REVAI JÓZSEF

KULTÚRÁLIS FORRADALMUNK KÉRDÉSEI

SZIKRA

SZIKRA

RÉVAI JÓZSEF

KULTURÁLIS FORRADALMUNK KÉRDÉSEI

SZIKRA

BUDAPEST 1952

FRANKLIN NYOMDA

Minőségileg rendben

Ellenőrizte:

Felelős kiadó a Szikra Könyvkiadó vezérigazgatója

A MDP II. KONGRESSZUSÁN MONDOTT BESZÉD

I

A párt feladatai és a kultúrforradalom

Tisztelt Kongresszus!

Rákosi elvtárs beszámolójából elénk tárultak a párt előtt álló döntő, nagy feladatok. E feladatok: lerakni a szocializmus alapjait, nemcsak a városban, hanem a falun is. Megerősíteni pártunkat és államunkat, hogy szervezetileg és ideológiailag képesek legyünk e feladat elvégzésére, az országban élesedő osztályharc és a feszült nemzetközi helyzet viszonyai között.

A szocializmus győzelmes felépítése lehetetlen a kultúrforradalom feladatainak megoldása nélkül. Mit jelent a kultúrforradalom? Jelenti azt, hogy tanulatlan munkások százezreiből kell szakmunkásokat nevelnünk, jelent tízmeg tízezer új, magasan kvalifikált szakembert. Jelenti azt, hogy emelnünk kell dolgozóink általános műveltségét, hogy állami, gazdasági, pártfunkcionáriusaink tíz- és százezreinek kulturális és politikai látókörét kell kitágítanunk. Jelenti azt, hogy dolgozó népünk millióiban kell kifejlesztenünk és tudatosítanunk a munkához, az államhoz, a hazához való új viszonyt, hogy valóban gazdának érezzék magukat az országban. Jelenti azt, hogy ki kell fejlesztenünk és meg kell szilárdítanunk az új, szocialista erkölcsöt, hogy állandó, szívós és rendszeres harcot kell

vívnunk az emberek öntudatában, erkölcseiben, szokásaiban meglévő kapitalista ideológiával és maradványaival, a kispolgári önzés, a közérdek iránti közömbösség szellemével. Jelenti azt, hogy népünk szocialista átnevelésének szolgálatába kell állítanunk minden eszközt: az iskolát, az agitációt és a propagandát, a művészetet, a filmet, az irodalmat, a tömegek kulturális mozgalmának minden formáját. A kultúrforradalom nem szakképzés csupán, nem iskolai tanulás csupán, nem politikai nevelés csupán, hanem mindez együttvéve.

A proletárdiktatúra lényeges funkcióihoz tartozik a kultúrforradalom végrehajtása. Sztálin elvtárs tanít rá, hogy a proletárdiktatúra feladatai közül a szocializmus teljes győzelméig terjedő időszakban a homloktérbe lépő feladatok közé tartozik: *„a kultúrforradalom szervezése"*, *„az állami szervek kulturális nevelőmunkája"*.

Nyilvánvaló, hogy a kultúrforradalom feladatai nem öncélú feladatok, hanem alá vannak rendelve gazdasági és politikai fő feladatainknak és kölcsönhatásban vannak velük.

Hogyan áll nálunk a kultúrforradalom ügye? Vajjon az-e még ma is a helyzet, mint 1948-ban, amikor Rákosi elvtárs megállapította, hogy kulturális és ideológiai területen vagyunk legjobban elmaradva, hogy ezen a területen a legnagyobb még az ellenség befolyása?

Nem, a helyzet azóta megváltozott. Kulturális és ideológiai területen is megkezdtük a felzárkózást a politikai és gazdasági téren elért nagy eredményeinkhez. A kultúrforradalom is megindult és vannak komoly eredményeink a pártoktatástól a tudományig, a köznevelléstől a művészetig.

II

A párt ideológiai munkája, propaganda és agitáció

Az állam kulturális nevelőmunkája csak akkor lehet sikeres, ha a párt nevelőmunkája terén a dolgok — nagyban és egészében — rendben mennek.

Pártunk propaganda- és agitációs munkájában vannak komoly eredmények. A politikai oktatás hálózatát jelentékenyen kiterjesztettük, a pártoktatásban részvevők száma komolyan emelkedett, pártiskoláink munkája, egész propagandánk minőségileg javult. Volt szociáldemokrata munkások és funkcionáriusok tíz- meg tízezrei ismerkedtek meg a marxizmus-leninizmussal. Pártaktíváink, felelős funkcionáriusaink, egész tagságunk elméleti színvonala kétségkívül emelkedett.

Vannak eredményeink agitációnkban is. Pártunk nem érhette volna el nagy sikereit népnevelőink tíz- meg százezreinek odaadó, lelkes munkája nélkül. Nagyban és egészben elértük, hogy népnevelőink figyelmét elsősorban a termelés kérdéseire irányítottuk. Elértük azt, hogy a párt népnevelői köré széles pártonkívüli népnevelőgárdát tömörítettünk, amely hatalmas segítséget jelent pártunk és a dolgozó nép közötti kapcsolatok további megszilárdításánál.

De azért ne hallgassuk el — az elért eredmények mellett — propaganda- és agitációs munkánk komoly hiányosságait.

Még mindig nem küzdöttük le számos pártszervezetünkben és vezető pártszervünkben azt a magatartást, amely másodrendűnek tartja, lebecsüli a politikai oktatást és az oktató káderekét. Komoly hiányosság, hogy elmélet és gyakorlat szoros egységét pártoktatásunk anyagában és módszerében még mindig nem sikerült következetesen megvalósítanunk. Helyes az, hogy pártoktatásunkban a

Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának történetét tekintjük alapnak és mintának. De nem helyes az, hogy még mindig nem támaszkodunk eléggé saját tapasztalataink elméleti feldolgozására. Pedig nyilvánvaló, hogy a marxizmus-leninizmus elméleti igazságait, az általánosan érvényes szovjet tapasztalatokat is csak akkor értik meg és sajátítják el igazán a mi elvtársaink, ha valóban látják, hogy a magyarországi osztályharc mindennapi tényei és története igazolja ezeket a tapasztalatokat. Az elmélet terén is áll az, hogy a Szovjetunió tapasztalatai sok munkát, fáradságot és harcot megtakarítottak a mi számunkra. De ez nem szabad, hogy elméleti ellustulásra vezessen. Az elméletre, a pártoktatásra is érvényes az a lenini-sztálini tétel, hogy a tömegek csak saját tapasztalataik alapján győződhetnek meg a kommunista program igazságairól. Erről pedig az oktatásban gyakran megfeledkezünk. Oktató kádereink kapcsolata a gyakorlati élettel, a párt mindennapi politikájával még mindig elég laza. Ennek fő oka az, hogy felelős pártfunkcionáriusaink, párttitkáraink nem ellenőrzik eléggé a pártoktatást, nem gondoskodnak eléggé az elmélet és gyakorlat szoros kapcsolatáról pártiskoláinkon. Komoly hiányosság, hogy pártsajtónk — és ez alól a *Szabad Nép* sem kivétel — nem támogatja eléggé a pártoktatást, az ideológiai nevelés munkáját.

Agitációs munkánk igen komoly hiányosságaira Politikai Bizottságunk 1950 november 21-i határozata hívta fel a figyelmet. A népnevelő munka jelentőségét még mindig sokan lebecsülik. Egyes vezető pártszerveink azután, hogy a hatalom a munkásosztályé lett, megfeledkeztek arról, hogy a dolgozó tömegek támogatásáért, rokonszenvéért, lelkéért a hatalom megragadása után is állandó harcot kell folytatnunk a meggyőzés eszközeivel. Kifejlődött nálunk, sajnos, a pártfunkcionáriusnak az a típusa, aki a legfontosabbról feledkezik meg, arról, hogy a szervezésnek nem szabad üresen futnia, hogy *semmiféle szervezés*

nem helyettesítheti a dolgozók meggyőzését. Agitátoraink sokszor nem ismerik az életet, az illető üzem vagy falu dolgozóinak konkrét problémáit. Kevéssé, nem elég alaposan ismerik a párt és a kormány határozatait és azokat a konkrét feltételeket, amelyek mellett e határozatokat meg kell valósítani. Ezért sokszor nem tudnak a dolgozók kérdéseire vagy kételyeire helyesen válaszolni. Sokszor valamiféle különleges kiagyalt és elrontott nyelven beszélünk a néppel. Kialakulóban van nálunk valami különleges „pártnyelv", helyesebben: bürokrata tolvajnyelv, ami színtelen és szagtalan, nyakatekert és élettelen és ami eltaszítja tőlünk a tömegeket. Hiányossága agitációnknak, hogy sokszor elmarad a dolgozóktól, félve és bátortalanul nyúl hozzá olyan „népszerűtlen" kérdésekhez, amelyeket a nép maga jól megért és amelyekre bátran válaszol.

A jó propagandista és agitátor sohasem feledkezik meg arról, hogy az államot segít vezetni akkor, amikor szorosabbra fűzi a párt és a tömegek kapcsolatát. Hogy valaki jó kommunista-e, azt elsősorban munkáján, termelési eredményén kell mérni. De ugyanakkor azon is, mennyire segíti felsorakoztatni a dolgozókat a párt mögé.

III

Közoktatás

Kultúrforradalmunk előrehaladása köznevelésünk eredményeiben is megmutatkozik. Melyek ezek az eredmények?

Jelentékenyen nőtt a tanulók száma valamennyi iskolatípusban. Míg az 1948/49-es tanévben 1 188 000 gyermek tanult az általános és népiskolákban, 1949/50-ben már 1 202 000 és 1950/51-ben kerekszámban 1 230 000. A középiskolákban a megfelelő számok két évvel ezelőtt: 71 000, a tavalyi tanévben: 77 000, az idei tanévben már 95 000. Az egyetemeken és főiskolákon a két év előtti

23 000-ről az idei tanévben 33 000-re emelkedett a hallgatók létszáma.

Mindez azt jelenti, hogy népi demokráciánk jelentékenyen növeli évről évre azoknak a tanulóknak a számát, akikből merítenünk kell a szocialista építés szakemberszükségletének kielégítésére.

Komolyan megjavítottuk a közép- és főiskolák tanulóinak szociális összetételét. 1948/49-ben a középiskolákban a munkás- és dolgozóparaszt-gyerekek aránya csak 40 százalék volt, 1949/50-ben 54 százalék, az idei tanévben már 67 százalék. Egyedül a munkásgyerekek aránya a következőképpen javult évről évre: 1948/49-ben 17 százalék volt csupán, 1949/50-ben 30 százalék, 1950/51-ben 41 százalék. Az egyetemeken és főiskolákon két évvel ezelőtt a munkás- és dolgozóparaszt-hallgatók aránya csak 35,5 százalék volt, az idei tanévben 46,5 százalékra emelkedett, az elsőéves hallgatóknál pedig 57,7 százalékra. Ez azt jelenti, hogy megvetettük az alapjait a munkásosztály, a dolgozó nép új, szocialista értelmisége kialakításának.

Komoly haladást értünk el a tankönyvkiadás terén. Két évvel ezelőtt csak négyféle tankönyv készült el általános és középiskoláink számára. 1950 szeptemberében 300 különféle tankönyvet adtunk ki, összesen hétmilliós példányszámban. Megkezdtük ezenkívül az egyetemi tankönyvek kiadását is.

Hogy megkönnyítsük a dolgozók gyermekeinek egyetemi tanulmányait, jelentékenyen kibővítettük az egyéves szakérettségi tanfolyamokat; 1948/49-ben 580 munkás- és dolgozóparaszt-fiatal tanult a tanfolyamokon. 1949/50-ben 2 000, 1950/51-ben már 4 390.

Sikerrel vettük fel a harcot a köznevelés területén garázdálkodó ellenséggel, amely a munkás- és dolgozóparaszt-diákok túlterhelésével, előmenetelük tudatos akadályozásával az iskolákban, a tankönyvkiadás szabotálásával, a burzsoá pedagógia bomlasztó módszereinek ter-

jesztésével próbálta aláásni pártunk iskolapolitikáját és elriasztani a munkás- és parasztgyerekeket a továbbtanulástól.

Elértük azt, hogy a magyar pedagógusok zöme felénk fordult, lelkiismeretesen és odaadóan dolgozik és komolyan kiveszi részét népünk kulturális felemelésének nagy munkájából.

Megkezdtük egyetemi oktatásunk reformját, amelynek az volt a célja, hogy főiskoláinkat a tervszerű és fegyelmezett tanulás és oktatás, a szakemberképzés intézményeivé alakítsuk át. E reform keretében bevezettük valamennyi egyetemen és főiskolán a marxizmus-leninizmus oktatását az összes évfolyamokon.

Hogy közoktatásunkat még inkább a szocialista kultúrforradalom szolgálatába állíthassuk, a következő feladatokat kell megoldanunk:

1. Le kell küzdenünk az iskola, az oktatási munka meglehetősen elterjedt lebecsülését. Elsősorban gazdasági szerveinknek, ipari minisztériumainknak kell megérteniök, hogy az iskola: termelés kérdése is, mert a megfelelően képzett és a megfelelő számú szakember nélkül ötéves tervünk megvalósítása lehetetlen. Ha nem tudjuk leküzdeni az iskolai munkának ezt a lebecsülését, akkor annak a tervünknek a megvalósítása, amelynek értelmében a szakemberképzést közel hozzuk magához a termeléshez, az ipari technikumokat és később a főiskolákat át kell adnunk a megfelelő szakminisztériumoknak, csak zűrzavarra, szakemberutánpótlásunk dezorganizálására vezetne.

2. Meg kell javítanunk az iskolai oktatás színvonalát az általános iskolától a főiskolákig. Általános iskoláink elég jelentős része ma még csak keretében van meg, mert az egyes tárgyakat nem szakosított pedagógusok tanítják. Általános a panasz, hogy a középiskolákban a matematika és a fizika tanítási színvonala túlalacsony, ami később megnehezíti az egyetemi tanulmányokat. A tanítási szín-

vonal emelése azonban nemcsak a természettudományos tárgyakra vonatkozik. Sok a panasz, hogy a középiskolákban túlkevés tárgyi ismeretre tanítanak és túlsok a földrajzórán éppúgy, mint a történelemórán és a nyelvtanórán az általános politikai frázis. Politikamentes tárgyak természetesen nincsenek. A földrajzot és a számtant is a szocialista politika szellemében kell tanítani, de ez nem mehet a tárgyi tudás rovására. A *Köznevelés* című lap egyik tavalyi száma cikksorozatot közölt, amelynek címei: „A szocialista hazafiasságra való nevelés a történettanítás keretében", „Hazafiasságra nevelés a biológia tanításában", „Hazafiasságra nevelés a kémia tanításának keretében", „Hazaszeretetre nevelés az óvodában", „A számtan a tszcs szolgálatában" és így tovább és így tovább. Persze nem lehet kifogást emelni az ellen, hogy a történelem, a biológia, a vegytan, a számtan tanítását is összekapcsolják a hazaszeretetre neveléssel. De nem ártana, ha a *Köznevelés* másfajta cikksorozatokat is közölne, például arról, hogy kell a számtanórán az egyszeregyet és a törtekkel való számolást megtanítani, a vegytanban az elemeket, a földrajzban a folyók eredetét és torkolatát, stb. stb. A tantárgyak úgynevezett „átpolitizálása" (ez a szó is a bürokratikus tolvajnyelv vívmánya) különösen a tanulók alsó korosztályainál vezet fölöttébb nemkívánatos eredményekre: a gyerekek gyakran nem tudják, melyek Magyarország ásványi kincsei és hol találhatók, de annál jobban fújják, anélkül, hogy értenék, a bemagolt politikai frázisokat. Ez még az óvodásoknál is tapasztalható.

3. Szigorú tanulmányi fegyelmet és rendet kell teremtenünk az iskolákban, az egyszemélyi felelős vezetés elve alapján. Mi küzdöttünk és továbbra is küzdeni fogunk az iskolai reakció ellen, amely túlterheléssel, maximalizmussal próbált és próbál gátat vetni a munkás- és dolgozóparaszt-gyerekek tanulásának. Nem engedjük, hogy néhány reakciós tanár a munkásgyerekeket buktassa,

hátraszorítsa. De fel kell lépnünk a fegyelmezetlenség és lazaság ellen az iskolában, még ha munkás- és parasztgyerekekről van is szó. Azt mondjuk nekik: mutassatok példát tanulmányi fegyelemben és előmenetelben és érdemeljétek ki jó tanulással a nép államának rátok fordított gondoskodását. 1950/51-ben 160 millió forintot fordítunk diákjóléti célokra. 14 000 középiskolás diák él diákotthonokban. 15 000 középiskolai tanuló és 18 500 egyetemi hallgató kap ösztöndíjat. Ezek a hatalmas összegek azt jelentik, hogy népünk, államunk komoly áldozatokat hoz munkás- és parasztfiataljaink iskoláztatására. Aki nem érti meg, hogy a tanulás: munka a haza érdekében, az nem méltó ezekre az áldozatokra. Aki a tanulást és tudást követelő tanárnak azt mondja, hogy: „ha intőt ad, vagy rossz osztályzatot, hát legfeljebb lemorzsolódok", az nem méltó arra, hogy a nép, az állam tovább iskoláztassa. Az iskolai fegyelem megszilárdításának szükségességére nemcsak a pedagógusok figyelmét kell nyomatékosan felhívnunk, hanem nem utolsó sorban a DISz figyelmét, de a munkás- és parasztszülők figyelmét is. Ahogy a dolgozók viszonya a munkához, az államhoz megváltozik, úgy kell megváltoznia a dolgozó szülők viszonyának gyermekeik tanításához. Ne sajnálják iskoláztatni gyermekeiket, törődjenek előmenetelükkel, segítsenek a pedagógusoknak, tekintsék az iskolát közügynek, tehát saját ügyüknek.

4. Folytatnunk kell iskolarendszerünk szakosítását a középiskolákban és a főiskolákon egyaránt. Az ehhez szükséges tanerőket — legalább átmenetileg — a termelésből kell szakiskoláink rendelkezésére bocsátanunk, úgy, hogy mérnökök, technikusok, kiváló szakmunkások, művezetők stb. termelőmunkájuk mellett tanítsanak is. Az oktatás szakosítása nem szabad, hogy az általános műveltség rovására történjék. A szocialista gazdasági és termelési szakember kell hogy ismerje népe történelmének,

nyelvének, irodalmának azt a minimumát, amely nélkül nem lehet valódi kultúrember, országos látókörrel, szocialista öntudattal.

5. Az ország szakemberszükséglete az ötéves terv előirányzatainak felemelése, a szocialista építés meggyorsítása következtében jóval nagyobb lesz, mint amennyi eredeti tervünkben szerepelt. Ennélfogva *ötéves köznevelési tervünket is fel kell emelnünk.* El kell érnünk, hogy a középiskolások létszáma az ötéves terv időszakában az előirányzott 45 000 helyett 77 000-rel emelkedjék. El kell továbbá érnünk, hogy az egyetemi és főiskolai hallgatók száma az eredetileg előirányzott 8 000 helyett mintegy 30 000-rel emelkedjék.

Az általános iskola nyolcadik osztályát 1949-ben 68 000 gyerek végezte el, az ötéves terv utolsó évében, 1954-ben 130 000 gyerek kell hogy elvégezze. A középiskola felső négy osztályát 1950-ben 14 000 tanuló végezte el, 1954-ben 32 000 tanuló kell hogy elvégezze. Az egyetemet és főiskolát 1949-ben 2 200-an végezték el, 1954-ben 12 500-an kell hogy elvégezzék.

Ezek a számok azt mutatják, hogy ötéves tervünk nemcsak az iparosítás terve, nemcsak a mezőgazdaság szocialista átszervezésének terve, nemcsak az életszínvonal emelésének terve, hanem egyben a szaktudás és az általános műveltség nagyarányú emelésének terve is!

IV

Tudomány

Van-e haladás a magyar tudományos életben, érezhető-e a szocialista kultúrforradalom hatása a magyar tudományban? Igen, érezhető.

Államunk eddig soha nem látott anyagi és erkölcsi megbecsülésben részesíti a magyar tudósokat. Bőkezűen gondoskodik a tudományos kutatás feltételeiről. Nép-

köztársaságunk 1950-ben 200 millió forintot fordított, 1954-ben, az ötéves terv utolsó évében, 490 millió forintot fog fordítani a tudományos kutatás előmozdítására. 1948 óta összesen 61 új tudományos kutatóintézetet szerveztünk, közöttük olyan jelentőseket, mint az alumínium- és vaskutató, a nehézvegyipari kutató és a gyógyszeripari kutató, a központi fizikai kutatóintézet; 1949-ben és 1950-ben egyedül a mezőgazdasági tudomány területén 30 tudományos kutatóintézetet létesítettünk.

Népi demokratikus államunknak ez a nagyvonalú gondoskodása a tudományról nem volt hiábavaló. Az utóbbi években, különösen a természettudományok és a műszaki tudományok területén jelentős eredmények születtek. Gombás Pál továbbfejlesztette a fémek szerkezetének elméletét. Buzágh Aladár cellulózekutatásai új nyersanyagot tettek hozzáférhetővé papíriparunk számára. Varga József a benzin aromatizálásával alapanyagbázisunk jelentős kiszélesítését érte el. A mezőgazdasági tudomány terén Manninger Rezső felfedezte a sertésorbánc hatékonyabb oltóanyagát, Sedlmayr Kurt pedig a micsurini-liszenkói agrobiológia hazai alkalmazásával ért el jelentős eredményeket. Az Ajtai—Boldizsár-féle szénfejtőgép a szénbányászatban sokszorosára fogja emelni a fejtés termelékenységét. Az alkalmazott matematika kutatóintézete komoly segítséget nyujtott a mátravidéki elektromos centrálé turbógenerátorának megszerkesztésénél. Geológusaink feltérképezték az ország területének 40 százalékát és jelentős eredményeket értek el szén-, azbeszt-, magnéziumérc-, gipsz-, üveghomok-, ólomérc-, és olajlelőhelyek felkutatásában.

Hála és köszönet illeti meg azokat a tudósainkat, akik felismerték és munkájukkal bizonyították, hogy a tudomány szolgálata: a nép, a haza, a szocializmus szolgálata!

Az új légkör a magyar tudományos életben nemcsak

egyes kiváló tudományos teljesítményekben mutatkozik meg, hanem abban is, hogy a magyar tudomány megkezdte a fordulatot a gyakorlat felé, az ötéves terv tudományos szükségleteinek tervszerű és céltudatos kielégítése felé. Továbbá abban, hogy a magyar tudomány képviselői egyre nagyobb érdeklődéssel fordulnak a marxizmus-leninizmus felé, egyre inkább felismerve a munkásosztály tudományos világnézetének döntő jelentőségét a tudományos kutatásban. És ami ezzel együttjár: tudományunk egyre inkább az élenjáró szovjet tudomány felé fordul és kész tanulni nagyszerű eredményeitől és módszerétől.

Hogy mindez valóban így van, azt az újjászületett Magyar Tudományos Akadémia 125. évfordulóján rendezett akadémiai nagyhét bizonyítja. Az új ezen a nagyhéten abban állt, hogy a tudományos viták és előadások középpontjában Sztálin elvtárs nyelvtudományi munkái álltak és e munkából folyó következtetések alkalmazása nemcsak a magyar nyelvtudományra, hanem a társadalomtudományra, az irodalomtörténetre is. Az új továbbá abban állt, hogy homloktérben a magyar népgazdaság nyersanyagszükségletei álltak, valamint a micsurini-liszenkói biológia alkalmazása a magyar agrártudományra.

Nem lehet persze e haladás ellenére sem azt állítani, hogy a magyar tudományos életet, kutatóink munkásságát már áthatja a marxizmus-leninizmus világnézete és módszertana. Vitathatatlan, hogy a biológia, a fiziológia, a nyelvészet kérdéseiről folyó viták a Szovjetunióban, nagy érdeklődést keltettek tudósaink körében. De azt az elméleti és világnézeti szenvedélyességet, elmélyülést és következetességet, amely a szovjet tudományt jellemzi, a mi régivágású tudósaink zöme még nemigen tudja követni és megérteni. A mi tudósaink többségét még mindig bizonyos szakmai prakticizmus, a részletkutatásokban való elmerülés, a tudomány módszertani és világnézeti kérdései iránti bizonyos idegenkedés jellemzi. Ezt

a magatartást, amely a magyar tudomány évtizedes tradíciója, nem is lehet egyik napról a másikra megváltoztatni. Pedig ez a magatartás veszélyes, mert tápot ad a burzsoá tudomány előtti kozmopolita hajbókolásnak és összefér vele. Ezt a magatartást nyílt elvi vitákkal, ideológiai harccal, de legfőképpen a marxizmus-leninizmushoz való közeledés megkönnyítésével, türelmes nevelőmunkával kell leküzdeni.

A tudomány közeledése a néphez, fordulata a gyakorlat felé, nem lehet elég mély és következetes, ha nem tudatosítjuk kutatóinkban és tudósainkban a hazafias tudós és a kozmopolita tudós típusának kibékíthetetlen ellentétét. Valljuk be, tudósaink jelentős része még mindig nem érti, hogy nincs külön tudományos haladás és külön társadalmi haladás, hogy addig, amíg a földkerekség egy részén a tudomány az elnyomást és a kizsákmányolást szolgálja, a tudomány nem lehet igazán nemzetközivé, mégkevésbbé népek és nemzetek fölöttivé.

Pedig nálunk, Magyarországon is megvan már e két tudóstípus. A kozmopolita tudóstípus Szentgyörgyi Albert, a Nobel-díjas orvosbiológus, aki évekkel ezelőtt elhagyta hazáját és tudományos világhírét védjegyként adta oda egy amerikai kémiai trösztnek. Nemcsak hazáját és a magyar tudományt hagyta cserben és tagadta meg, hanem még arra is vállalkozott, hogy az amerikai imperialisták megbízásából magyar tudósokat csábítson külföldre, hogy megszervezze egész sor magyar kutató szökését az országból.

A másik tudós típusára Gombás Pált említhetném példának. Két évvel ezelőtt ő is Szentgyörgyi Albert csábításainak engedve hagyta el hazáját és utazott ki Amerikába. Ott, az amerikai tudomány taposómalmában tizedrangú munkák végzésére próbálták kényszeríteni. De Gombás Pálban felébredt a tudós és a hazafi. Népköztársaságunk kormányához fordult segítségért és bocsánatért. Megkapta mind a kettőt. Meggyőződésünk, hogy

Szentgyörgyi Albert, aki eladta tudományos lelkiüdvösségét az amerikai nagytőke ördögének, erre az üzletre nemcsak mint ember és hazafi, hanem mint tudós is ráfizet — Gombás Pál pedig megtalálva útját népéhez, mint tudós is nagyot fog alkotni.

Államunk és pártunk mindent elkövet, hogy a magyar tudomány és a magyar tudósok fordulata a nép, a gyakorlat, a szocialista építés felé, a tudományos kutatás anyagi és szellemi feltételeinek legszélesebb kibontakozását jelentse. Meg kell azonban vallanunk, hogy a gyakorlatban ez nem mindig van így. Egyes korlátolt bürokraták, akár az állam-, akár a pártapparátusban a tudomány és a gyakorlat összeforrását úgy értelmezik, hogy akták tömegével ostromolják tudósainkat, egyetemi tanárainkat, kutatóintézeteink vezetőit, hogy végnélküli ülésezésekre kényszerítik őket, hogy alapfokú szemináriumok és *Szabad Nép*-olvasókörök látogatását várják el tőlük és görbe szemmel néznek rájuk, ha a tudós ki meri jelenteni, hogy a *Szabad Nép*-et ő maga is el tudja olvasni. Véget kell vetnünk tudósaink e bürokratikus megterhelésének és túlterhelésének, érvényt kell szereznünk annak az elvnek, hogy az egyetemi tanár, a kutató tudós fő feladata és fő foglalkozása a tanítás és a kutatás, nem pedig az adminisztráció és a folytonos ülésezés.

V

Művészet, irodalom

Elvtársak! Néhány évvel ezelőtt, még 1948 körül, művészeti életünk tele volt mindenféle burzsoá szeméttel. Burjánzott a formalizmus, a nyugati dekadens művészet utánzása. A szocialista realizmus hívei, a felszabadult dolgozó nép, a munkásosztály művészetének képviselői kisebbségben vagy defenzívában voltak. Elmondhatjuk,

hogy ezen a területen is döntő változás történt. Két-három esztendő persze nem elegendő ahhoz, hogy világraszóló új remekművek szülessenek, de ahhoz elegendő, hogy művészeti életünkbe új szellem hatoljon be és új művek egész sora szülessen ennek az új szocialista szellemnek a jegyében. Pártunk érdeme, hogy ezt a frontáttörést az irodalom, a képzőművészet, a zene, a színművészet és drámairodalom terén ideológiailag előkészítette és irányította.

Művészetünk és művészeink — a filmtől az irodalomig, a képzőművészettől a zenéig, persze különböző mértékben és különböző tehetséggel, a nép felé fordultak, vagy kezdenek a nép felé fordulni. Hangban, kifejezési eszközökben, formában művészetünk demokratizálódik, világossá és közérthetővé lesz, a néphez szól.

Művészetünk túlnyomórészben a jelen felé fordult vagy kezd fordulni, és még akkor is, ha a multat ábrázolja, igyekszik azt mint a jelenhez vezető lépcsőfokot, mint népünk fejlődésének szakaszát érthetővé tenni. Egyre inkább az új, szocializmust építő ember válik művészetünk hősévé.

Művészi életünk valamennyi ágában új tehetségek jelentkeztek, új erők bontakoznak ki, akik, ha még nem is tették le a vizsgát zsenialitásból, de próbálgatják oroszlánkörmeiket. Feltétlenül pozitív jelenség, hogy nemcsak új művészi tehetségek jelentkeznek, hanem az öregebb művésznemzedék legjobbjait is rabul ejti az új élet szépsége, ők is kezdenek az új valóság ábrázolóivá, a mi életünk új igazságainak hirdetőivé válni.

Egyszóval: művészetünk minden területén láthatjuk a szocialista realizmus friss, egészséges, fiatal hajtásainak növekedését.

Büszkék vagyunk az új magyar filmművészet olyan alkotásaira, mint a „Talpalatnyi föld", a „Ludas Matyi", a „Különös házasság", a „Kis Katalin házassága" — hogy csak a legjobbakat említsem.

Drámairodalmunkban is jelentős fejlődés van. Olyan új, tehetséges színdarabok, mint Mándi Éváé, Fehér Kláráé, Földes Mihályé, Háy Gyuláé — bizonyos szembetűnő fogyatékosságaik ellenére — jelzik, hogy az új valóság és annak új jellemei egyre inkább ösztönzik íróinkat színpadi alkotásokra. Új drámairodalmunkat segíti színjátszásunk fejlődése. Egész sor kitűnő színésztehetség bontakozott ki a szemünk előtt az utóbbi egy-két esztendőben.

Talán a képzőművészet és a zene területén volt a legnehezebb a frontáttörés, itt volt a legérezhetőbb a polgári formalizmus befolyása, itt volt a legszembetűnőbb, hogy a multban a lázadó, újat kereső irányzatok egyben el voltak szakadva a néptől és eszmeileg, alkotó módszerükben a nyugati dekadens irányzatokhoz kapcsolódtak. A tavalyi Magyar Képzőművészeti Kiállítás megmutatta, hogy az az ideológiai harc, amelyet pártunk a szovjet képzőművészet példájára támaszkodva a formalizmus ellen folytatott, nem volt hiábavaló. Képzőművészetünk fellendülőben van és elértük, hogy régi művészeink jelentős része, akiknek nagy mesterségbeli tudását megbecsüljük, hátat fordítva a formalizmus meddő kísérletezéseinek, igyekszik a realizmus alkotó módszerét alkalmazni, ahonnan csak egy lépés választ el a szocialista realizmustól. Még a zenében is, amely talán leginkább maradt el és ahol még a legtöbb a küszködés, vannak biztató ígéretek. Zeneszerzőink nagy része kezdi megérteni — ha nem is tudja még művészileg igazán megvalósítani —, hogy a zenének is realistának kell lennie, népszerűnek és dallamosnak, hogy a magyar népzenére és a klasszikus magyar zeneirodalomra, mint alapra építve kell tovább mennie, hogy kifejezhesse a zene nyelvén szocializmust építő népünk új érzelmeit. Biztató jelenség, hogy megszületett az új magyar operett — az „Aranycsillag", a „Csinom Palkó" — és zeneszerzőink egyre inkább megértik, hogy a vokális zene, a

tömegdal útján küzdhetik le elsősorban a zenének a néptől való régi elszakadását.

Külön alá akarom húzni szépirodalmunk, költészetünk jelentős eredményeit. Itt a legtömegesebb új tehetségek jelentkezése és itt a legszembetűnőbb legjobb régi nemzedékbeli íróink áttanulása. Minden jel arra mutat, hogy felnövekedőben vannak azok az új költőink, akiknek hivatása az új magyar lírát méltóvá tenni a régi magyar költészet nagyságához. Elsősorban Kónya Lajosra, Kuczka Péterre, Juhász Ferencre, Benjámin Lászlóra gondolok — ha nem bízzák el magukat és költői tehetségüket az élettől való tanulással és elmélyüléssel csiszolják és gazdagítják. Prózánknak is szép ígéretei vannak — Aczél Tamás, Sándor Kálmán, Sándor András, Karinthy Ferenc és mások. (Kérem, ne sértődjenek meg azok az írók, akiket nem soroltam fel, bár egyikük-másikuk tehetsége nem kisebb az említetteknél.) Örülünk, hogy a szocialista építés egész lelkesítő légköre kibontja a szárnyát olyan régi forradalmi íróknak, akiknek tehetségét elnyomta, kibontakozásában gátolta a régi világ, mint például Rideg Sándor. Örülünk, hogy az új élet megihleti és szép alkotásokra ösztönzi az olyan régi, komoly tehetségeket, mint Szabó Pál és mint Veres Péter, akivel pedig a multban világnézeti és politikai téren sok csatát kellett vívnunk, szeretnénk, ha nem maradna meg örök „útitársnak", hanem velünk jönne, feltétel nélkül. Szeretnénk, ha Illyés Gyula is végre a jelen felé fordulna és a szocialista építés szolgálatába állítaná nagy tehetségét. És szeretnénk, ha jelentős regényírótehetségünk, Déry Tibor sem maradna meg pártonbelüli „útitársnak", aki kommunista létére is fenntartja bizonyos arisztokratizmusát és alkotásaiban, magatartásában hangsúlyozza különállását, sőt különcködését.

Pártunk teljes erővel támogatja és támogatni fogja szocialista-realista művészetünk fiatal hajtásainak további

fejlődését, annak tudatában, hogy a művészet egyik legfontosabb eszköze népünk nevelésének. Pártunk e támogatásának nem utolsósorban a segítő bírálat formájában kell megnyilvánulnia. Büszkék vagyunk a művészet minden területén elért eredményeinkre, de nem hallgathatjuk el a fogyatékosságokat. Engedjék meg, hogy elsősorban irodalmunk példáján fejtsem ki e fogyatékosságokat.

Új irodalmunk igyekszik az új valóságot, az új embereket ábrázolni, de nem elég mélyen, nem elég sokoldalúan. A szocialista építés új valósága sokkal bonyolultabb, gazdagabb, mint az a kép, amelyet erről irodalmunk ad. A hősök, a cselekvő emberek sokszor vérszegények, papírmaséfigurák, nem jellemek, hanem árnyékok. Nem saját életüket élik, nem természetesen mozognak és cselekszenek, hanem úgy élnek és cselekszenek, mint ahogy ezt az író írja elő nekik alapfokú szemináriumokban megtanult, elvont tézisek szerint. Irodalmunkban még nem találkozunk azokkal a bővérű, eleven típusokkal, akiktől az élet maga nyüzsög. Az ember- és jellemábrázolás túlságosan vázlatszerű, nincs aprólékosan és elmélyedéssel kidolgozva. Egyszóval: az irodalmunkban ábrázolt élet szegényebb — és tegyük hozzá — szürkébb, tehát unalmasabb, mint a valóságos élet. Ez pedig csökkenti irodalmunk hatását és nevelőerejét.

Irodalmunkban egyre inkább győzedelmeskedik a pártosság lenini elve. És ez jó. A baj csak az, hogy ezt az elvet gyakran helytelenül alkalmazzák. Épülő új világunkat lehetetlen ábrázolni pártunknak a valóságot és az embert egyaránt átgyúró forradalmi szerepe nélkül. De ez korántsem jelenti, hogy az életet és annak problémáit szabad lenne azonosítani a párt életével és a pártfunkcionárius problémáival. Az irodalmi pártosságnak ez a felfogása összeszűkíti íróink látókörét, a fáktól nem látják az erdőt, a pártfunkcionárius eltakarja előlük a népet. Már a felszabadulás előtti forradalmi irodalmunk is abban a beteg-

ségben szenvedett, hogy a párt belső életének ábrázolását nem kapcsolta össze a népélet problémáival, a tömegek életével és harcaival. Az irodalmi pártosság nem abban áll, hogy a nép életét a pártélet puszta anyagaként, függelékeként ábrázoljuk, hanem megfordítva, hogy a párt életét, vezetőszerepét, funkcionáriusait úgy ábrázoljuk, mint szerves részét népünk életének, mint népünk legjobb embereit, nem külön, hanem együtt a népélettel. Ez a szűk és hamis felfogása az irodalmi pártosságnak arra vezet, hogy irodalmunk bizonyos hivatalos, kincstári jelleget kap, hogy nem elég bátor és szókimondó, hogy nem segít fogyatékosságaink feltárásában, hogy nem vállal szerepet a kritikában és az önkritikában, amely pedig egyik legfontosabb hajtóereje egész fejlődésünknek. Irodalmunkban már utat tört az az igazság, hogy pozitív hősöket, a szocializmust építő új embert kell középpontba állítani. De még nem tört eléggé utat az az igazság, hogy a szocializmus építése nem síma és egyszerű dolog, hanem bővelkedik nehézségekben, harcban, konfliktusokban. Ahhoz, hogy népünket áldozatkészségre, bátorságra és hősiességre neveljük, szükséges, hogy irodalmunk ábrázolja a nehéz helyzeteket, ne kenje el, hanem tárja fel az életnek azokat a csapdáit, buktatóit és konfliktusait, amelyeket nem lehet megkerülni, hanem szembe kell velük nézni, át kell rajtuk esni, hogy a szocializmust építő ember új jellemvonásai kifejlődhessenek.

Kevés a költészet és a képzelőerő a mi új irodalmunkban és túlsok a szürke, földhöztapadó prózaiasság. Nincs még a mi új irodalmunkban sem elég realizmus, mert a valóságot nem ábrázolja elég sokoldalúan, nehézségeinek és ellentéteinek teljes gazdagságában, sem elég romantika, mert nem fejti ki eléggé a hétköznapokból a jövőt, nem ábrázolja eléggé a mindennapi munkában a világot átformáló emberi cselekvést és hősiességet. Ha mi íróinktól a hősiességre való nevelést kérjük számon, gyakran azzal az

ellenvetéssel találkozunk, hogy nálunk nem volt polgárháború, nem volt Nagy Honvédő Háború, amelyekből a szovjet irodalom merítette az anyagát a maga hőstípusainak a megalkotásánál. Nincs hamisabb, mint ez az érvelés. Hiszen azok az emberek, akiket a szovjet irodalom mint a Honvédő Háború nagyszerű hőseit állította elénk, a hétköznapi építés hősei voltak, mielőtt a honvédelem hőseivé váltak. A mi irodalmunknak jobban el kell mélyednie a magyar életben és akkor majd megtalálja azokat a hőstípusokat, akik ma az építés hősei és akik holnap talán másfajta hősökké válnak. Nem sikerült még az építés kérdéseit az emberi lélek problémáival, a munkát és az emberi jellem fejlődését szervesen összekapcsolni. Pedig az irodalom legnemesebb feladata, hogy a valóságra támaszkodva, az élet széleskörű ismerete alapján, a valóság iránti aktív magatartásra, munkára neveljen, az élet új formáinak megalkotására lelkesítsen, hogy felkeltse a hitet a dolgozó ember alkotóerejének korlátlanságában.

Íróink — és ez vonatkozik művészeinkre általában — még mindig nem tanulnak eléggé a haladó magyar klasszikus kultúrától. Pedig van tőle mit tanulni. Az új, szocialista kultúra csak akkor lesz valóban népi kultúrává, ha tudatosan visszanyúl a klasszikus örökséghez. Persze, kritikával. Egyik-másik régi nagy művészünk életművének, alkotó módszerének egyszerű folytatása lehetetlen. Zavarná fejlődésünket, ha nem viszonyulnánk kritikusan a magyar kultúra olyan óriásaihoz, mint Bartók Béla, Ady Endre, Derkovits Gyula — és ide kell bizonyos fokig sorolni még József Attila művének egy részét is. Hatalmas mű az ő művük, örök kincse a magyar kultúrának. De nem véletlen, hogy például a magyar költészet nem Ady és nem is József Attila útját folytatja, hanem — az alkotási módszer, a stílus demokratizmusában — visszakanyarodik Petőfi Sándorhoz. Ezeknek a nagy lázadóknak kivétel nélkül az volt a gyengéjük, hogy bár gyűlölték a régi

világot és kívánták az újat, többé vagy kevésbbé el voltak szigetelve koruk forradalmi népmozgalmától, vagy nem voltak vele eléggé összeforrva. Ebből származik minden ellentmondásuk. Ebből származnak e nagy lázadók műveinek a néptől idegen, dekadens, kétségbeesést tükröző vonásai. Kodály Zoltán mondotta egyszer nekem, hogy Bartók ezer ember számára alkotott, ő maga — Kodály — talán tízezer ember számára. De az a magyar zeneszerző, aki százezrek számára alkot, még nem született meg. Kodály Zoltánnak igaza volt: feltárta nemcsak Bartók, hanem más nagy magyar író és művész korlátait. A szocialista-realista művészet tiszteli és megbecsüli a magyar kultúra e halhatatlanjait, de nem ezrek, hanem milliók számára akar alkotni. Még nem jutott el eddig, de úton van a célhoz. Új irodalmunk nem eléggé nevel a haza szeretetére. Vajjon véletlen-e, hogy íróink a régi világot, az elnyomás és embertelenség világát jobban tudják ábrázolni, mint az újat, a szabadság és az alkotó emberi munka világát? Irodalmunk megtanulta, hogy azt a régi világot gyűlölni kell, de azt még nem tanulta meg igazán, hogy az újat szeretni kell! Ez a szeretet, amely Petőfi költészetének minden sorából árad, még hiányzik a mi új irodalmunkból. Petőfi egyszerre tudta gyűlölni az urak országát és szeretni a nép hazáját. Íróink szeressék jobban és tanítsák meg szeretni a hazát és a hazát építő embereket.

VI

Kulturális tömegmozgalom

Tisztelt Kongresszus! Torz képet festenék kibontakozó kultúrforradalmunkról, ha csak a tudomány és a művészet felső régióiról beszélnék és nem adnék képet arról az alapról, népünk széles tömegeiben mutatkozó kulturális föllendülésről, amelyre e felső régióknak rá kell épülniök. Eddig még soha nem látott tudásvágy hevíti dolgozó népünket, a

kultúrára való szomjúság milliókra terjed ki. A puszta számok nem is igen képesek illusztrálni ezt a folyamatot, mégis megpróbálom néhány adattal megmutatni, hogy miről van szó.

1948 második félévében 2 900 könyvet és brosúrát adtunk ki, 11,5 millió példányban, 1949-ben 4 400 művet adtunk ki, közel 47 millió példányban, 1950-ben 6 400 művet, közel 63 millió példányban. Ebből a legnagyobb rész a tudományos, politikai és ismeretterjesztő irodalomra esik, 37 millió példány. A SzK(b)P története 530 000 példányban jelent meg. Sztálin műve: „A leninizmus kérdései" 175 000 példányban, Sztálin összegyüjtött műveinek kötetei 100 000—100 000 példányban, Lenin összegyüjtött műveinek első kötete 50 000 példányban, amely a megjelenés után hat nappal elfogyott. A „Rákosi-per" 235 000 példányban jelent meg. Hogy néhány példát mondjak a szépirodalom területéről: Illés Béla „Kárpáti rapszódiája" 100 000 példány körül jár, Solohov műve, „Új barázdát szánt az eke" 80 000 példányban került kiadásra. Ezek a számok is mutatják, hogy a magyar nép olvasó néppé válik, olvasva és tanulva építi a szocializmust.

Ugyanezt bizonyítja üzemi, városi és falusi könyvtáraink fejlődése. 1948-ban — hogy csak a faluról beszéljek — csak 600 vándorkönyvtárunk volt, 1950-ben már 1 600 állandó falusi könyvtárunk van, 450 000 könyvvel. Az ötéves terv folyamán, tehát 1954-ig 4 000 népkönyvtárunk lesz, könyvtár lesz minden faluban, gépállomáson, állami gazdaságban és termelőszövetkezetben. Ma 2 358 üzemi könyvtárunk van, egymillió kötettel. Az ötéves terv utolsó évében 3 400 üzemi könyvtárunk lesz, 3 millió kötettel.

Hatalmas fejlődést mutat kultúrotthonaink kiépülése. 1949-ben csak 74 kultúrotthonunk volt, 1950-ben már közel 600, 1951-ben a kultúrotthonok száma túl fogja haladni az ezret és az ötéves terv végére 630 üzemi és 1 850 falusi

kultúrotthonunk lesz, vagyis: falvaink és üzemeink többségében lesz már kultúrotthon!

1948 júliusától 1950 végéig a falu mozisítására 700 keskenyfilm-mozit állítottunk fel. Jövőre ez a szám meg fog duplázódni és az ötéves terv végére minden falunak lesz mozija.

Nem akarok további számokat felhozni, meg kell azonban említeni a tömegek művészeti öntevékenységének példátlan fellendülését, az üzemek és a falvak tánc-, színjátszó- és kórusmozgalmát. A most folyó kultúrversenyen 3 710 falusi csoport vett részt 53 000 taggal s 5 874 városi, üzemi csoport 85 000 taggal. Ez a mozgalom mutatja, hogy nemcsak új közönsége támad az új magyar kultúrának a dolgozó nép soraiból, hanem hogy a dolgozó nép a kultúra cselekvő részvevőjévé akar válni és válik, nemcsak mint közönség, hanem mint alkotó is ki akarja venni részét az új magyar kultúra megteremtésében. Ez a kulturális tömegmozgalom kimeríthetetlen tartaléka művészeti életünknek, itt jelentkeznek tömegesen új színész, táncos, énekes tehetségek. Sajnos, nem eléggé figyelünk erre a mozgalomra, nem eléggé karoljuk fel a benne jelentkező tehetségeket, még mindig nagy a szakadék a tömegek kulturális mozgalma és az úgynevezett hivatásos művészek között.

Kulturális intézményeink, könyvkiadásunk, ujságjaink, folyóirataink, könyvtármozgalmunk fellendüléséről szólva, nem szabad elhallgatnunk bizonyos negatív vonásokat sem. A döntő hiányosság, hogy a nagy és emelkedő számok mögött gyakran nem vesszük észre, hogy nem mind arany ami fénylik, hogy a példányszámok egy része állami szubvencionálás, közületi előfizetés és vásárlás javára irandó, hogy nem minden könyv, ami ott van a könyvtárak polcain, egyben olvasott könyv, hogy könyvterjesztésünk erősen bürokratikus módszerekkel dolgozik, többé-kevésbbé elszakadva az olvasó tömegektől.

Hadd emeljem külön ki a falu, a dolgozó parasztság kulturális fejlődését. A munkásság és a dolgozó parasztság között nemcsak piaci, nemcsak termelési, hanem kulturális kapcsolatok is vannak. Ezek a kulturális kapcsolatok is fontos elemei a munkásság és a parasztság szövetségének. A kultúrával is elő kell mozdítanunk a falu szocialista átalakulását. A munkásosztály nemcsak gépeket, műtrágyát, hanem tudást és kultúrát is visz a faluba. Egész falusi kultúrmunkánknak a paraszti maradiság leküzdését, tehát a falu szocialista fejlődését kell elősegítenie. Az új szocialista falu kialakulásának útját nemcsak a gépállomások jelzik, hanem a kultúrotthonok is, amelyeknek a kocsma és a templom helyett a falu kulturális és társadalmi életének központjaivá kell válniok. A villannyal együtt mozit és rádiót adunk a falunak. A traktorállomásokon tízezrével fogjuk kiképezni a parasztság soraiból a falu új ipari rétegét: a traktoristákat. Közvetítjük a faluba a földművelés tudományos szakismereteit és megnyitjuk a dolgozó parasztság gyermekei számára az új, népi értelmiségbe való felemelkedés útját. A szocialista falu egyben azt jelenti, hogy betemetjük a város és a falu között évszázadok alatt kialakult kulturális szakadékot. Decentralizálnunk kell kulturális életünket, de nem úgy, mint ahogy a régi világ reakciós kultúrpolitikusai gondolták, akik néhány egyetemi városból akartak csupán kulturális gócpontot és egyben reakciós fellegvárat csinálni — csak Szeged példáját említem —, hogy ellensúlyozzák a fővárosban csírájában minden nehézség ellenére fejlődő demokratikus kultúrát, miközben a falunak csak a polgári kultúra hulladékát, szemetjét juttatták. Hanem úgy kell ezt a kulturális decentralizációt végrehajtanunk, hogy Budapest kulturális vezetőszerepe megmaradjon, hogy a vidéken egész sor kulturális góc keletkezzék, hogy Budapest is és egyetemi városaink is segítsék, táplálják a falu fejlődő kultúráját, és a falu ősi

kultúrájától is tanuljunk, felszínre hozva és továbbfejlesztve a nagyszerű magyar népművészet kincseit. Ismétlem: a szocializmus építése a falun a kultúra építése is.

Végül hadd vessek fel *néhány elvi kérdést.*

VII

Néhány elvi kérdés

1. Az osztályharc a kultúrfronton

Elvtársak! Az új, szocialista kultúra építése sem békés folyamat. Csak a régi, reakciós ideológiák, irányzatok és felfogások elleni harcban lehet új, szocialista kultúránkat kifejleszteni.

Néhány évvel ezelőtt ezek az ellenséges ideológiák még nyiltan léptek fel. Az ellenség a kultúrfronton ma már nem igen lép fel nyiltan. Ha fellép, inkább szóban lép fel, suttogva: egyes iskolai előadásokon például a tananyag ismertetésébe szövi bele ellenséges célzásait. Általában véve azonban nyilt ellenségként csupán a klerikális ideológia maradt a porondon. De vajjon abból, hogy az ellenséges ideológiák képviselői elhallgattak, megbújtak és csak suttognak, következik-e, hogy a kultúrfronton nincs már ki ellen küzdeni, hogy az ellenség végleg meg van verve? Nem következik. Annál kevésbbé, mert annakidején, amikor az ellenséges ideológiák még nyiltan léptek fel, nem folyt ellenük eléggé következetes, eléggé mélyreható, ellenséges mivoltukat eléggé feltáró és leleplező elvi harc. Következésképpen: a hallgató ellenséges irányzatok ellen is folytatni kell a harcot.

Figyelembe kell venni továbbá a megbújt ellenség új, alattomos módszereit. Azt, amit tavaly a VKM-beli kártevő munka leleplezésénél tapasztaltunk, nem szabad elfelednünk! Az ellenség gyakran a teljes „lojalitás" álarcában jelentkezik, csak éppen túllicitál, csak éppen katoliku-

sabb a pápánál és túlzásaival igyekszik kompromittálni pártunk kultúrpolitikáját. Ha mi azt mondjuk: nem kérünk a reakciós nyugati kultúrából, akkor az ellenség buzgón helyesel és selejtlistára teszi Cervantest és Swiftet. Ha mi azt mondjuk: a szovjet kultúra felé kell fordulnunk, mint példakép felé, akkor egyesek ezt úgy forgatják ki, hogy a valóságban a magyar kultúrának való hátatfordítás süljön ki belőle. Ha mi azt mondjuk: le kell küzdenünk a nacionalizmus szellemét kulturális életünkben, akkor az ellenség élénk fejbólintások közben Gárdonyi Gézát, Benedek Eleket, a magyar népmeséket vonja el gyermekeinktől. Ha mi azt mondjuk, hogy a jelen új kérdéseit tárgyaló irodalmat kell támogatni, akkor ezt egyesek úgy értelmezik, hogy Arany Toldiját nem engedik be a népkönyvtárakba.

Meg kell mondani, hogy egyes kommunisták „baloldali" korlátoltsága egyenesen előmozdítja az ellenségnek ezt a tudatos kártevő munkáját. Épp ezért kell fellépnünk a szektaszellem minden megnyilvánulása ellen. Kulturális életünkben ez a szektaszellem elriasztja tőlünk a hozzánk közeledőket, a párt tekintélyével takaródzó klikkek uralmára vezet, hátráltatja a harcot az igazi ellenséggel. Különösen művészeti életünkben tapasztalható ez a káros klikkszellem. Itt van még meg a régi világból öröklött hiúság, primadonnaság, megsértődés a bírálattól. Ez a klikkszellem gátolja annak a kulturális egységfrontnak a kialakulását és megszilárdulását, amely a művészet, a tudomány terén megfelelője a népfrontnak, a pártunk által vezetett nemzeti egységnek. Művészeti szövetségeink feladata, hogy ennek a kulturális egységnek szervezőivé váljanak, e szövetségek kommunista aktíváinak és pártszervezeteinek kötelessége, hogy éberek legyenek az ellenség és a kezére játszó szekta- és klikkszellemmel szemben. *Nyílt, elvi viták, szabad, elvi bírálat és kulturális, nemzeti egység:* ezt a hármas és mégis egységes feladatot kell

szem előtt tartanunk kulturális, elsősorban művészeti életünkben.

2. Értelmiségünk kérdése

Elvtársak! A szocializmus építéséhez, a kultúrforradalom végrehajtásához elengedhetetlen az értelmiség segítsége. Nő és fejlődik a munkásosztály, a dolgozó nép új értelmisége, de a régi értelmiség zöme is felénk fordult, becsületesen kiveszi részét az építőmunkából. Pedig a régi polgári nevelésű értelmiség sokáig bizalmatlanul szemlélte a kommunisták harcát a hatalomért, az ország szocialista átalakításáért. Mi vetett véget ennek a bizalmatlanságnak a régi értelmiség zöménél? Az vetett véget, hogy megmutattuk: a munkásosztály és pártja erős kézzel tudja kormányozni az országot. A nemzeti méltóság és erő politikája, az országépítés politikája, a békét és a magyar függetlenséget védelmező politika nyerte meg a régi magyar értelmiség zömét a magyar népi demokrácia számára.

Tudjuk, hogy van még ellenségünk is a régi polgári értelmiség soraiban. Az osztályharc, a nemzetközi helyzet kiéleződése a régi polgári értelmiségnek egy maroknyi részét, amely reménytelenül összefonódott a régi uralkodó osztályokkal és a nyugati imperialistákkal, szembefordítja a néppel, a hazával. De ezek egyre jobban elszigetelődnek nemcsak a néptől, hanem az értelmiség nagy többségétől is.

Van egy elég jelentős része a régi polgári értelmiségnek, amely becsületes munkával szolgálja a népet, szaktudását a szocialista építés szolgálatába állítja, anélkül azonban, hogy már meggyőződésében, világnézetében is a munkásosztály mellé állt volna. A polgári értelmiségnek ezt a részét meg kell becsülnünk, támogatnunk kell és türelmes nevelőmunkával kell megnyernünk nemcsak munkáját, hanem lelkét is.

A régi értelmiség zöme mellénk állt, ugyanakkor kialakulóban van az új népi értelmiség: e két folyamat kiegészíti egymást. Ráléptünk a szocializmus építésében segítő régi értelmiség és a fejlődő új népi értelmiség összeolvadásának útjára, a munkásosztály, dolgozó parasztság és az értelmiség szoros baráti együttműködésének útjára.

Mi még a szocializmus alapjainak lerakásánál tartunk: nép és értelmiség, fizikai és szellemi munka közötti válaszfal teljes lebontása még a jövő feladata. De e feladat megoldásának feltételeit teremtjük meg a régi értelmiség becsületesen dolgozó zömének szocialistává nevelésével, az új népi értelmiség kialakításával és a tömegek kultúrszínvonalának, szaktudásának és általános műveltségének emelésével. Kultúrforradalmunk sikerének feltétele nemcsak abban áll, hogy a tudomány és a művészet a nép felé fordul, hanem abban is, hogy a nép a tudomány és a művészet felé fordul. A kultúra közönsége szélesedik, a tömegek igényei, követelményei, bírálata egyre inkább kultúrát formáló tényezővé válnak. A munkások, dolgozó parasztok és az értelmiség szoros együttműködése és kulturális kölcsönhatása a népi demokráciában: lépcsőfok, átmenet a dolgozó tömegek és a szellemi munkát végzők közötti különbség elmosódásához, nép és értelmiség eggyéolvadásához.

3. Szovjet kultúra — magyar kultúra

Új, szocialista kultúránk példaképe, tanítómestere: a szovjet kultúra. A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának gazdag tapasztalatait nemcsak az államszervezés és a gazdasági építés, nemcsak a technika, nemcsak az osztályharc területéről vehetjük át és hasznosíthatjuk, hanem hasznosíthatjuk és átvehetjük a tapasztalatokat az új, szocialista kultúra megteremtésénél is. Ez nem is lehet másképp. Mi a szocializmust építjük, az új magyar

kultúra szocialista kultúra lesz, meríteni tehát elsősorban és döntően annak az országnak a kultúrájából meríthetünk, amelyben a szocializmus már győzelmesen felépült és amely a kommunizmusba való átmenetnél tart.

Azzal rágalmaznak bennünket, hogy mi elzárkózunk az úgynevezett „nyugati kultúra" elől. Nem, mi csak a British Council elől zárkózunk el. Mi csak az ellen védekezünk, hogy a nyugati kultúrát kémszervezetek használják fügefalevélként. Mi nem zárkózunk el Shakespeare és Molière, Dickens és Balzac, Mark Twain és G. B. Shaw, Verdi és Rembrandt elől, sőt ellenkezőleg! De megkülönböztetjük az Aragon-képviselte francia kultúrát a marshallizált Franciaország kulturális rothadásától. Mi szeretjük a Dreiser és Howard Fast képviselte amerikai demokratikus kultúrát, de nem kérünk a háborús hisztéria, az atombomba, az „aki bírja — marja" elvére épülő amerikai imperialista „kultúrából". Ettől a „nyugati kultúrától" igenis védjük a magyar kultúrát!

Arról is fecsegnek, hogy mi „eloroszosítjuk" a magyar kultúrát. Nem érdemes sok szót vesztegetni erre a buta rágalomra. Azok merik ezt mondani, akiknek kulturális élete a rágógumi és a coca-cola, az Amerikából importált detektívfilmek jegyében veszti el egyre jobban nemzeti jellegét.

A mi új kultúránk szocialista kultúra lesz, de magyar kultúra, letörölhetetlen nemzeti jellegzetességekkel. A mi filmművészetünk sokat tanult és még többet fog tanulni a szovjet filmművészettől, de Szabóné és Kis Katalin, Ludas Matyi és Góz Jóska tetőtől-talpig magyar figurák. Mi tanulunk és merítünk a szovjet kultúrából, mintaképnek tekintjük, de nem másoljuk és nem utánozzuk.

A szovjet kultúrából azért meríthetünk és tanulhatunk, mert a szovjet kultúra is, a mi kultúránk is tartalmában szocialista kultúra, helyesebben a szovjet kultúra már az, a magyar kultúra úton van ahhoz, hogy azzá legyen.

És mert ez így van, válik a szovjet kultúra nemcsak mintaképünkké, hanem egyre inkább szerves részévé a mi kultúránknak. A marxizmus-leninizmus klasszikusai, Lenin és Sztálin művei a magyar politikai és tudományos kultúra részeivé, alapjaivá válnak. És ha itt, a kongresszuson Rákosi elvtárs hangsúlyozta népünk háláját azok iránt a szovjet sztahanovisták, szovjet mérnökök és műszaki tudósok iránt, akik felbecsülhetetlen segítséget nyujtottak szocialista építésünknek, közvetítve hozzánk a szovjet technika, gazdaságszervezés és munkamódszerek legfejlettebb tapasztalatait, akkor hadd mondjak itt köszönetet azoknak a szovjet művészeknek is, Tyihonovnak és Novikovnak, Mojszejevnek és Obrazcovnak, Pudovkinnak és Zaharovnak, akik az új magyar kultúra kialakításának kezdetén ugyanolyan baráti és testvéri segítséget nyujtottak nekünk, mint Bargyin a magyar kohászatnak és Bikov vagy Dubjaga a magyar sztahanovistáknak.

Az új magyar kultúra nemcsak mintaképnek tekinti a szovjet kultúrát, hanem — nemzeti jellegzetességeinek megtartása és fejlesztése mellett — egyre inkább összeforr vele. Amikor a polgári kultúrák még haladó kultúrák voltak, szintén megvolt csírájában ez a tendencia a formájukban nemzeti, tartalmukban polgári demokratikus kultúrák szoros kölcsönhatására és összeforrására. Dante és Shakespeare, Voltaire és Goethe nemcsak olaszok, angolok, franciák és németek voltak, hanem az egyetemes polgári kultúra nagy képviselői is. A kapitalizmusban még a haladó kultúra sem válhatott a dolgozó nép közkincsévé és a nemzeti kultúrák közeledését keresztezte és meghiúsította a nacionalista elzárkózás, a nemzeti kultúrák harca. A formájukban nemzeti és tartalmukban szocialista kultúrák közt nincs és nem lehet harc, hanem csak közeledés, kölcsönhatás és összeforrás. Ez a titka a szovjet kultúra mély hatásának a mi szocialista kultúránk fejlődésére. És ez a titka annak is, hogy a szovjet kultúra is

befogadja és magáévá teszi a haladó magyar kultúra nagy alkotásait. Nemcsak mi, magyarok olvassuk szenvedélyes érdeklődéssel Polevoj és Azsajev, Kazakevics és Babajevszkij regényeit, hanem a szovjet emberek is — oroszok és ukránok, grúzok és örmények — a sajátjuknak érzik a mi Petőfi Sándorunkat.

A letűnt régi rend tollforgatóinak kedvenc szólama volt, amivel butítani igyekeztek a népet, hogy „egyedül vagyunk". „Egyedül voltunk" állítólag azért, mert nyelvünket nem értették, és nem voltak fajrokonaink Európában. A magyar nyelv ma is ugyanolyan nehéz az idegennek, mint volt a régi rend alatt. Fajrokonaink sem keletkeztek az utolsó hat esztendőben. És íme, nem vagyunk egyedül! Nem nyelvünk és vérünk, hanem születő szocialista kultúránk révén lettünk testvéreivé, rokonaivá a nagy Szovjetunió és a szocializmust velünk vállvetve építő országok népeinek.

4. Hazafiság

Elvtársak! A mi új, szocialista kultúránknak — mint mondottam — letörölhetetlen nemzeti jellegzetességei lesznek és kell hogy legyenek, ami azt jelenti, hogy egyik legfontosabb funkciója a hazaszeretetre való nevelés lesz és kell hogy legyen. Rákosi elvtárs már beszélt róla, hogy a hazafiság és a nemzetköziség a mi számunkra ikertestvérek. Amikor a „Kommunista Kiáltvány" megállapította, hogy a „proletárnak nincs hazája", akkor ezt Marx és Engels és őket követve a szociálsovinizmus elleni harcban Lenin és Sztálin nem úgy értették, hogy a munkásosztálynak nincs köze a nemzethez, hogy a kommunisták hazafiatlanok. A munkásosztálynak azért nem volt hazája, mert a hatalom a nagybirtokosok és a tőkések kezében volt, mert a termelési eszközök, az ország minden kincse nem a népé volt, hanem a kizsák-

mányolóké. A munkásosztály, a kommunisták sosem voltak közömbösek a nemzet kérdései iránt, akkor sem voltak közömbösek, amikor a haza a vagyonosok magántulajdona volt. A harc nem a haza ellen, hanem a hazáért folyt. És a helyzet gyökeresen megváltozott azzal, hogy a haza a munkásosztály, a dolgozó nép hazájává lett.

De a hazához való viszonyunknak ez a változása nem a hatalomrajutás tényével következett csak be. A vagyonos osztályok még hatalmon voltak, de politikájuk nemzetellenessé vált, amikor önző osztályérdekeik fölébe kerekedtek a nemzeti érdekeknek. Marx már a Párizsi Kommün tapasztalatai alapján rámutatott arra, hogy a burzsoázia a munkásosztály felszabadulásától való állati félelmében elveszti azt a képességét, hogy a nemzet vezető osztálya legyen, és elárulva a nemzeti érdekeket, idegen hódítók talpnyalójává és kiszolgálójává lesz. A nemzeti árulás a burzsoá politikában egyre inkább általános irányzattá lett, amióta a szocializmus győzelmétől való állati rettegés az egyes nemzeti burzsoáziákat a legerősebb burzsoá hatalomnak való behódolásra késztette. Láttuk ezt a német fasizmus előretörésekor a müncheni politika idején és tanúi vagyunk ennek — még sokkal fokozottabb mértékben — ma, amikor úgyszólván az egész világ burzsoáziája, elárulva a nemzet érdekeit, az amerikai imperialisták védőszárnyai alá menekül.

A harc a nemzet vezetéséért, a nemzet igazi érdekeinek megvédése egybeolvad az imperialisták háborús politikája elleni harccal, egybeolvad a tőkések elleni osztályharccal. Ebből következik, hogy a munkásosztály még a hatalom megragadása előtt, küzdve a burzsoázia hazaárulása ellen, a nemzeti érdekek igazi képviselőjévé és előharcosává válik. A mi pártunk nem 1948 óta lett a szó igazi értelmében nemzeti párttá, hanem az volt a fasiszta háború idején, az volt a második világháború

előtt, küzdve a német hódítók és magyar zsoldosaik ellen. A döntő fordulat természetesen a fordulat évével, a munkásosztály hatalomrajutásával következett be: azóta lett valóban hazánkká ez az ország, mostohaanyánkból édesanyánkká, s azóta, amióta ráléptünk a szocializmus építésének útjára, és válunk a szocializmust építve burzsoá nemzetből szocialista nemzetté: azonosul a magyar hazafiság egyre inkább a szocialista hazafisággal. Hazafinak lenni: ez ma azt jelenti, hogy védjük a dolgozó nép hatalmát, átalakulásunk nagy vívmányait, békés szocialista építőmunkánk lehetőségét.

De nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy bár a hazafiság egyre inkább szocialista tartalmat kap, hogy a hazafiság végső soron azonosul a szocialista hazafisággal, ezt még száz- és százezrek nem látják, nem értik át tudatosan. Vannak becsületes dolgozó magyarok — a parasztság, az értelmiség soraiban —, akik őszintén szeretik magyar hazájukat, de még nem szocialisták. Mi együtt akarunk haladni ezekkel a még nem szocialista hazafiakkal is. Szocialista hazafiság és demokratikus hazafiság nem zárják ki, hanem kiegészítik egymást. Ezt szem előtt kell tartanunk, ha meg akarjuk szilárdítani azt a nemzeti egységet, amelyről Rákosi elvtárs beszámolójában szólt. Egyetlen feltétele van a még nem szocialista meggyőződésű hazafiakkal való egységfrontunknak. Lehet valaki hazafi, aki még nem szocialista, de nem lehet hazafi, aki nem száll szembe az imperialistákkal és nem védi ellenük békénket és függetlenségünket. A szocialista és a demokratikus hazafiság egységfrontjának platformja, alapja: az antiimperializmus, a békemozgalom támogatása, a magyar függetlenség védelme.

Elvtársak!

Népünk hazafias nevelésének szerves része történelmünk, kultúránk nagy haladó hagyományainak felelevení-

tése. Ezen a téren még korántsem teljesítettük kötelességünket.

De ne feledjük, hogy a mi hazafias nevelésünknek nemcsak a multból, hanem a jelenből is van mit merítenie. Ne felejtsük el, hogy nemcsak mi látjuk Kölcseyben és Petőfiben, 1848—49 hőseiben és előkészítőiben a mi elődeinket, hanem ők is megsejtették a felszabadult népben, ők is előre látták mibennünk a saját utódaikat. Jókai Mór, a nagy romantikus álmodozó, írta egyik regényében, amelynek tárgya a magyar kultúra nyomorúságos helyzete volt, a XIX. század elején, a következőket:

„*És lesz népünk, amely hazájának örül, mely nevének díszére munkál, lesznek nagy embereink, kiket a világ bámulni fog, lesznek hőseink, dicső szellemeink, kikben újjászületünk, lesz életünk, melynek szűk lesz ez a város, leszünk nemzet, mint még soh'se voltunk és az utókor írójának nem kell költeni, hanem csak a valót leírni, hogy dicsőítse hazáját.*"

Jókai Mór rólunk álmodott. Volt már korszak a magyar történelemben, amelyet joggal hívunk a nemzeti újjászületés korának: az 1848-as forradalom és a forradalmat bevezető és előkészítő reformkor. De a nemzeti újjászületés több mint száz év előtti korszakát méreteiben, mélységében, hatásában össze sem lehet hasonlítani a nemzeti újjászületésnek azzal a korszakával, amelynek mi vagyunk cselekvő részesei. Az új, haladó nemzeti kultúra megteremtésének vágya akkor csak tízezreket töltött el, a széles dolgozó néptömegeket még alig tudta magával ragadni. Ma ez a vágy milliókat tölt el, ma a szocializmus építésével elválaszthatatlanul összeforró kultúrforradalom egész dolgozó népünk ügye. Széchenyi István a „kiművelt emberfők" szaporításában látta a reformkor célját. De akkor ezek a „kiművelt emberfők" csak a nemzet vagyonos rétegeiből toborzódhattak. Ma népünk

sűrűjéből, munkásságunk és dolgozó parasztságunk egészéből. Az osztálytársadalomban a nemzeti kultúra fejlesztésére irányuló minden törekvés végső soron meghiúsul azon, hogy a munka és a kultúra között szakadék van. Ma a munka és a kultúra összekerült, *ma dolgozni és művelődni egyet jelent.* A szocialista forradalom nemcsak abban különbözik minden eddigi átalakulástól, hogy nem elégszik meg a politikai szabadság kiterjesztésével, hanem gazdaságilag is felszabadítja a dolgozókat. A szocialista forradalom abban is különbözik a polgáritól, hogy meghozza a kulturális felszabadulást is, hogy a dolgozó népet teszi meg a kultúra hordozójává. Mi nemcsak azt értük már el, hogy a munka robotból a becsület és a dicsőség ügyévé lett, hanem azt is elértük, hogy szégyennek számít nem tanulni, szaktudásunkat és öntudatunkat nem gyarapítani. Sikerült olyan erkölcsi légkört teremtenünk az országban, hogy minden becsületes dolgozó kötelességének tekinti a tanulást, a művelődést. Egyre többen értik meg, hogy Dunapentelét építeni és az új kultúrát építeni, ugyanannak a dolognak két oldala. Legyünk büszkék rá, hogy mi, kommunisták állunk az élén az ötéves terv megvalósításáért folyó hatalmas munkának éppúgy, mint a kultúrforradalomnak. A nagy Lenin szavai vezéreljenek bennünket:

„Azelőtt az emberi elme, az emberi géniusz csak azért alkotott, hogy egyeseknek juttassa a technika és a kultúra minden áldását, a többieket pedig megfossza a legszükségesebbtől — a művelődéstől és a fejlődéstől. Most ellenben a technika minden csodája, a kultúra minden vívmánya a nép közkincsévé válik és mostantól fogva az emberi elme és géniusz sohasem lesz az erőszak eszközévé, a kizsákmányolás eszközévé"[1].

[1] *Lenin* Művei, 26. köt. Szikra 1952. 499. old.

Nálunk is a nép közös tulajdonává lesz a kultúra minden vívmánya! A biztosíték erre a mi nagy, harcokban megedzett, Lenin és Sztálin tanításai által vezetett erős, egységes, dicső pártunk!

(1951 február 26.)

Kétségkívül eredményes volt ez a kongresszus, jó munkát végzett. Felvetette az irodalmi alkotó munka legfontosabb, legégetőbb, legidőszerűbb kérdéseit, megvitatta ezeket a kérdéseket, szabadon, élesen, de elvi magaslaton — hadd éljek egy kis fenntartással —, legalább nagyjából elvi magaslaton. Azt hiszem, hogy ezek a viták előre fogják vinni a magyar irodalom fejlődését.

Sok kérdés vetődött fel a kongresszuson, a fő kérdés vagy a fő kérdések mellett: a líra, a dráma kérdései, a gyermek-, az ifjúsági irodalom problémái, a magyar nyelv kérdése, a kritika, az irodalom és a film viszonya. Csábító volna a fő kérdések mellett kitérni még ezekre a — fontos — részletkérdésekre is, például: a film és az írók viszonyának kérdésére. De ellent kell állanom ennek a csábításnak. Csak a fő dolgokról igyekszem beszélni.

A kongresszus eredményességét hangsúlyozva, bizonyos hiányosságait is meg kell állapítani. Az első hiányosság abban állt, hogy a kongresszus vitáit bizonyos provincializmus jellemezte. Meglátszott a felszólalókon, hogy íróink zöme nem kíséri figyelemmel vagy nem kíséri elegendő figyelemmel a baráti népi demokratikus testvérországok irodalmi életének a mienkéhez sokban hasonló problémáit.

Nem tanulunk a barátainktól eleget. Élénken figyeljük, mi megy végbe Romániában, Csehszlovákiában, Lengyelországban, teszem, a mezőgazdaság szocialista

átalakulása terén, és amit átvehetünk barátaink tapasztalatából, azt igyekezünk megtanulni. Nem így áll azonban a dolog — hozzáteszem: sajnos — az irodalom kérdéseiben. És ez hiba, amelyet helyre kell hozni. Példaképünk, amelyből merítünk, tanulunk, amelynek tökélyét elérni törekszünk: a szovjet irodalom. Eltekintve azonban attól, hogy még a szovjet irodalomtól sem tanulunk eléggé, hogy a szovjet irodalmat is inkább élvezzük, mint tanulunk belőle, hiba lenne elhanyagolni az irodalmi problémák figyelemmel kísérését azokban a baráti országokban, amelyeknek társadalmi és gazdasági — és tegyük hozzá — irodalmi fejlődése nagyban és egészben ugyanazon a szinten áll, mint a mienk.

A második hiányosság, amely szembetűnt a kongresszusi vitákon, az volt, hogy a magyar irodalmi örökség kérdései szinte alig szerepeltek. Csak Juhász Ferenc és egy utalás formájában Veres Péter szólt ezekről a kérdésekről. Pedig érdemes lett volna beszámolni róla: ki tanult kitől és mit?

A magyar haladó irodalom örökségének igazi elsajátítása nélkül komoly harc a kozmopolitizmus ellen, igazi harc a sematizmus ellen elképzelhetetlen. Természetesen tanulni kell az élettől — ez a legfontosabb, de tanulni kell a mult nagy nemzeti haladó irodalmától is. Gorkij a kezdő szovjet írókat szüntelenül intette erre.

Amikor a klasszikus magyar haladó kultúra folytonosságának vállalására szólítjuk fel íróinkat, ezzel nem azt mondjuk, hogy kanyarodjunk vissza akár Mikszáth-hoz, akár Móricz Zsigmondhoz, de még Petőfihez sem. Jelszavunk nem „vissza!", hanem „előre!". Arra szólítjuk fel íróinkat, hogy az új életet fejezzék ki a maguk nyelvén, a maguk formáival, de az új életet kifejezve és a maguk nyelvén beszélve járjanak iskolába régi nagy magyar íróinkhoz, mert enélkül nem tudnak előremenni.

A kongresszus vitáinak harmadik hiányossága abban

állt, hogy szerepeltek ugyan bőven mesterségbeli kérdések — s ez helyes volt —, de ezek a mesterségbeli kérdések, az alkotás műhelyproblémái, nem függtek eléggé össze az ország, a nép nagy kérdéseivel, nem kapcsolódtak össze eléggé az irodalom nagy építő és nevelő feladataival.

Negyedszer, hiba és hiányosság volt, hogy a vitában nem tükröződött vissza: a magyar irodalom nem valami légüres térben fejlődik, hanem itt Magyarországon; azon a Magyarországon, ahol az emberek az imperialista háborús fenyegetések közepette építik a szocializmust. A béke védelmének eszméje nem itatta át kellően a kongresszus vitáit. Pedig a békeharc nem csupán a békepublicisztika kérdése, nem puszta témakérdés a versben és egyáltalán nem műfaji kérdés. Nem külön műfajt akarunk teremteni, amikor a békéért való harcra szólítjuk fel a magyar irodalmat; ennek a harcnak egész irodalmunkat át kell hatnia, mint ahogy áthatja egész népünk építő munkáját. Mi azt mondjuk népünknek: erősítsd a hazát és ezzel védd a békét. Körülbelül ugyanezt kell az irodalomnak is mondanunk. Minél inkább hozzájárul az irodalom népünk öntudatának átformálásával és erősítésével a haza erősítéséhez, annál inkább a béke irodalma lesz.

Ötödik hiányossága a vitáknak abban állt, hogy kritika volt, de kevés volt az önkritika. Kevesen bírálták *önmagukat* — tisztelet a ritka kivételeknek: Kuczka Péternek, Aczél Tamásnak —, *másokat* annál kiadósabban, amiből az következik, hogy az önkritika nem erős oldala íróinknak — és ez komoly baj. Ha az ország életében egyre inkább döntő mozgatóerővé válik az önkritika, akkor ez nem lehet és ne legyen másképp irodalmi életünkben sem.

Hiányosság volt még a kongresszus vitáiban, hogy a fiatalok, a magyar irodalmi élet utánpótlása alig jutott szóhoz.

Ez hiba volt, amit gyakorlati munkánkban ki kell javítanunk. Nyilvánvaló, hogy rengeteg még az új író

kibontakozása, érvényesülése előtt a bürokratikus akadály. Le kell küzdenünk őket. Az új írók, a fiatal írók nevelésének problémájához túlnyomóan külsőleges és gépies eszközökkel nyúlunk, mint például különféle pályázatok sorozatával. Túlkevéssé alkalmazzuk az intenzív, egyéni foglalkozást fiatal íróinkkal.

Meg kell mondani, hogy egyik-másik baráti szomszéd országban előbbre vannak mint mi, ennek a kérdésnek, ha talán nem is megoldásánál, de a megoldás gyakorlati útra terelésénél. Romániában például — bár ez nem old meg mindent — megcsinálták a kezdő írók számára a Szovjetunió Gorkij Főiskolájának mintájára az egyéves íróiskolát.

Azt hiszem: ez után a kongresszus után elérkezett az ideje annak, hogy igyekezzünk ezt a román kezdeményezést követni.

A hibák ellenére meg lehet állapítani, hogy a kongresszus eredményes volt. Mégsem árt ezeket a hibákat megállapítani, talán jobban elkerüljük őket jövő munkánkban.

A kongresszus fő kérdése az irodalmi sematizmus elleni harc volt. Helyes, hogy ez volt a fő kérdés. Ez megfelelt annak a kultúrpolitikának, amelyről a mi pártunk II. kongresszusa szólt és az az egyöntetűség és szenvedélyesség, amely itt a sematizmus elleni harc kérdésében megnyilvánult, bizonyítja, hogy pártunk II. kongresszusán a magyar irodalmi élet ütőerét helyesen tapintottuk, igazunk volt. Az írók maguk is érezték, hogy ezen a téren baj van s pártunk II. kongresszusának iránymutatása szabaddá tette az utat mindenféle gátlások leküzdésére, szabaddá tette az utat a sematizmus elleni harc problémáinak nyílt megvitatására.

A kongresszuson sok okos, használható, megszívlelendő megjegyzés és gondolat hangzott el ezzel kapcsolatban, amit én megismételni nem kívánok. Igyekszem

néhány kiegészítő megjegyzéssel megvilágítani, miért és hogyan vetődött fel ez a kérdés éppen most.

Amikor a politikában és a gazdaságban legyőztük népünk nyilt ellenségeit, egyre inkább előtérbe nyomult dolgozóink helytállásra, bátorságra, áldozatvállalásra való nevelése és észrevettük, hogy ebben a munkában túlkevéssé segít az új magyar irodalom. Rájöttünk: magában az irodalomban van a hiba. A nép öntudatának fejlesztése, a nép nevelése a szó legszélesebb értelmében igen sokféle módon történik: szakmai oktatással, politikai szemináriumokon, az iskolákban és az iskolákon kívül. Az irodalom is egyik módszere népünk nevelésének. De, ha az irodalom nem tudja, hogy neki ezt a feladatot *másként* kell megoldania, mint végső soron ugyanezt a feladatot a szakmai és politikai iskolákban, ha az irodalom nem tud élni a maga sajátos nevelési módszereivel, akkor nem tölti be hivatását.

A politikai oktatás, a szakmai nevelés, a sajtó hasábjain történő nevelés nagyon-nagyon fontos. Semmi oka az irodalomnak a nevelés eme formáira lenézően tekinteni, de mind e nevelés nem pótolhatja azt, amelyet az irodalom ad és csak az irodalom adhat.

Azt tapasztaltuk, hogy népünk túlkevéssé tudja megkülönböztetni az irodalom által történő nevelést a nevelés többi formáitól.

Az, hogy az irodalom sematikus, azt jelenti, hogy nem élt vagy nem élt eléggé a saját emberformáló és világot átalakító irodalmi eszközeivel.

Ha a sematizmus ellen küzdünk, ne felejtsük el, hogy ezt a harcot megelőzte a másik harc: harc az irodalom pártosságáért, harcosságáért — azt merem mondani — népnevelő jellegéért, eszmeiségéért. Ez az az alap, a kiindulópont, amelyen meg kell vívnunk a harcot a sematizmus ellen is. Amikor most fellépünk a sematizmus ellen, az irodalom alakjainak papírjellege ellen, akkor azt kívánjuk,

hogy íróink mélyebben, sokoldalúbban, gazdagabban ábrázolják az életet és az új életet építő embereket. Amikor színvonalat, mesterségbeli tudást, elmélyülést kívánunk íróinktól, akkor ez a harc nem az eszmeiségért megvívott harcunk visszacsinálását, hanem továbbfejlesztését jelenti. Ez talán magától értetődő, de nem árt mégis hangsúlyozni.

Amikor felvetjük a sematizmus elleni harc problémáit az irodalomban, nem arról van szó, hogy az irodalom *ne* harcoljon, hanem arról, hogy jobban harcoljon mint eddig. Nem arról van szó, hogy most már az irodalomnak szabad kezet adunk arra, hogy járja a saját útját és ne segítsen az államnak, a pártnak a népet nevelni és nevelődni, építeni és átformálódni, hanem fordítva, arról van szó, hogy még jobban segítsen.

Az irodalomnak egyik fontos tisztje, feladata az ország, az állam, a párt vezetését segíteni abban a tekintetben, hogy a nép problémáit, az államvezetés problémáit ne csak felülről, hanem alulról is lássa.

Vajjon miért rossz a sematikus irodalom, amelyben a hős is, a barát is, az ellenség is papírmasé figurák?

Azért rossz az ilyen irodalom, mert ez az irodalom nem nevel, vagy ha nevelni próbál, akkor úgy nevel — Fegyin elvtárs szavait idézem —, mint egy kiérdemesült pedagógus, mint egy vénkisasszony nevelőnő.

Mire kell a jó irodalom? Arra kell, hogy segítsen a világot megismerni és átalakítani. A forradalmi demokraták, a klasszikus orosz esztétika mesterei az irodalomnak ezt a sajátosságát mindig hangoztatták. Megismerni és átalakítani a világot — ebben a tekintetben lényegbeli különbség nincs a tudományos és irodalmi megismerés között. A különbség csak az, hogy az irodalom nem fogalmakkal végzi el ezt a feladatot, hanem eleven emberi alakok megformálásával. Az irodalomnak az a feladata, hogy tükröt tartson az ember elé és azt mondja neki: „Nézd meg magad, ismerd meg embertársaidat, ismerd

meg viszonyodat hozzájuk — tehát a társadalmat —, ismerd fel saját jellemed lehetőségeit — a rosszakat is és a jókat is — és tanuld meg követni jobbik énedet, cselekedj és riadj vissza azoktól a visszafelé rángató mozzanatoktól, amelyeknek a megmutatása szintén feladata az irodalomnak; ne engedj rosszabbik éned csábításainak."

A sematizmus elleni harc — harc az olyan irodalom ellen, amelyben olyan figurák szerepelnek, akikben az ember nem ismer saját magára, saját jobbik énjére, vagy az ezt fenyegető veszélyekre. Az alakokkal nem tud igazán eggyé válni, velük gyűlölni és szeretni és nem kap kedvet velük együtt harcolni és cselekedni. Ez vonatkozik a prózára és a lírára is.

Hadd válaszoljak most Kuczka Péternek, aki itt, felkapva kínai íróbarátunknak egy különben szép és találó hasonlatát, azt mondotta, hogy: jó, menjünk túl az úgynevezett „típusversen", de azért azt se feledjük el, hogy ma nem virágokra, hanem szénre van szükségünk. Kuczkának erre a fenntartására ezt felelem: a „típusvers" nem szén és a jó vers még nem haszontalan virág, arról nem is szólva, hogy nem nekem, hanem lírai költő létére, Kuczkának kellene kiállnia amellett, hogy a virág — és mindaz, amit jelképez — talán mégsem nevezhető haszontalannak.

Harcolni a sematizmus ellen, az igazán nevelő, embert átalakító irodalomért, azt jelenti: eleven egyéni típusokat formálni, akik éppen azáltal típusok, mert egyben egyének is. Az író kötelessége általánosítani az élet, a világ, a valóság jelenségeit; feladata elválasztani a lényegest a lényegtelentől; egyszóval kötelessége típusokat alkotni, ha nevelni akar. Típusokat és egyben élő, egyéni embereket, egyéni arcvonásokkal. Csak ilyen típusokban ismerheti fel a cselekvő ember önmagát, saját igazi lényét, jobbik énjét, példaképét vagy elrettentő példáját. Hadd emlékeztessek arra, hogy Gorkij a fiatal szovjet írókat nevelve, szün-

telenül felhívta figyelmüket a típusalkotás kötelességére és állandóan hivatkozott a világirodalom egész történelmi korszakok törekvéseit egybefoglaló és kifejező nagy típusaira. Ilyenek a népi mondák hősei, ilyen típus Prometheus, Faust, Don Quijote és — tegyük hozzá — Toldi Miklós, Ludas Matyi, ilyenek Móricz Zsigmond nagyszerű típusai.

Vajjon tudott-e már a mi irodalmunk ilyen típusokat alkotni? Egyik-másik kivételtől eltekintve, még nem tudott. Típus Köpe Bálint, Déry Tibor regényében, a „Felelet"-ben, a kemény, az élet által megedzett és egyre inkább megedződő proletárgyermek típusa. Ezt a típust lehet szeretni. Típus a keresztapja is, a Horthy alatti munkásmozgalom nem kommunista, de kemény, a harcban helytálló munkásának típusa. De nem véletlen, hogy olyanféle típusokat sikerült teremteni, akik nem kommunisták. A kommunista munkás, a kommunista vezető irodalmi alakját úgy megformálni, hogy benne magunkra ismerjünk, szeressük ezt a típust és — a könyvet elolvasva — másnapra ne felejtsük el: ilyent alakítanunk még nem sikerült.

Fő baja irodalmunknak — a jó könyveknek is, a kevésbbé jóknak is — az, hogy gyorsan elfelejtjük őket. A típusok nem vésődnek bele agyunkba. Pedig mennyi típus van az új, átformálódó Magyarországon! Sajnos, túlságosan mesterségbeli kérdésekről folyt itt a vita, pedig, amikor a sematizmusról és a sematizmus elleni harcról beszélünk, nem ártott volna megmutatni azokat az élő figurákat, amelyeknek megalkotása nélkül a sematizmust leküzdeni nem lehet.

Egész népünk várja, hogy állítsák elé ezeket a típusokat, akiket az életből már ismer, de az irodalomból még alig. Ilyen a magyar dolgozó asszony típusa, akit a régi világban kétszeresen is elnyomtak — kizártak a termelőmunkából és a közügyekből —, s aki most megnő, szárnya-

kat kap és egyenrangú társává lesz a férfinak a termelésben s az országvezetésben. A munkás típusa, aki tegnap sztrájkolt, küzdött a tőkések és államhatalmuk ellen, s aki most lépésről lépésre átalakul, építi az országot és eközben maga, gazdájává válik az országnak. A dolgozó paraszt, akiről Sándor András helyesen jegyezte meg, hogy ez az átalakulás, amelynek részese, még pedig egyre inkább cselekvő részese, csak a magyar mezőgazdaság Szent István korában végbement átalakulásához hasonlítható. A paraszt, aki az újjászületés problémája előtt áll; ez a paraszttípus sem szerepel még úgy irodalmunkban, ahogy megérdemelné. És hadd tegyem hozzá: a kommunista munkásfunkcionárius típusa, aki a vállán hordozza a néppel együtt az ország gondját és aki tegnap még nem konyított az országvezetéshez és ezt véres verejtékkel, munka és hibák közben megtanulja. Nem csábítja mindez íróinkat típusalkotásra?

A típus arra kell, hogy az egyszerű dolgozó ember rajta keresztül ismerje fel, mi történt az országban és mi történik vele magával, miközben az új ország épül. Persze, csak „osztály-nyelven", száraz „pártnyelven" soroltam fel ezt a négyféle típust. Nem négy van, hanem tizennégy vagy száztizennégy. Nem arról van szó, hogy bizonyos osztályok vagy rétegek üres maszkjait képzeljük el típusként. Típus az egyéni ember a maga egyéni életével és sorsával, a Tóth Annák, a Kovács Istvánok, a Gál Jánosok és az ő egyéni sorsukban és életükben kell megtalálni azt, ami közös a dolgozó emberek legjobbjainak életében.

Nekünk nem prometheusi, fauszti típusokat kell alkotnunk, a mi hőseink nem titánok, nem félistenek. Még csak nem is Toldi Miklósok. A mi hőseink igenis az egyszerű dolgozó emberek. Nem hibátlan, mesebeli hősök, hanem olyan emberek, akik a kapitalizmusból jönnek és mennek a szocializmusba és eközben — a világot átalakítva — átalakítják önmagukat.

Hadd szóljak ezzel kapcsolatban néhány szót a pozitív hős kérdéséről. Ez a kérdés elválaszthatatlan a sematizmus elleni harc problémáitól. A párt irányította rá íróink figyelmét. Soha sem azt mondtuk azonban — és nem szabad így félreérteni azt a baráti tanácsot, amelyet a párt íróinknak igyekezett adni —, hogy a pozitív hősöknek holmi hibanélküli és gáncsnélküli lovagoknak kell lenniök. Ilyenek legfeljebb a mesékben vannak, a hősi époszokban és még ott sem mindig. Még Achilles is sebezhető volt, Siegfried is sebezhető volt, Toldi Miklósról nem is szólva.

A munkásosztály hivatott arra, hogy a kapitalizmus nyomorúságától, elaljasodásától, kizsákmányolásától megváltsa a világot, az emberiséget. De Marx és Engels, Lenin és Sztálin nem arra tanítottak, hogy a munkásokat idealizáljuk. A szocializmust azokkal az emberekkel kell megépíteni, akiket örökül kaptunk a kapitalizmustól. És bizonyos, hogy a munkásosztály sok rosszat is kap örökségbe. A munkásosztály is sárból és aranyból van, mint Goethe embere, a munkásosztályt is a kapitalizmus termelte ki. De a munkásosztály nemcsak terméke, hanem sírásója is a kapitalizmusnak. A munkásosztály az az osztály, amelyben leginkább megtaláljuk a sár mellett az aranyat, a hősöket, a kapitalizmus sírásóit. És az irodalom feladata az, hogy országonként és koronként konkrétan ábrázolja ezeket a munkáshősöket és a kornak megfelelő arányban mutassa meg azt is, ami a kapitalizmus öröksége a munkásosztályban és azt is, ami arany benne, azt, ami új, hősi, előremutató, az új világot átalakító jellemvonás.

Más a tipikus munkás ma, más volt tegnap és más lesz holnap. A szovjet irodalomtól tanulnunk kell — hadd tegyem hozzá —, sokkal többet, mint eddig. De a mi mai életünk pozitív hőseit úgy megformálni, hogy egyszerűen átvesszük és lemásoljuk a mai szovjet irodalom munkásfiguráit, tévedés lenne.

Az írónak a pozitív hős figurájának megalkotásánál kötelessége nem beleragadni a jelenbe. Meg kell mutatnia az előremutató mozzanatokat, csírákat. De hadd tegyem hozzá azt a mély és bölcs tanácsot, amelyet Lenin és Sztálin soha sem szűnt meg hangoztatni: az élcsapatnak nem szabad sem elmaradni a néptől, a tömegtől, de előreszaladni sem szabad. Ha ezt a tanácsot az irodalomra vonatkoztatjuk, akkor ez azt jelenti, hogy realizmus romantika nélkül — mint ahogy ezt Zsdanov nagyszerűen meghatározta — elképzelhetetlen. Álmodni a realista írónak is kötelessége. De itt nem akármilyen álmodozásról van szó, hanem a realitás talaján való álmodozásról. A harcot ábrázold, a valóságos helyzetet ábrázold minden nehézségével, problémájával együtt, mert a mi dolgozó emberünk csak így ismer magára az irodalom által ábrázolt valóságban és csak így kap kedvet, hogy előremenjen, nemesedjék, harcoljon a jövőért.

Amikor mi pozitív hőst követeltünk íróinktól, ezt kívántuk, semmi egyebet. Ez korántsem jelenti, hogy visszatérnénk, vagy bármilyen mértékben is helyeselnénk Háy elvtárs álláspontját a hős „kettős kötöttségéről". A dolgozó embernek, a munkásnak nincs semmiféle kettős kötöttsége. A dolgozó embert legfeljebb visszahúzza, akadályozza a fejlődésében az az örökség, amelyet a kapitalizmustól kapott, de megkötve, hozzábilincselve ehhez a multhoz nincs. Nincs egyenlőségjel a dolgozó emberben, a munkásban aközött, ami benne a régi és aközött, ami benne az új. A kettős kötöttség a mi pozitív hősünknek nem jellemzője. Ez a kispolgár, az ingadozó polgári értelmiség jellemzője.

Néhány szót parasztábrázolásunkról. Ez komoly, nagy és nehéz probléma az irodalom számára is, az élet számára is, s azért nehéz az irodalomban, mert nehéz az életben. Teljesen igazat adok Szabó Pálnak abban, amit erről a kérdésről itt is, máshol is kifejtett. Hadd bátorít-

sam őt arra, hogy ne engedjen semmiféle egyszerűsítési csábításnak. Ha hozzányúl ehhez a kérdéshez, bátran nyúljon hozzá, merje ábrázolni a parasztproblémát a maga egész mélységében, valamennyi nehézségével, a paraszt lelkében végbemenő mindenféle vívódással egyetemben. A baj az, hogy nálunk a falu szocialista átalakításának nehéz és a parasztságot valóban gyökeréig érintő ügye nem mint dramatikus küzdelem jelenik meg, hanem hovatovább, mint vígjáték, mint idill. Hasonlítsák össze azt, amit mi írtunk erről a problémáról azzal, amit Solohov írt az „Új barázdát szánt az eke" című munkájában. Az az író, aki nem érzi át teljes lelkével a parasztban és elsősorban a középparasztok százezreiben végbemenő vívódást, aki nem érti meg a döntés nehézségeit, az nem tud segíteni az államnak, a pártnak abban, hogy ez a döntés végső soron a falu szocialista átalakításának javára történjék. És aki a parasztnak ezeket a nehézségeit, lelki vívódásait is ábrázolni meri, ne féljen attól, hogy bárki is az objektivizmus vádjával illeti. Megérteni a dolgozó parasztnak ezeket a nehézségeit, ez nem objektivizmushoz vezet, ellenkezőleg, ez segít bennünket abban, hogy jobban megértsük szövetségesünknek a nehézségeit és ennélfogva jobban tudjunk rajta segíteni.

A sematizmus elleni harc kapcsán felmerült a vitában a tehetség, az élettapasztalat kérdése. Hadd vessem fel ezzel kapcsolatban az írói világnézet kérdését. Egyesek úgy értelmezik a sematizmus elleni harcot, hogy most már visszahelyezzük jogaiba az ösztönös alkotókészséget és száműzzük ennek kapcsán az író világnézetét, hogy elállunk attól a tanácsunktól és kívánságunktól, hogy a haladó író tanulja meg, sajátítsa el a haladó világnézetet, a marxizmus-leninizmust. Nem állunk el ettől a tanácsunktól. A sematizmus elleni harcot nem így értelmezzük. Persze, a tehetség nem rossz dolog, sőt igen kívánatos dolog! De a tehetség nem azonos az úgynevezett őstehet-

séggel, amelynek a jellemzője az, hogy megelégszik önmagával és nem igyekszik fejlődni, csiszolódni, tanulni. A marxista-leninista világnézetet szembeállítani az élettapasztalattal — és vannak, akikben talán öntudatlanul van ilyen törekvés —, ez azt jelentené, hogy elfeledik: a marxizmus-leninizmus is élettapasztalat. Az irodalomhoz kell tehetség. Kell egyénileg gyüjtött, az életben szétnéző és részvevő író által összeszedett élettapasztalat. De világnézet nélkül, haladó, forradalmi világnézet, a marxizmus-leninizmus világnézete nélkül megreked a tehetség, tönkremegy az őstehetség és még az egyénileg gyüjtött élettapasztalat is zavaros masszává lesz az ember agyában és szívében, nem tud benne kiigazodni. Aki a marxizmus-leninizmust úgy fogja fel, mint holmi bemagolt tételeknek a gyüjteményét, annak számára, de *csak* annak a számára persze, az írói világnézet az alkotás akadályának tűnik fel. De a marxizmus-leninizmust nem így fogja felfogni az, aki tudja, hogy az elmélet, a haladó, forradalmi világnézet rendkívüli segítséget tud nyujtani az írónak, mint típusalkotónak, mint emberábrázolónak saját élettapasztalatai általánosításánál. Márpedig nem író az, aki a maga élettapasztalatait nem tudja általánosítani. A marxizmus-leninizmust az írói alkotás szempontjából így kell felfogni. És ha így fogjuk fel, akkor megértjük, hogy ez a világnézet — és csak ez a világnézet — nem akadályozza, hanem segíti az írót a maga típusainak a megteremtésénél, az élet legmélyebb tendenciáit kifejező alakok megalkotásánál, segíti az írót a maga élettapasztalatainak az általánosításánál. Igaza van Goethének, hogy semmiféle elmélet nem pótolja az élettapasztalatot. Szürke minden elmélet az élet zöld fájával szembeállítva. De az, hogy az elmélet nem pótolja a tapasztalatot, ez nemcsak az irodalomra érvényes, hanem a tudományra is. A marxizmus-leninizmus segít az írónak, nemcsak mint állampolgárnak és embernek — mint írónak, mint alkotó-

nak is segít neki típust alkotni. Ha elolvasták — nemrég jelent meg magyarul — Gorkij irodalmi tanulmányaiból azt a nagyszerű cikket, amely a saját irodalmi mesterségéről szól, talán nem kerülte el a figyelmüket az, hogy Gorkij a kezdő íróknak és az íróknak általában azt tanácsolja, ha igazi íróvá akarsz fejlődni: gyüjts élettapasztalatot, nézz körül a világban, szívd magadba az életet. De emellett és ezzel együtt azt tanácsolja nekik, hogy ismerjék meg népüknek, az emberiségnek haladó kultúráját és felsorol egy egész csomó tudományos és szépirodalmi művet, az orosz klasszikus és a világirodalom klasszikus műveiből, hogy intse az írókat: ezt elolvasni, az itt lefektetett tapasztalatokat felszívni, ez is része az élettapasztalat-gyüjtésnek.

A tanulás csak az „őstehetségeket" rontja el. Csak Mikszáth egyébként igen élvezetes karcolatában szerepel az a paraszt, aki bicskájával operálta a hályogot az emberek szeméről és amikor a szemorvos tudományosan megmagyarázta neki, hogy voltaképpen mit is csinál, akkor remegni kezdett a keze és elvesztette azt az „őstehetséget", hogy bicskával operálja a hályogot. Nem áll ez az irodalmi életre, az írókra, a fiatal írókra. Az igazi tehetséget a tanulás gazdagítja, fejleszti, előreviszi és nem szegényíti.

Néhány szót a sematizmus és műgond viszonyáról, arról a problémáról, amelyről itt hosszasan és sokszor helyesen Déry Tibor beszélt. Valóban, harcolni a sematizmus ellen, ez azt is jelenti, hogy nem könnyen venni az írói munkát, hanem komolyan, odaadással, elmélyülten dolgozni. Hasznos figyelmeztetni a fiatalokat: ne siessetek, ne vázlatokat készítsetek, érleljétek meg a mondanivalótokat, ne szüljétek meg a magzatot kilenc hónap előtt. Persze, a különbség az irodalom és a biológia között az, hogy az irodalomban semmiféle természettörvény nem rögzíti a terhesség idejét. Itt nem állapítottak meg kilenc

hónapot. Ezért ne adjunk receptet az íróknak, hogy kilenc hónap, vagy öt év alatt írjanak meg egy művet. Az egyik így csinálja, a másik úgy. Ha Déry napi 12 órát akar ülni egy nagy regény megírásán és ezt öt éven át óhajtja folytatni, folytassa, az ő dolga, nem szólunk bele. Persze, ez a munkamódszer azzal fenyeget, hogy a hőse a jelenbe csak akkor fog elérkezni, amikor már a jelen is multtá lesz. Állandóan kergetni fogja hőse fejlődésének ábrázolásában a jelent. Mégis azt mondom: nem szólunk bele, az ő dolga.

De nem helyes — és ebbe már beleszólunk —, ha ebből az alkotói magatartásból Déry valamiféle, a flaubert-i műgondhoz hasonló alkotómódszerbeli eszményképet, valami általános érvényű, szentesített módszert akar fiatal íróink elé állítani, vagy — mint ahogy mondotta — ki akarná adni majdnem jelszóként a felszólítást: „dolgozz évekig egy könyvön". Amit nem tiltunk meg Dérynek, azt nem akarjuk előírni valamennyi írónknak. Nem kell a terhességnek öt évig tartania. Nem tilos öt évig is dolgozni egy könyvön, de ha ezt a módszert szentesítjük és kötelezővé tesszük, akkor ez azt jelenti, hogy elválasztjuk az írói alkotás fejlődési tempóját az élet fejlődési tempójától, és az írót közömbössé tesszük a korával való lépéstartás kötelessége iránt. Ez pedig már nem csupán a sematizmus elleni alkotó módszerbeli harc kérdése, hanem elvi kérdése a szocialista-realista író emberi, írói, társadalmi magatartásának.

Nehogy félreértés essék, nem arról beszélek, hogy a multról nem szabad írni. Persze, hogy szabad. Azt hiszem ezen a témán túl vagyunk, ez a kérdés már tisztázott. Nyugodtan írjanak íróink, ha kedvük, élményanyaguk van hozzá, szépet és jól a multról. De az íróknak azt mondjuk: légy korod, néped, államod, pártod szócsöve, szószólója, segítője — *ez* legyen és ne a műgond a fő gondod.

Hadd emlékeztessek egy hasonló vitára a magyar

irodalomtörténetben. Hatvany Lajos akarta rávenni Adyt a flaubert-i műgondra. És a műgondot követelő Hatvanynak Ady Endre egyik legszebb költeményével válaszolt, a címe: „Hunn, új legenda." Ebben mondja Ady ars poeticaként: „A tolakodó Gráciát ellöktem, Én nem bűvésznek, de mindennek jöttem." És azt mondja: „Én voltam Úr, a Vers csak cifra szolga." Aki ismeri Ady jelbeszédét, az megérti, hogy ez az „én" nála, aki önönmagát mindig azonosította népével, a népet jelenti. Amikor azt mondja: „Én voltam Úr, a Vers csak cifra szolga", akkor ezzel azt akarja mondani, hogy a népet szolgálom, nem az irodalmi tökélyt öncélként. Fontos az irodalmi tökély, nem becsüljük le, de a nép szolgálata még fontosabb.

Ezzel kapcsolatban fel kívánom vetni az úgynevezett „nagy irodalom" és az úgynevezett időszerű irodalom álellentétét. Hamis ez a szembeállítás. Lehet maradandó a mai napról, a mai napnak szóló időszerű mű és az úgynevezett maradandó mű is lehet olyan, amely még a mai napot sem éli túl. Úgy vagyunk ezzel, mint a bibliai Saul, aki elment keresni a szamarát és egy királyságot talált. Vannak olyan írók, akik az időszerű után mennek, meg akarják ragadni a pillanatot és maradandót alkotnak, s vannak olyanok, akik az örökkévalóság után nyúlnak, azt akarják markukba fogni és bizony a mai nap is kicsúszik ujjaik közül. Az az író, aki igazán mélyen megragadja, ábrázolja, fejlődésében mutatja meg az időszerűt, rendszerint maradandót is alkot. Az az író pedig, aki a maradandót, vagy azt, ami neki maradandónak tűnik, felületesen ragadja meg — elszalasztja az időszerűt is, a maradandót is.

Ha pedig a „nagy irodalom" és az időszerű irodalom szembeállításának a kísérleteinél műfajbeli, zsánerbeli különbségekről, az írói alkat, egyéniség, tehetség különbözőségéről van szó csupán, akkor hadd mondjam meg: népünk számára, a magyar irodalom számára még a legszélesebb,

a rigmustól a trilógiáig terjedő skála is túl keskeny. Nem szűkíteni, hanem szélesíteni kell ezt a skálát. Mindenre szükségünk van: rigmusra, csasztuskákra, politikai gúnyversre, trilógiára, úgynevezett nagyregényekre. Minden kell, minden segít, ha jó; és hiba, ha a rigmus költője lenézi a trilógia íróját és még nagyobb hiba, ha a trilógia szerzője lenézi a politikai gúnyvers íróját.

Nincs itt olyan javaslat, amely receptül szolgálhatna. Recept nincs, legfeljebb valamiféle tanács és ez így hangzik: az időszerűségnek, a „csak időszerűségnek" az irodalmi hívei merüljenek el *mélyebben* a jelenben, a pillanatban és ragadják meg ebben a jelenben, ebben a pillanatban jobban azt, ami a jövőbe mutat. Ássanak mélyebbre az életben. Ezt tanácsolom az „időszerűség pártjának", amelyet, mint „pártot" fel kell számolni, mint irodalmi irányzat, maradhat és maradjon. A maradandóság, a „trilógia pártja" felé, amelyet mint pártot szintén fel kell számolni, mint irodalmi irányzat ellen semmi kifogásunk, a trilógia híveinek azt tanácsoljuk: közeledjenek egy kicsit, igyekezzenek egy kicsit gyorsabban a mai naphoz elérni, így jobban fogják megérteni, megragadni, és megformálni a történelem menetét is, a trilógiájuknak is használnak ezzel.

A sematizmus elleni harc azt jelenti, hogy jobb, mélyebb, gazdagabb, nevelőbb legyen irodalmunk. De ez nem jelenti azt, hogy visszatérjünk ahhoz a mi irodalmi életünkben nem éppen pozitív szerepet játszott jelszóhoz, ami úgy hangzott: „nagy irodalom." Tanulni az íróknak saját népük legnagyobbjaitól és a világirodalom haladó íróinak legnagyobbjaitól kell. Az ember nem megy rosszabb tanítóhoz iskolába, ha mehet a jó tanítóhoz is. Sztálin elvtárs azt mondotta egyik legszebb beszédében: „Legyünk olyanná, mint Lenin." Legyünk olyanná, mint Lenin — ez nehéz dolog. Erre a mai korban egy ember képes — ő maga, Sztálin.

És bár felmérhetetlenül nehéz olyan eszményt és példaképet követni és elérni, mint amilyen Lenin volt, mégis igaza volt Sztálin elvtársnak, amikor Lenint állította minden kommunista, minden dolgozó elé eszménynek és példaképnek. Fordítsuk ezt le irodalmi nyelvre. Legyünk olyanok, mint Shakespeare, mint Tolsztoj, mint Solohov! A mi kezdő íróinknak persze ilyen mértékektől meg kell ijedniök. Ilyen példaképeket, mint Shakespeare, mint Goethe, mint Balzac, mint Tolsztoj megközelíteni is csak egyszer lehet egy évszázadban. Tanulni tőlük és elsősorban tőlük tanulni — mégis ez kötelességük az íróknak.

De tudni kell ugyanakkor, hogy az irodalom nemcsak óriásokból, nemcsak zsenikből áll. Ahogy minden nemzet — mint Sztálin elvtárs mondotta — hozzájárul a maga obulusaival az emberiség közös kincsestárának gyarapításához, éppúgy minden lelkiismeretes, hivatását komolyan vevő, jó író — az is, aki nem zseni, nem óriás — hozzájárul a maga munkájával, obulusaival a nemzeti irodalom kialakításához és fejlődéséhez.

Ha nevelni akarjuk íróinkat, egyrészt nagy példákat állítsunk elébük, másrészt ne emeljük túl magasra a mércét, mert ha erejüket meghaladja a magasság, nem tudnak keresztülugrani rajta. Hadd jelentsem itt ki: mi nemcsak a zseniket, a kiváló tehetségeket akarjuk ápolni, fejleszteni, segíteni, nemcsak őket szeretjük; mi ápolni és fejleszteni akarjuk az egész magyar irodalmat, azokat az írókat is, akik nem zsenik, vagy még nem zsenik. Szeretjük ezt az irodalmat úgy, ahogy van, hibáival együtt, bár látjuk a hibákat és gyomlálni igyekszünk a gazt, s bár tudjuk, hogy a tehetségek különbözők.

Bajza és Vörösmarty — és hadd tegyem hozzá: a maga módján még a *Nyugat* Osvát Ernője is — nemcsak a nagyokkal törődött és foglalkozott, hanem a kicsiket, a kezdőket is ápolta és nevelte. Elvégre az írók nem

rózsabokorban jönnek a világra, nem születésükkel lesznek klasszikusokká és sohasem lehet tudni, melyik kicsiből lesz a nagy. És ha példa kell Bajzán, Vörösmartyn és Osváton kívül, itt van a szovjet irodalom mestere és tanítója, Gorkij példája. Gorkij pontosan tudta, hogy a Szovjet Irók Szövetsége másfélezer tagja közül egytizedrész vagy egyszázadrész a zseni és mégis a többivel is odaadóan, szeretettel, melegen foglalkozott és nevelte őket.

Ha az irodalommal foglalkozunk, ne felejtsük el azt, hogy a gyermek nő. Nő az egészséges gyermek is, de nincs olyan szülő, aki veszni hagyja, nem gondozza, nem gyógyítja még az angolkóros gyereket is. Mi szeretjük irodalmunkat, bár tudjuk, hogy vannak gyermekbetegségei, de azt is tudjuk, hogy kinövi őket.

Hadd szóljak még néhány szót — kissé visszakanyarodva — az irodalmi időszerűségnek arról a megfogalmazásáról, amelyet Illyés Gyula adott. Azt mondotta: nem tud időszerű lenni az, aki a jelenben nem látja meg a jövő elemeit. Ez szóról-szóra igaz. Ez a megfogalmazás semmiben sem tér el attól, amit mi kívánunk és elvárunk a szocialista-realista irodalomtól, megkövetelve tőle a realizmussal együtt a forradalmi romantikát. Egyetértünk tehát Illyés Gyulával? Ki tudja?... Mert ez után a meghatározás után hozzáfűzte: valaminek az időszerűségét végső fokon a holnap dönti el. Hivatkozott Móricz Zsigmondra, Eötvös Józsefre, akiknek a koruk nem hitt, vészmadaraknak tartották őket, s mégis igazuk lett, az a világ, amelynek a pusztulását előre látták, valóban el is pusztult. A holnapban dőlt el tehát, mi volt időszerű a mában. A mi időszerűségről szóló követelményeink, és az Illyés Gyula-féle követelmény között szembetűnő a különbség. Móricz vagy Eötvös tagadták a jelent, a maguk jelenét, a maguk módján harcoltak ellene és igent mondtak a holnapnak. Mi igent mondunk a jelen-

nek s erre az igenre építjük azt az igent, amit a jövőnek mondunk. A kritikai realistáknál a jelen időszerűsége és a holnap időszerűsége elválhatott egymástól. Ma másképpen áll a dolog. Ami holnap időszerű lesz és marad, az csak azért lesz és marad holnap is időszerű, mert a jelenben is az. Egyetért-e velem Illyés Gyula? Egyetért-e az időszerűségnek, a jelen és a holnap időszerűsége összefüggésének ezzel az értelmezésével Illyés Gyula? És mert ebben kételkedni kell, ezért volt és még van is „Illyés-probléma" a magyar irodalomban. Ennek adott hangot egy fiatal író, Kövesi Endre, tisztelettel szólva Illyésről, de fájdalommal is és a számonkérésnek egy bizonyos rezgésével a hangjában.

Illyés Kövesinek verssel felelt. Lefegyverező felelet. De felelet ez a vers? Igen is, nem is! Ez a vers, amely Dunapenteléről szól, szép vers, és nemcsak szép vers, de vallomás is, kiállás is. De ki tudja, hogy erre a lépésre továbbiak következnek-e, hogy erre az „egy lépésre előre" nem jön-e „kettő visszafelé"?

A baj az, úgy hiszem, hogy Illyésnél valóban van valami „kettős kötöttség". Az egyik: kötöttség bizonyos barátokhoz, akiktől nem tud megválni, annak ellenére, hogy ezek a barátok a szocializmust építő népnek hátatfordítanak. A másik kötöttség: Illyés Gyula kötöttsége a magyar dolgozó néphez. Bizonyos, hogy a gyermekkori szerelmet elfelejteni nehéz. A gyermekkori szerelmet a szó szoros értelmében és a szó átvitt értelmében.

Ez a gyermekkori szerelem — mindkét értelemben — Illyést a néphez, a munkásosztályhoz, a kommunista párthoz köti. De a kettős kötöttség megvan és az egyiket fel kellene számolni. Nem kétséges, hogy melyiket. Hadd figyelmeztessem Illyés Gyulát saját eszményképére — akit jól választott, de nem mindig jól követ —, Petőfi Sándorra, aki a baráti kötöttségeket könyörtelenül szét tudta vágni — bár bizonyára fájt neki is —, ha többről

volt szó: a néphez való kötöttségről. Harcolunk Illyés Gyuláért. Harcoltunk és harcolunk elsősorban akkor, amikor szókimondóan megmondjuk neki az igazat és keményen bíráljuk.

Másokat is bírálnunk kell. Sok szó esik az útitársakról. Érzésem szerint ez a szó is kezd lélektelen, gépies formulává válni, s az a megállapítás is, hogy az útitársi állapot nem lehet állandó. Természetesen nem lehet, nem is az. De miközben ezt a formulát ismételgetjük, nem vesszük észre, hogy van *ilyen* útitárs és van *olyan* útitárs és ezek az útitársak máris változnak. Vajjon közönséges útitárs-e barátunk és harcostársunk, Darvas József? Nem, jóval több annál: bajtársunk már, aki velünk együtt jön és mi vele együtt masírozunk. Vajjon egyszerűen útitárs-e Szabó Pál? Nem, jóval több annál. Sem Darvas József, sem Szabó Pál nem párttagok, de ennek ellenére elmondhatom, hogy Szabó Pál is, Darvas József is irodalmi elvtársunk. Szabó Pál — az útitársi állapot mesgyéjén túllépve — már megtanulta, vagy munka s vívódások közben eredményesen tanulja a szocialista realizmus alapvető elveit és azért tudja megtanulni, mert lélekben és világnézetben odaállt a mi igazságunk mellé. Csak szektariánus korlátoltak, vaksággal megvertek nem látják, hogy nem *csak* az irodalomban, de az irodalomban *is* kialakulóban van — túl útitárson és túl szövetségesen — a pártonkívüli kommunista típusa.

Szólanom kell Veres Péterről is. Nincs a magyar irodalomban „Veres Péter-probléma". Akik ilyent akarnak csinálni, mesterségesen csinálják. Megvédjük Veres Péter barátunkat, ha korlátolt szektariánusok bántani próbálják. Természetesen bírálni kell őt, bíráltuk a multban is, és azt hiszem, segítségnek tekinti, ha megígérem, bírálni fogjuk a jövőben is. Különösen bírálni kell őt, ha nem marad a kaptafájánál és elméleti fejtegetésekbe bocsátkozik. Bár meg kell mondanom, hogy az okos

ember — és a kommunistának nem utolsó tulajdonsága az, hogy legalább igyekszik okos lenni — akkor is figyel arra, amit Veres Péter mond, amikor elméleti fejtegetésekbe kezd, mert mindig van abban is sok megszívlelendő dolog. De nem ez a döntő. Bíráljuk Veres Pétert, de Veres Péter műveiben — és ez a döntő az irodalomban — nem meglátni azt, hogy ő is közeledik ahhoz a határhoz, amelyen túl az útitárs már több mint egyszerű útitárs, bolondság, korlátolt szektariánizmus lenne. A „Pályamunkások", de sok tekintetben trilógiájának első kötete, a „Szolgaság" is olyan művek, amelyekre az egész magyar irodalom, az egész magyar nép, kommunisták és nem kommunisták, büszke lehet és büszke rá pártunk is, a Magyar Dolgozók Pártja. Sokan vannak, akik azt hiszik, hogy a párttagsági könyvvel együtt a bölcsek köve is a zsebükben van. Ezeknek azt mondom: bizony elmehetnének tanulni Veres Péterhez, hogyan kell a dolgozó embert igazán, híven, elevenen és szeretettel ábrázolni az irodalomban. A dolgozó ember szeretete — és ami ettől elválaszthatatlan: a haza szeretete az, ami bennünket Veres Péterrel összeköt.

Azért hangsúlyoztam mindezt bizonyos demonstratív éllel, mert az említett írókat egyes kommunisták még útitársként is fanyalogva fogadják. Ezek meghamisítják pártunk politikáját. Az ilyen szektariánusoknál a proletárhegemónia az irodalomban azt jelenti, hogy ki kell a többit túrni, mert a „szemétdomb kicsi, nincs hely több kakas számára". Az ilyen korlátolt szektariánusok számára a proletárhegemónia csak jelszó, cégér és mögötte hiúság, sértődöttség, frakciós kicsinyesség van. Nem engedjük, hogy a proletárhegemónia címén és ürügyén szétrombolják nemzeti irodalmunk, demokratikus és szocialista irodalmi táborunk egységét.

Nem engedjük, hogy szűk és korlátolt szektariánusok barátainkat ellenséggé bélyegezzék. Ezt azért kell hang-

súlyozni, mert a kongresszuson is, imitt-amott jelentkezett az irodalmi életünkben meglévő klikkszellem.

A kicsinyes hiúság, cinizmus, sztár-világnézet, egocentrizmus: ez mind-mind táplálja és tenyészti az elvtelen klikkszellemet. Van ilyen kommunista íróknál is, nem kommunista íróknál is. Harcolnunk kell ellene.

Szólnom kell egy-két szót Gergely Sándor felszólalásáról. A felszólalás szerencsétlen volt. A párt nem ért vele egyet. A felszólalásból bizonyos dolgok nem a kongresszus, hanem valamilyen vizsgálóbizottság elé tartoztak volna. Ami pedig a felszólalás elvi részét illeti — mert volt abban a vitában, amelyet Déryvel folytatott, elvi rész is —, helyesebb lett volna ezt nem személyeskedő hangon, nem „leleplező" hangnemben, hanem elvi magaslaton elmondani. Az elvi kérdéshez a magam véleménye a következő:

Nem vagyok híve annak, sőt ellenkezőleg, hogy az ellenség szabad szólásjogot kapjon akár az irodalomban is, és helyes az a követelés, hogy az irodalomban ábrázolt ellenségnek egyetlen tételét se hagyjuk megcáfolatlanul. A cáfolatnak sok eszköze van, a lehetőségeknek egész skálája áll az író rendelkezésére. Másrészt azonban az is világos, ha egyáltalában ábrázolható az ellenség az irodalomban — és ábrázolni kell, hiszen különben hol a harc? — nem maradhat néma. Ha megszólaltatjuk ezt az ellenséget, csak azt mondhatja, ami tőle telik és ami illik a szájába. Különben az irodalomban ábrázolt ellenséggel vívott harcunk ahhoz a harchoz hasonlítana, amelyet a boxolók jól ismernek és szaknyelven úgy hívnak: árnyékbokszolás, amikor nem az ellenféllel harcolnak a porondon, hanem a tréning-teremben a saját árnyékukat ütik.

Mindezzel kapcsolatban újra és újra fel kell vetni irodalmunk igazi egységének kérdését. Pártunk II. kongresszusa ezt nemcsak felvetette, hanem követelte is. Irodalmi egység szervezeti értelemben azt jelenti: egysé-

ges írószövetség, baráti elvi együttműködés a kommunista és nem-kommunista, a szocialista realizmus útján haladó és az ehhez az úthoz talán még csak közeledő szövetséges és útitárs és a kommunista írók között. Ehhez hozzátartozik az is, hogy a kommunista pártszervezet az Írószövetségben ne tolja háttérbe a szövetséget magát, ne sajátítsa ki feladatait. Segítse, vezesse, de ne helyettesítse a magyar írók egységes szervezetét.

De az irodalmi egység nemcsak szervezeti egységben jelentkezik. Szellemi egységet is jelent, azt, hogy a magyar irodalom legyen egységes, haladó, demokratikus, szocialista vagy szocialistává fejlődő irodalom. Egységes nemzeti irodalmat akarunk és nem holmi külön irodalmat a katonák számára — az egyik igen rokonszenves fiatal írótársunk vetette fel a kongresszuson ezt a követelést —, nem külön irodalmat a bányászok számára, nem céhirodalmat, nem szakmai irodalmat, hanem nemzeti irodalmat. Lehet a katonákról is írni a nemzetnek és katonai irodalom az is, amit a munkásról vagy a parasztról írunk és adunk néphadseregünk harcosainak kezébe. A katonák példáján is lehet a bányászokat nevelni és a bányászok példáján is lehet a katonákat nevelni. Nemzeti irodalmat akarunk, ami azt jelenti: legyen benne a cseppben a tenger. Mutatkozzék meg a témában, a hősökben, a stílusban maga a nemzeti élet. Mutatkozzék meg az *egész* nemzet élete még akkor is, ha túlnyomóan a nemzet egyik vagy másik osztályáról vagy rétegéről van szó a műben. A szovjet irodalom már elérte ezt, mi még nem értük el. Babajevszkij regényei úgynevezett parasztregények, Volosin Sztálin-díjas könyve a kuznyecki bányászokról, úgynevezett munkásregény, bányászregény, de egy-egy réteg regényét látni bennük teljes félreértés lenne. Ezek és a hozzájuk hasonlók nem parasztregények, mégha parasztokról szólnak is; nem munkásregények, mégha munkásokról szólnak is. Ezek szovjet regények, az egész szovjet népnek

szólnak, az egész szovjet hazáról és annak fejlődéséről.

A kolhoz Babajevszkij könyvében éppúgy közügy, össznemzeti ügy, nemcsak paraszti ügy, mint ahogyan az új módszer bevezetése a szénfejtésben és a velejáró lelki átalakulás az emberekben sem csak a kuznyecki bányászok ügyeként fejeződik ki Volosinnál, hanem közügyként, össznemzeti ügyként.

Ismétlem, mi itt még nem tartunk, de el kell jutnunk ide, ezt kell példának tekintenünk.

Össznemzeti irodalmat akarunk, egységes irodalmat, demokratikus és szocialista, vagy e felé fejlődő irodalmat. Ez azt jelenti: semmiféle címen, semmiféle ürüggyel, semmiféle cégér alatt ne engedjük mesterségesen feleleveníteni a régi, akkor sem hasznos vitát — inkább veszekedést — az úgynevezett urbánusok és a népiesek között. A mi egész irodalmunknak az a kötelessége és feladata, hogy népi legyen — ne népies —, népi!

Az egész néphez szóljon, az egész nép ügyeiről. Az össznemzeti, egységes irodalom kialakítását nem szabad akadályoznia a proletárirodalom, a pártirodalom szektás, monopolista jellegű felfogásának. Általában a proletárhegemóniáról jobb lenne kevesebbet beszélni, kevesebb frázist csépelni róla, s inkább művekben, tettekben, írói magatartásban példát mutatva szolgálni a proletárhegemóniát.

Nem lehet akadálya az össznemzeti, egységes, demokratikus s szocialista irodalom kialakításának a hajánál fogva előráncigált, mesterségesen szított vita az itthoni és emigrációs irodalom viszonyáról, jelentőségéről. Nem szabad lebecsülnünk az emigrációs irodalom jelentőségét. Szeretnünk kell, a magyar irodalom szerves részének kell tekintenünk ezt az irodalmat. Mi szembeszállunk azokkal, akik félvállról veszik Komját Aladár vagy Gábor Andor líráját, Gergely Sándor, Illés Béla és a többiek próza-

írását. Ennek az irodalomnak voltak hibái, bizonyos szektariánizmus jellemezte — ez inkább tragédiája, mint hibája volt —, de forradalmi, múlhatatlan érdemei vannak. Ez valóban proletárforradalmi, szocialista magyar irodalom volt. De aki ezeket az érdemeket egyoldalúan és kizárólagosan hangsúlyozza, aki úgy veti fel a kérdést: „hát ti hol voltatok akkor, amikor mi ezt a szocialista, forradalmi, emigrációs proletárirodalmat teremtettük", az nem érti, miről van szó és több kárt okoz a magyar irodalomnak, mint amennyit az emigrációs irodalom megbecsülésének használ. Ha az emigrációs irodalom forradalmi, proletárirodalom volt, de szektariánus hibákkal: az itthoni demokratikus irodalom népi irodalom volt, de hibája volt, hogy nem volt forradalmi; sokszor opportunista volt. Nos, vessünk rá ezért követ? Az a kérdésfelvetés: „hol voltatok ti akkor, amikor én ezt meg ezt csináltam az emigrációban", nemcsak helytelen, hanem káros is. Nem barátainknak használ, hanem ellenségeinknek. Hol voltak? Voltak! Nemcsak az úgynevezett hazai irodalomé Illyés Gyula könyve a „Puszták népé"-ről; Gergely Sándoré is kell, hogy legyen ez a könyv. És Darvas József is válaszolhat erre a kérdésre: megírta „A törökverő"-t, megírta az „Egy parasztcsalád történeté"-t. „A gyepsor", Veres Péter könyve nem proletárforradalmi könyv — itthon született, ennek az itthonnak minden nyomása rajta feküdt az író lelkén és tollán — de ez „A gyepsor" éppúgy beletartozik a demokratikus magyar nemzeti irodalomba, mint ahogy beletartozik a „Kárpáti rapszódia", a „Dózsa-trilógia", Komjáti Aladár és Gábor Andor versei.

A kongresszus tett volt, előbbre vitt bennünket. Sikerült megoldania — bár nem oldotta még meg végleg — az irodalmi közvélemény teremtésének feladatát.

Két értelemben van szó irodalmi közvéleményről: Egyik értelme az, hogy az alkotás problémái ne maradja-

nak meg egyes írók magánügyeinek, hanem közüggyé váljanak, megvitatható s megvitatandó kérdésekké, ahol az egyik tanulhat a másiktól. Ezt a kongresszus elérte. Folytassák ezt a munkát, folytassák a vitát elvi magaslaton, személyeskedés nélkül.

Az irodalmi közvélemény másik értelme az, hogy az irodalom ügye legyen népünk ügyévé. Bizonyos, hogy ebben az értelemben is vannak eredményeink. Irodalmunk nem kávéházi, nem melegházi irodalom; egyre inkább népi irodalommá lesz a szónak abban az értelmében is, hogy a nép figyel az írókra, rendel tőlük, ellenőrzi őket, beleszól munkájukba. Közüggyé kezd lenni nálunk az irodalom. A kongresszus ebben a tekintetben is lépés volt előre, de ne higgyük, hogy ezen a téren már minden rendben van. Az irodalom nálunk, könyvtáraink, s az eladott és olvasott könyvek számának emelkedése ellenére sem eléggé népi ügy. Tegyenek meg mindent, hogy a kongresszus után valóban százezrek ügyévé, egész népünk ügyévé váljék. Biztosíthatom a magyar írókat s a Magyar Írók Szövetségét, hogy ami a Magyar Dolgozók Pártját illeti és — hadd tegyem hozzá — ami Rákosi Mátyás elvtársat illeti: minden segítséget megkapnak tőlünk.

Az irodalmat eszméinkkel és nem felesleges beleszólással akarjuk irányítani, hogy azzá legyen, amivé minden igazi, komoly és — itt már használhatjuk ezt a szót — igazán nagy irodalom, hogy azzá legyen, aminek Petőfi akarta és hirdette és amit ez a jelszó fejez ki: „Előre hát mind, aki költő, a néppel tüzön-vízen át!"

Előre valóban a néppel, előre a béketáborral, előre a Szovjetunióval! Legyen a mi magyar irodalmunk fegyver, jó és éles, jobb és élesebb fegyver népünk harcában a jobb életért, a szocialista Magyarországért, a békéért.

(Felszólalás a magyar írók I. kongresszusán. 1951 április 30.)

Engedjék meg, hogy Ladányi elvtárs referátumának szellemében én is eltérjek a sablóntól és ne a szokásos ünnepélyes üdvözléssel kezdjem a mondanivalómat. Azért térek el a sablóntól, mert azt hiszem, nem szükséges külön biztosítanom a magyar színészeket, rendezőket és mindazokat, akik ebben a szakmában dolgoznak, hogy pártunk és kormányzatunk szereti, becsüli és fontosnak tartja az önök munkáját s tisztában van azokkal a nagy eredményekkel, amelyeket elértek. Ismerjük és értékeljük a magyar színművészet multbeli és jelenlegi kiváló munkáját. Megköszönjük ezt a munkát és biztosítjuk önöket arról, hogy készek vagyunk biztosítani a színházi és filmművészet további felvirágzásának feltételeit.

Ezek után hadd térjek rögtön a tárgyra.

Azt hiszem, elvtársak, túlsokat markolt ez a konferencia, amiből az következik, hogy talán egy kissé túlkeveset fogott. Túlsok kérdés merült fel e három nap alatt: a dramaturgia és film szinte valamennyi művészeti és termelési-technikai problémája. Az új dráma egy sor kérdése, a sematizmus, a rendezés problémái, az opera és az operett szinte valamennyi műfaji kérdése felmerült, sőt a dokumentumfilmé is, sőt, a rádiószínház különleges műfaji problémái is felvetődtek, a színházi kritika kérdése — de nem is győzöm felsorolni a sok felmerült fontos kérdést. Olyan konferencia, amely ennyi kérdésre kimerítő választ tud adni, nincs és nem lehet.

Ez azt jelenti, hogy mélyen és alaposan egyik kérdést sem sikerült megtárgyalnia a konferenciának.

De ez magábanvéve nem okvetlenül hibája — lehet erénye is a konferenciának. Felvetettünk egy egész csomó kérdést, ha nem is oldottuk meg őket, s ha továbbfolytatjuk a munkát e konferencia után, ha nem fekszünk le aludni, mint az egy esztendővel ezelőtti első színházi és filmművészeti konferencia után, akkor — de csak ebben az esetben — jó munkát végzett ez a konferencia annak ellenére, hogy a munkája nem végleges.

A veszély éppen az, hogy a konferencia elmúlik és az elmúlása után valami olyan közhangulat lesz úrrá valamennyiünk felett, hogy hálisten, túlvagyunk rajta és mehet minden újra a régiben. Van ilyen veszély? Én azt hiszem, van ilyen veszély! Nem azért beszélek erről, hogy az ördögöt a falra fessem és nem is csak az elmúlt évbeli színészi konferencia kapcsán és tapasztalatai alapján beszélek erről a veszélyről, hanem ennek a konferenciának a tapasztalatai alapján is.

Vajjon mi volt itt az a kérdés, mely a legnagyobb érdeklődést és izgalmat váltotta ki? Az úgynevezett „diktatórikus rendezés" kérdése volt az, amely leginkább érdekelte a konferencia részvevőinek többségét. Vagy nevezzük nevén a gyereket: az úgynevezett Major-kérdés volt itt a fő kérdés. Jó volt, hogy ez így történt? Helyes volt ez? Nem volt helyes!

Nem tagadom azt, hogy ennek a vitának van elvi magja *is*, de a hangsúly az „is"-en van. De az is kétségtelen — és azt hiszem a konferencia részvevőinek többsége egyet fog érteni velem, ha ezt megállapítom —, hogy az elvi mag ellenére ez a vita lényegében egy gomb körül forgott, amihez hozzávarródott a kabát. És bármennyire igyekeztek pro és kontra elvi feneket keríteni ennek a kérdésnek, a személyes mellékzöngéket mindenki kiérezte. Tudja mindenki, hogy a Színház- és Filmművészeti Szö-

vetségben nemrégiben a vezetésben változás történt. És az is nyilvánvaló, hogy ez a változás összefügg azzal, ami az itt lefolyt vitában a diktatórikus rendezés körül elvi mag volt. Ha a Szövetséget rosszul vezették — ha a Szövetség munkájában volt bizonyos eleme a diktatórikus módszereknek, ha ott elkövették azt a hibát, hogy a Szövetség széles tagságát, színészeink legjobbjait nem tudták valóban érdekeltté tenni a Szövetség alkotó munkájában, akkor fel kell tételezni, hogy ugyanilyen fajta hibák a színház területén is megtörténhettek és megtörténtek. A Szövetség vezetésében bekövetkezett változásnak azonban nem szabad azt jelentenie, hogy az egyik személy helyett jön egy másik személy és egyébként minden marad a régiben. A régi vezetés bírálatából egymagából az új vezetés sokáig nem élhet meg és ebből a bírálatból sportot csinálni nem helyes. Vannak ilyen tendenciák? Vannak. És rossz, hogy vannak. És az a veszélyes ezekben a tendenciákban, hogy színészeink zömét — nem a legrosszabbakat, hanem a legjobbakat — elidegenítjük magunktól, a Szövetség munkájától. Végső fokon ugyanabba a hibába esünk, mint amelyet azok követtek el, akiket bírálunk.

Nem feltűnő-e, hogy ebben a vitában a diktatórikus rendezés kérdése körül régi, kitűnő színészeinknek egész sora, többsége, itt a konferencián nem szólalt fel, hallgatott? Miért?

Azt hiszem, nem állok messze az igazságtól, ha azt mondom, hogy Majornak és Ladányinak, vagy Várkonyinak és Horvainak a cívódásában vagy vitájában nem akarnak részt venni. Nem látnak elég elvi tartalmat ebben a vitában, és megmondom: nekik van igazuk! A helyükben én sem vennék részt egy ilyen vitában.

A baj az, hogy a két vitázó fél a vita hevében nem veszi észre, hogy egymással civakodva, elriasztja a Szövetség alkotó életétől a magyar színészek legjobbjait és

így magukra maradnak, másszóval, szektapolitikát folytatnak a kulturális nemzeti egységfront politikája helyett. Olyan kérdéseket kell felvetni, elvtársak, és úgy kell őket felvetni, hogy Somlay és Makláry, hogy Gózon és Tolnay Klári és Dajka Margit résztvegyenek, kedvvel és élvezettel vegyenek részt ezekben az alkotó vitákban.

Ezt a dolog személyi részéhez.

Ami a dolog érdemi részét illeti, Major elvtárs: nem zörög a haraszt, ha nem fújja a szél! Feltehető, ha a Szövetség régi vezetési módszereiben voltak diktatórikus hibák, akkor a Nemzeti Színház vezetésében és rendezésében is voltak. Megmondom: a diktatúra magában véve nem rossz dolog, ha ezt a diktatúrát a haladás ellenségei ellen alkalmazzák és ha a diktatúrát igaz ügy érdekében alkalmazzák. Nem az ellenség ellen, nem igaz ügy érdekében alkalmazva azonban a diktatúra nem jó dolog.

Az egyszemélyi felelős vezetés — hogy ne diktatúráról beszéljek — elve természetesen nemcsak a gyárakra vonatkozik, hanem a színházakra nemkevésbbé.

Világos, hogy a színházban is meg kell a dolgokat beszélni. A darab rendezésének problémáit, a darab eszmei tartalmát, a szerepek mondanivalóját meg kell beszélni, hallgatni kell az okos szóra és ez nem tilos az igazgató és a rendező számára sem. De azért a színház nem holmi polgári parlament, amelyben szavazással lehet eldönteni, kinek van igaza, teszem a „Bánk bán", vagy a „Szentivánéji álom" eszmei tartalmának értelmezése dolgában. A rendezőnek kötelessége és feladata, hogy a saját felfogásáról — ha szilárdan meg van győződve, hogy igaza van — meggyőzze a színészeket, de döntsön is és ne szavazásra tegye fel a kérdést. Persze, ha nem tudja meggyőzni a munkatársait a maga igazáról, akkor hiába parancsolgat, jó nem sül ki a dologból, igazi, átélt alakítás ebből nem származik, még ha elő is játssza az illető szerepeket.

Major elvtárs arról beszélt, hogy e mögött a vita

mögött világnézeti harc rejlik. Elfogadom és azt is elfogadom, hogy elviekben engedni nem szabad. Makacsul és kitartóan védeni kell elviekben az igazságot. De azt sem szabad elfelejteni, hogy itt a barátaink gondolkodásában lévő régi csökevényekről, hibás felfogásokról van szó, nem pedig az ellenség elleni harcról. Lehet, sőt valószínű, hogy Major elkövetett hibákat. De azért én mégis hajlok a felé a felfogás felé, hogy az eredmény sem kismiska-dolog.

A Nemzeti Színház „III. Richárd" előadásához, Shaw előadásaihoz, Gorkij előadásaihoz nem is lehetett volna eljutni, ha nem sikerült volna annak, aki ezeket rendezte, nem utolsó sorban Major Tamásnak, elfogadtatni a maga felfogását azzal az egész együttessel, ami azzá tette a Nemzeti Színházat, amivé lett és amire valamennyien büszkék vagyunk.

Major arról beszélt és ez is elvi kérdés, hogy azért küzdött a Nemzeti Színházban, hogy a rendezésben, a színészek alakításában érvényre juttassa a klasszikusok darabjainak igazi tartalmát, a drámai konfliktusok igazi ábrázolását. Ezt úgy fejezte ki, hogy küzdött az „osztályharcos színjátszásért". Én igazán nem vagyok az osztályharc ellen, sőt! De azért hadd intsem itt Major Tamást, és mindazokat, akiket illet, bizonyos vulgarizáló felfogásától annak a magában véve kitűnő dolognak, ami az osztályharc.

Két veszély az, ami a színház területén ezzel kapcsolatban, különösen a klasszikusok színrehozásával kapcsolatban fenyeget bennünket. Az egyik veszély, hogy túlságosan modernizáljuk a klasszikusokat. A másik veszély, hogy porosan hagyjuk, archaizáljuk őket. Engem — megmondom — meglepett Major elvtárs szenvedélyes polémiája, amit ezzel a kérdéssel kapcsolatban Gyárfásnak igen magvas, tartalmas és kitűnő felszólalásával szemben kifejtett a vígjáték, a humor, a derű kérdéseiről. Az volt az ember érzése, hogy ő olyan mogorva osztályharcos —

Major tudniillik —, aki nem akar megtűrni senkinek az ábrázatán mosolyt és magának a kornak az arcáról is le akarja törölni spongyával a nevetést.

Ez a felfogás az osztályharcnak szűkkeblű, helytelen felfogása, szektariánus felfogás. A nevetés is fegyver az osztályharcban és az osztályharc egyáltalán nem azt jelenti, hogy reggeltől estig és ami még rosszabb, estétől reggelig folytonosan vívjuk az osztályharcot, úgyhogy nem jut idő egyébre. Attól tartok, hogy ez a szűk és helytelen, hozzáteszem, korlátolt felfogása a marxizmus-leninizmusnak, az osztályharcnak vezetett többek között arra, hogy filmjeink egész sorában az utolsó másfél esztendőben tilossá vált a csók. Nem tudom, nem tűnt-e fel önöknek például a „Dalolva szép az élet"-ben — egyébként egy ügyes, friss, derűs film —, hogy a két fiatal főszereplő óvakodik attól, hogy mással érintse egymást, mint a kezével és még így is csak félméter távolságból?

Természetesen Majornak igaza van, amikor aláhúzza és hangsúlyozza, hogy a régi, elkenő polgári rendezéssel szemben a mi rendezésünknek napfényre kell hoznia Shakespeare-nél és Molière-nél, Schillernél és Bernard Shaw-nál a drámai konfliktusokat, amik végeredményben mindig osztálykonfliktusok. Igaza van Majornak abban, amikor harcol a régi, elkenő, idealizáló, a drámai konfliktusokkal szembenézni nem merő rendezői felfogással. A Tartuffe alakítása — én nem értek itt egyet Ladányi elvtárssal — véleményem szerint azért kitűnő alakítás, mert éppen ezt a konfliktust hozta napfényre és tette érthetővé a legszélesebb tömegek számára. Úgy magyarázta meg ezzel az alakításával Molière-t, hogy a magyar paraszt ma is megérthesse.

Hangsúlyozni akarom mégegyszer a két veszélyt, a hamis modernizálást és a hamis archaizálást. A mi színházi és film gyakorlatunkban előfordult mind a kettő. A port rajta hagytuk az „Úri muri"-n, színházi változatá-

ban is, filmváltozatában is, nem mertünk hozzányúlni Móricz Zsigmond eredeti parasztábrázolásához és ezzel nem hívek voltunk Móricz Zsigmondhoz, hanem éppen ellenkezőleg. A hamis modernizálás bűnébe a „Különös házasság"-gal kapcsolatban estünk, ahová mindenáron modern, már-már kommunista hősöket akartunk 150 év elmúltával, utólag belegyömöszölni. Nem vált a filmnek a javára.

Nem értek egyet Major elvtárssal a „Szentivánéji álom" kérdésében. Lehet, hogy Shakespeare a „Szentivánéji álom" megírása után néhány évre többé-kevésbbé ugyanazt a problémát, amely vígjátéki formában jelentkezett ebben a darabjában, tragédia formájában írta meg, de a néhány évvel későbbi tragédia ellenére maga a „Szentivánéji álom" vígjáték és vígjáték marad. Tragizálni a shakespeare-i vígjátékot, „osztályharcossá" tenni, és az egész rendezés kulcsát abban látni, hogy Theseus valamiféle reakciós volt — nem tudom, jobboldali szociáldemokrata vagy klerikális reakciós-e? — azt hiszem, hiba. Ez így tréfásan hangzik, de emlékszem rá, hogy Major elvtárs egyik-másik Shakespeare-rendezése kapcsán elég komoly vitákat folytattam vele éppen akörül, vajjon igaza van-e neki, azt állítván, hogy Shakespeare „kitűnő marxista volt", hogy III. Richárd lényegében Hitler Adolf figurájáról volt megmintázva és így tovább.

Nem helyes ez, elvtársak! Ez mesterséges modernizálás, a klasszikusok mesterséges aktualizálása. Ezzel nem azt az eredményt érjük el, amelyet a jóhiszemű rendező el akar érni, sőt a dolog visszafelé sül el. Igazságainkat nem kell ilyen módszerrel, a mai problémák hamis multbavetítésével szájbarágni. Hogy nekünk ma és itt igazunk van, hogy a mi harcunk a szocializmusért helyes és igazságos küzdelem, azt nem azzal kell bizonyítani, hogy III. Richárdból fasisztát csinálunk a színpadon.

Shakespeare és Molière, Schiller és Csehov a mi igazunk mellett bizonyítanak akkor is, ha nem követjük el

rajtuk a hamis aktualizálás, modernizálás bűnét. Annak bizonyítását, hogy nekünk igazunk van, Shakespeare és Schiller korának, a multnak reális és igaz ábrázolásával érjük el. Shakespeare a mi igazunk mellett bizonyít, mert reális, hatalmas ábrázolója volt annak a kornak, amelyben a feudális társadalom összeomlott, amelyben összecsaptak e társadalom leghevesebb ellentétei. Ha ezt megmutatjuk Shakespeare-ben — és ez nem kevés — akkor egyben megmutatjuk a mai nézőnek a feudalizmus összeomlásából levonható tanulságokat a mai korra vonatkozólag is, amelyben egy másik társadalom, a kapitalista társadalom omlik össze.

Mindezt azért is említem, mert tudom, hogy a Nemzeti Színház ebben az évadban Hamlet felújítására készül. Vigyázat, nehogy valami „kommunista", „osztályharcos" Hamletet csináljanak. Ez nem lenne egyéb, mint a dekadens polgári rendezés megismétlése Hamlettel kapcsolatban — persze ellenkező előjellel —, annak a rendezésnek a megismétlése, amely Moissi Hamlet-alakításában csúcsosodott ki két-három évtizeddel ezelőtt és amely Hamletből a saját köldökét néző, a saját lelkével és lelkiismeretével viaskodó árnyékalakot formált.

Ha az ellenkező végletbe esnénk és a színdarabot úgy rendeznénk meg, hogy Hamlet csupa cselekvés lenne, aki egyebet sem tesz, mint öt felvonáson keresztül bosszút áll Claudiuson — ismétlem, ellenkező előjellel —, ugyanazt a hibát követnénk el, mint a dekadens polgári rendezés. Hamlet nem pozitív hős, abban az értelemben, ahogyan erről ma beszélünk. A pozitív hős a Hamletben az, aki Claudius és Hamlet ellentéte fölé emelkedik, egy mellékfigura, aki a végszóra jön be, Fortinbras. De ezt csak mellesleg, „rendezői utasításként" mondom.

Beszéltem már arról, hogy a diktatórikus rendezés körüli vitának volt bizonyos szektás jellege. Van még egy másik jelensége is ennek a szektatendenciának:

Évek óta beszélnek, tárgyalnak, vitatkoznak a Sztanyiszlavszkij-módszerről. Vannak Sztanyiszlavszkij-körök a színházakban, de attól tartok, hogy inkább papíron vannak meg. Az az érzésem, hogy a Sztanyiszlavszkij-módszer elsajátítása, elfogadtatása, megmagyarázása elvont és akadémikus módon folyik, tehát helytelenül, szektás módon folyik. Nem hozzák közel ezt a módszert a magyar színészi gyakorlathoz, a tényleges magyar színészi alkotómunka praxisához. Ennélfogva a Sztanyiszlavszkij-módszer sokak számára olybá tűnik, mint valami titkos tudomány, amelyet csak beavatottak tudnak megérteni.

Pedig valójában a Sztanyiszlavszkij-módszer a színészi munka egyetlen tudományos módszere, egyetlen tudományosan kidolgozott rendszere, amely a világ legkiválóbb színészetének, még a forradalom előtti orosz színészetnek és drámairodalomnak tapasztalataiból fejlődött ki, de általános érvényű és amelyet a szovjet színészet és a szovjet dramaturgia állandóan továbbfejleszt. Ezt a módszert nem bemagolni és bemagoltatni, hanem alkalmazni kell és alkalmazásának egyik fontos követelménye, hogy éppen a magyar színészi kultúra tapasztalatainak segítségével magyarázzuk meg a mi színészeinknek, hogy ez a módszer nemcsak orosz, nemcsak szovjet, hanem magyar módszer is és magyar módszerré válhat és válik, mert általános érvényű. De — sajnos — az az érzésem, hogy nem ezt tesszük, hanem azt mondjuk színészeinknek, nem csak a rosszaknak, hanem a jóknak is: „Eddig buta voltál, de megokosodhatsz, ha megtanulod a Sztanyiszlavszkij-módszert." És mert így járunk el, nem érjük el a kívánt eredményt, sőt bizonyos fokig kompromittáljuk ezt a kitűnő tudományos színészi és dramaturgiai módszert magát.

Pedig, ha azt mondanánk színészeinknek: „a Sztanyiszlavszkij-módszer azért jó és kitűnő, mert választ ad és segítséget nyujt saját munkátokhoz, segít abban, hogy

saját alkotó munkátokat magasabb színvonalra emelhessétek", akkor mindenki szívesen tanulná meg. Nálunk kezdik ezt a módszert — formulák gyüjteményévé változtatni, sablonná, mechanikussá tenni, mert elválasztják az eleven, színészi alkotómunkától.

Pedig a Sztanyiszlavszkij-módszer meggyökereztetése és elfogadtatása színházainkkal és színészeinkkel, úgy kell színházi kultúránknak, mint a falat kenyér, és elsősorban a filmnek van erre szüksége, mert a filmben még ott is alig tartunk, hogy a színészeknek a cselekményt és a szerepet — úgy, ahogy — megmagyarázzuk, hát még az eszmei tartalmat!

Helytelen volt, hogy a konferencia vitájában nem az új magyar dráma, színdarab, az új magyar film kérdései játszották a főszerepet. Nem csináltunk mérleget azokról az eredményekről, amelyeket elértünk. Nem mondtuk meg meg vagyunk-e elégedve ezekkel az eredményekkel, vagy nem? Persze, van komoly fejlődés filmjeinkben is, darabjainkban is. Joggal vagyunk büszkék filmjeink nemzetközi sikereire. Helyes, hogy filmjeink zöme a jelen problémái felé fordul. Drámairodalmunkban is van fejlődés és nem is kicsi. Mándi Évának és Fehér Klárának első, két vagy három év előtti, úttörő jellegű darabjai óta van fejlődés hogyha — mondjuk — „Az élet hídjá"-hoz mérjük a megtett utat. „Az élet hídja" jó darab, mutatja, hogy íróink kezdik észrevenni, hogy a szocializmus építésének kora a dráma újjászületésének kora. A nagy dráma mindig a társadalmi összeütközések ábrázolásának műfaja volt, mindig akkor jött létre, amikor életre-halálra folyt a harc a halódó régi társadalom és a születő új társadalom között. Így volt ez a görögöknél, Shakespeare-nél és Molière-nél, Racine-nál és Corneille-nél, Lessingnél, Goethénél és Schillernél, Katona Józsefnél, így volt Puskinnál, Osztrovszkijnál. Csehovnál és Gorkijnál is így volt. A polgári dráma azon ment tönkre, hogy nem mert és nem akart szembe-

nézni a társadalmi összeütközésekkel, az igazi drámai konfliktusok anyagával. Ebből az következik, hogy az új, szocialista dráma megszületésének valamennyi feltétele nálunk is adva van. A régi társadalom lehanyatlott, sírba temetjük és épül az új. És az új élet építése tele van konfliktusokkal, az élet tele van olyan emberekkel, akik küzdenek az újért és győznek az újért való küzdelem közben. Az új életanyagnak a drámaisága nemcsak a kapitalizmus és a szocializmus összecsapásából adódik, hanem adódik a szocializmus felépítéséből magából is. Ezen a talajon lett naggyá, példaképünkké a szovjet dráma.

Igaz, hogy az életnek ez az új drámaisága megszünteti a régi tragédia feltételeit. Az új hős, aki a haladó társadalomért harcol, nem bukik el a régi erők elleni harcban, és ezért az új hős nem tragikus hős. Az elbukó régi társadalmat képviselő alakok pedig nem tragikus alakok, mert bukásukban is gyűlöletesek. Az új szocialista drámában a Fortinbrasok nem végszóra jönnek, ők a főhősök az első felvonástól az utolsó felvonásig. Az új ember a szocializmus építése közben önmagát nevelő, fejlődő ember: harcban a régi világ erőivel, harcban a régi világ csökevényeivel azoknak a lelkében, akik az újat vele együtt építik, az új világ építésének külső és belső nehézségeivel — ez az új dráma anyaga.

Igazuk van azoknak, akik aláhúzzák, hogy konfliktusok, ellentétek, összeütközések, harc nélkül nincs dráma. De hiszen tele vagyunk ilyen konfliktusokkal és az élet maga, ha nem is tragikus, de drámai. Eléggé észrevették ezt a mi drámaíróink? Annak ellenére, hogy drámairodalmunk fejlődött, azt kell mondanom, hogy nem vették észre eléggé.

A „Hétköznapok hősei", a „Mélyszántás", „Az élet hídja", vagy — hogy a filmekről szóljak — a „Gyarmat a föld alatt", a „Különös házasság" vagy a „Kis Katalin házassága", de többet is említhetnék, kétségtelen eredmények,

de nem szabad, hogy az eredmények mellett ne vegyük észre a hibákat.

Mik ezek a hibák? Először az, hogy a színház, a film és az irodalom viszonya — enyhén szólva — nem egészséges. Az Írószövetség emberei, Háy elvtárs, Földes elvtárs, Gyárfás és a többi, ezen a konferencián komolyan, tartalmasan, értékesen szólaltak fel, felvetettek egy csomó komoly kérdést, hozzájárultak a konferencia magas színvonalához. Annál feltűnőbb — és nem mehetünk el szó nélkül e mellett a jelenség mellett —, hogy a *Csillag*, az Írószövetség havi folyóirata, mély hallgatással vesz tudomást a Színház- és Filmművészeti Szövetség konferenciájáról.

Az Írószövetség másik lapja, az *Irodalmi Ujság*, éppen hogy tudomásul vette a konferenciát. Ez azt jelenti, hogy egyes íróink fokozódó érdeklődése ellenére a dráma és a film iránt, íróink zöme, irodalmi életünk zöme nem fordul kellő érdeklődéssel a színpad és a film felé, nem értékeli a színházat, a filmet kellőképpen, mint a leghatásosabb, legfontosabb tömegművészetet.

A második hiba, mely kiderült ezen a konferencián az, hogy a film és a színház, bár kölcsönösen, de sokszor formálisan, baráti és szerelmi nyilatkozatokat tesznek egymásnak, még nem barátok, még nem segítik egymást, még inkább konkurrensek. A színház a legjobb esetben néha kisegíti, de nem segíti a filmet. Még túlságosan az eleven az egyik és másik terület művészeinek gondolkodásában, ami a színházat és a filmet *elválasztja* egymástól és nem az eleven, nem az él bennük, ami közös.

A forgatókönyv körüli misztikum még mindig nincs eléggé eloszlatva, a forgatókönyvírás különleges titkairól szóló legenda még mindig nincs eléggé leküzdve. És megfordítva, a filmnek és a színháznak az érdeklődése az irodalom problémái iránt nem elég mély, szenvedélyes és komoly. Ez kiderült abból, hogy Nádasdyt kivéve, nem állt itt fel

úgyszólván senki, rendező is kevés, színész egy sem, aki az íróktól darabot, drámát, forgatókönyvet követelt volna.

Az is kitűnt a vitából, hogy a film ideológiailag, elméletileg, az eszmei tartalom iránti fogékonyság, az eszmei tartalom fontosságának felismerése dolgában erősen el van maradva a színházhoz képest. Bán elvtárs érdekes és komoly dolgokat is mondott, de felszólalásának fő hiányossága — és ez nem az ő egyéni hibája, hanem a film területén alkotó művészeink hibája szinte kivétel nélkül —, hogy a film elvi, eszmei problémáit, irodalmi problémáit, alig érintette. Lényegében az objektív okok egész sorát hozta fel arra vonatkozóan és annak megmagyarázására, hogy milyen nehéz a film területén dolgozni, és „hatósági intézkedéseket" kért annak érdekében, hogy a filmnél is be lehessen vezetni a Sztanyiszlavszkij-módszereket.

Én nem tudok arról, hogy van-e olyan rendelet, amely tiltja, hogy a filmeknél a Sztanyiszlavszkij-módszerrel dolgozzanak. Ha volna ilyen rendelet — ismétlem, én nem tudok róla, de talán a hátam mögött kiadtak ilyen rendeletet —, akkor készséggel eleget teszek Bán elvtárs kérelmének „hatósági intézkedések iránt" és kiadunk majd egy új rendeletet, mely szerint „meg van engedve" a filmben is a Sztanyiszlavszkij-módszerek alkalmazása.

Ez komoly dolog, elvtársak! A mi filmjeink nemzetközi rangot vívtak ki maguknak, itthon is joggal népszerűek, de nem mondhatjuk azt, hogy filmgyártásunk színvonala biztosítva van és hogy nem érhetnek bennünket ezen a téren a jövőben kellemetlen meglepetések. Ha nem sikerül az eszmei, ideológiai elmaradottságot a film területén felszámolnunk, akkor nincs garancia, hogy a filmben elért színvonalunkat tartani tudjuk, vagy túl tudjuk szárnyalni.

A sematizmus. Itt szó volt dramaturgiai értelemben és a színészi játék értelmében egyaránt a sematizmusról. Írókongresszusunk fő témája volt ez, nem akarok ismétlésekbe bocsátkozni ezzel a kérdéssel kapcsolatban. Csak

néhány új jelenséget akarok megemlíteni. Az egyik a *zsúfoltság*, darabjaink, filmjeink tematikai, eszmei zsúfoltsága, az, hogy az egyik probléma a másik tyúkszemére lép s egyiknek sincs, és a problémákat megtestesítő alakoknak sincs ennélfogva mozgási terük, művészi lehetőségük a lélegzésre.

Nem szabad egy darabba, ugyanabba a filmbe minél többet, vagy mindent belegyömöszölni. Erre is áll az: aki túlsokat akar markolni, az rendszerint keveset fog. Még Háy Gyulának egyébként jó darabjában, „Az élet hídjá"-ban is találkozunk ezzel a helytelen, túlzsúfolási törekvéssel. Még ez a jó darab is szenved ettől, nem is szólva egy másik nem jó darabról, de egy tehetséges író darabjáról — Urbán Ernő „Gál Anna diadalá"-ról beszélek —, ahol egész sor probléma van felvetve, de igazán egyik sincs megoldva.

Az élet *egy* szektorának *intenzív* ábrázolása többet ad, mint az egész élet, vagy az élet minél nagyobb darabjának *extenzív* ábrázolása. Amiben minden benne van, vagy minden benne akar lenni, abban rendszerint semmi sincs igazán benne.

Sematizmus: a témák mechanikus ismétlődése is. Bevallom, egy bizonyos vonatkozásban ebben én vagyok a ludas. Két évvel ezelőtt valamelyik cikkemben arról beszéltem, hogy az írók ábrázolják a magánéletet is és felvetettem példaként — de isten látja lelkemet csak példaként vetettem fel —, hogy az új embernek és az új életnek érdekes konfliktusa férfi és nő egyenlőtlen fejlődése a házasságban. De eszem ágában sem volt, hogy ezzel évekre szóló alkotói utasítást adjak dráma- és forgatókönyv íróinknak. Én voltam leginkább meglepve, amikor futószalagon érkeztek a majdnem pontosan hasonló témák, amelyekben — az alapkonfliktust mind egy kaptafára húzták.

A magánélet ábrázolása — együtt a szocializmust

építő ember közéleti tevékenységével — korántsem azt jelenti, hogy valamiféle szakácskönyv-módszer szerint, kilóra vagy dekára adagolva és összekeverve kell ábrázolni az új embert: végy 5 deka munkaversenyt, 3 deka szerelmet, 5 deka szabotázst, 3 deka házassági konfliktust, tedd az egészet egy lábasba és keverd össze. Ebből a keverékből az élet gazdagságának ábrázolása — sohasem lesz!

Következő fogyatékosságunkra különösen filmművészeink figyelmét hívom fel. A multat tárgyaló, a multat ábrázoló klasszikus anyagból merített filmjeink általában véve jobbak, gyakran sokkal jobbak, mint a jelen problémáit ábrázoló, a jelen konfliktusait tükröző filmjeink. A „Talpalatnyi föld", első és mindjárt klasszikussá lett filmünk, a „Ludas Matyi" kiváló film, a „Különös házasság" igen jó film, jobbak mint a többiek, a „Becsület és dicsőség", a „Gyarmat a föld alatt", jobbak, mint a „Kis Katalin", bár ezek sem rossz filmek. Nagyon fontos az, hogy a színpadon és a filmen is az igazságnak megfelelően, pártosan ábrázoljuk a multat, de filmíróinkat is, rendezőinket is, drámaíróinkat is, film és színházi dramaturgiánkat is a jelenre orientáljuk és azt mondjuk nekik: arccal a jelen tematikája, konfliktusai, a mai élet ábrázolása felé! A mult ábrázolása is fontos, mert a multtal azt hirdetjük népünknek, hogy mi kommunisták, akik a szocializmust építjük Magyarországon, nem az égből pottyantunk le, nem rózsabokorban jöttünk a világra, hanem a magyar történelem szülöttei vagyunk. De ez sokkal inkább a közvetett nevelés eszköze, és nekünk nemcsak erre, hanem a közvetlen nevelés eszközeire is szükségünk van, sőt erre nagyobb szükségünk van. Nemcsak azt kell ábrázolnunk és nem elsősorban azt, hogyan jutottunk el a máig, hanem a mát: elsősorban a jelent és a belőle fejlődő jövőt kell ábrázolnunk, a saját magunk fejlődését, a saját magunk harcait és munkáját, népünk hősies erőfeszítéseit. Színpadi és filmművészetünk akkor teljesíti igazán hivatását,

akkor segíti pártunkat, kormányunkat és népünket a harcban és az építésben, a béke megvédésének feladatában, ha a jelent, az épülő jövőt ábrázolja.

Sematizmus továbbá, hogy filmirodalmunk is, drámairodalmunk is hajlamos konfliktusok helyett álkonfliktusok, igazi összeütközések helyett kiagyalt összeütközések ábrázolására. Vajjon az-e a fő problémája vagy egyáltalán kérdése mai életünknek, hogy mi fontosabb: egy fémkutató intézetnek vagy munkáslakásoknak a felépítése? A „Hatszáz új lakás" ezt a kiagyalt, ezt az álkonfliktust tette a középpontba.

Nem igazi, hanem kiagyalt probléma egy másik fiatal írónk darabjának a fő problémája: maradjon-e a munkás a termelésben a gép mellett, vagy pedig vállalja-e — és e körül a kérdés körül három felvonáson át folyik a lelkiismereti harc — a személyzeti osztályvezetőnek az állását? Még „Az élet hídjá"-ban is, új szocialista drámairodalmunk eddig legjobb alkotásában is érezhető bizonyos erőszakolása a konfliktusnak. 1946-ban — amikor a darab játszódik — sem úgy állott a kérdés, hogy a hídépítőnek sorsára kellett hagynia gyermekét és asszonyát ahhoz, hogy kötelességét teljesítő kommunista maradhasson.

És a sablon, a sematizmus rubrikájába tartozik az is, hogy sok filmünkben és egynéhány darabunkban politikai torzítások vannak.

Szinte valamennyi forgatókönyvben és darabban, amely a tszcs kérdéseivel foglalkozik, benne van visszatérő motívumként az a bizonyos törzstehenészet, amelyet az állam ajándékoz, vagy juttat a tszcs-nek. Ez politikai torzítás és káros, mert az következik belőle, hogy azért kell tszcs-t csinálni, mert az állam ebben az esetben jutalmaz; hogy azért kell és azért érdemes belépni a tszcs-kbe, mert ilyen módon mindenféle ajándékot lehet kapni az államtól, és erősíti azt a sajnos, meglévő tendenciát, hogy az állam fejőstehén.

A „Teljes gőzzel" című, egyébként nagyban és egészben sikerült vasutasfilmből az derül ki, hogy a vasutat nem a közlekedésügyi miniszter, nem a MÁV igazgatósága, hanem a MÁV politikai osztálya vezeti. Ebből egy szó sem igaz, és ha a film ezt így állítja be — ezért nem a rendező, Máriássy elvtárs a hibás, hanem a szaktanácsadói —, akkor politikai kárt okoz, mert aláássa az egyszemélyi felelős vezetésnek az elvét a vasúton és nemcsak a vasúton. És az is káros és politikai torzítás ebben a filmben, hogy helytelenül, hamisan ábrázolja az értelmiséget. Ha ennek a filmnek hihetünk, akkor a mi értelmiségünk fő jellemvonása az, hogy vagy tátja a száját, vagy szabotál. Pedig van harmadik fajta értelmiség, és hála isten ez van többségben, amely a száját sem tátja és nem is szabotál, hanem együtt dolgozik a néppel a szocializmus felépítéséért.

Mindezeket a fogyatékosságokat azért soroltam fel, hogy hangsúlyozzam: a filmnek és a színdarabnak az egész népet foglalkoztató nagy kérdésekkel kell törődnie, olyan problémákkal, amelyek az állam, az egész nemzet fő kérdései. És ha mi a sematizmus ellen fellépünk, akkor korántsem azt jelenti, hogy ezután már nem kívánjuk irodalmunktól, drámairodalmunktól, filmirodalmunktól, színházainktól, hogy ne ezekkel a fő állami kérdésekkel foglalkozzanak. De igen, kívánjuk és a sematizmus ellen küzdve ezt a kívánságot még inkább homloktérbe állítjuk! Ez azt jelenti, hogy nem bízhatjuk rá csak a drámaírókra, a filmírókra, vajjon azzal foglalkoznak-e, ami az állam és a párt, a nép és az ország számára fontos. A tervszerűséghez ezen a területen is ragaszkodni kell. Ez azt jelenti, hogy témakör kijelöléséről, a témakör alapján való tervezésről, drámairodalmunkban, színházaink repertoárjának, filmgyártási tervünk összeállításánál nem mondhatunk le. Tehát: a témakör is fontos, nemcsak a téma. Aki a témakör kijelölésében — ami állami feladat, vagy állami feladat is — már

sematizmust lát, az leesik a nyereg másik oldalán és szem elől téveszti irodalmunknak, színházainknak, filmünknek *állami* feladatait.

Nincs még olyan filmünk, amely igaz, gazdag képet adna a falu szocialista fejlődéséről, nincs egyetlen filmünk még, amely ötéves tervünk valamelyik nagy alkotásával foglalkoznék, nincs egyetlen filmünk, amely a magyar munkásság hősi multját és még szebb jelenét ábrázolná. Kell film a munkásifjúságról, amely dolgozik és tanul és új intelligenciává fejlődik; úgy kellene film, mint egy falat kenyér bányászaink munkájáról; kellene film arról, hogyan küzd meg a régi önzés szelleme a munkásban a szocialista tulajdon és a szocializmus érdekében végzett munka új szellemével; kellene film annak az ábrázolására, miért rossz, hogy — mint Rákosi elvtárs kifejezte — megesszük a jövőnket.

Mindez persze üres séma is lehet, de az állam, a párt, az irodalom és az élet együtthaladásának az érdekében nem mondhat le az ilyen témakörben való tervezésnek a feladatáról. A sematizmus elleni harc közben ne kövessük el azt a másik hibát, hogy rábízunk mindent az írói ihletre. És vigyázni kell természetesen arra a hibára is, hogy a témát, vagy a témakörben szóbajövő témát előírjuk, vagy egyenesen rátukmáljuk az íróra.

Az állami tematikai tervet a színház területén ugyanúgy, mint a film területén össze kell kapcsolni az írók alkotó terveivel. Kívánatos lenne, hogy az írók alkotó programja, az írói terv párhuzamos lenne az állami témakörrel, az állami alkotói tervvel. De miután ez nem minden további nélkül van így, ezért van szükség a párt és az állam részéről tervezésre, az írói ihlet bizonyos irányítására. Persze nem úgy, hogy megkötjük az író kezét a témakör felváltásánál a téma aprópénzére.

A Szovjetunióban évekre előre megvan a repertoárterv, a filmtéma-terv. Ott már az 1953-as filmtéma-tervet

hagyták jóvá és mi alig tartunk ott, hogy homályos körvonalaiban meglegyen filmtermelésünk 1952-es terve.

Drámairodalmi és filmmunkánkban sem az ösztönösség az ideálunk és nem bízzuk, nem bízhatjuk rá a dolgot az automatikus fejlődésre. Persze, az írói átélés a döntő. De ennek nem mond ellent az, ha a párt, az állam azt kéri az íróktól: azt éld át, ami a népnek a legfontosabb; és ha a tematikai terv, az állami témakör-terv éppen ezeket a népnek legfontosabb kérdéseket igyekszik felölelni, azt mondja az íróknak: foglalkozz a szénnel, foglalkozz Inotával és Dunapentelével, foglalkozz az ifjúsággal, foglalkozz a békeharccal.

Az író a lélek mérnöke, az író emberekkel foglalkozik, a lélekkel, az ember belső fejlődésével törődik. De aközött, hogy az író a lélek, az ember belső fejlődésével törődik, és aközött, hogy az állam azt kéri tőle: foglalkozz a szénnel, semmiféle ellentmondás nincs, mert ha az író megmutatja annak az embernek belső fejlődését, aki meg tudja oldani a széncsata feladatait, akkor megoldotta a lélek mérnökére háruló feladatot és az állam által kitűzött „feladatot" is. Nincs itt tehát semmiféle ellentmondás! Mert az ember, az emberi lélek, az emberi jellem, a nagy társadalmi, állami, népi kérdések megoldásán dolgozva fejlődik, nemesedik. A munka is a lélek dolga. A dolgozó embert — és nálunk a dolgozó embernek kell a művészet központi figurájává lennie — a munka kapcsolja össze a társadalommal. Jellemábrázolás tehát a munkához való viszony ábrázolásától függetlenül nincs és nem is lehet a mi társadalmunkban.

Hadd térjek itt ki röviden arra a problémára, amelyet Háy elvtárs vetett fel és amely körül Földes és Horvai elvtársak vitáztak: a cselekmény és a jellem dialektikájának vagy elsőbbségének problémájára. Nem tudom, mi volt előbb, a tyúk-e vagy a tojás? Mi a fontosabb: a jellem-e vagy a szituáció, a lélek-e vagy a cselekmény? Az az érzésem, hogy kiagyalt, lényegében álproblémáról

van szó. Világos, hogy öncélú cselekmény éppenolyan kevéssé lehetséges, mint öncélú jellem. Helyesebben: volt példa mind a kettőre. A detektívregény olyan műfaj volt, amely csupa „cselekményből" állt, de egyetlen igazi ember sem volt benne, a polgári pszichologizáló regény pedig olyan műfaj volt, amely csupa „lélekből" állt, de egyetlen cselekedet, semmiféle cselekmény nem volt benne. Azt hiszem, hogy sem a detektívregény, sem a pszichologizáló regény nem lehet ideálunk. Az embert tettein keresztül kell ábrázolni, ami azt jelenti, hogy az embert, a jellemet ábrázolni szituációk nélkül, a cselekménytől függetlenül — fából vaskarika. És megfordítva. Valamilyen történetet, akár Dunapentele, vagy a széntermelés történetét ábrázolni függetlenül az illető kérdést megoldó vagy a megoldásán fáradozó emberek, jellemek fejlődésének ábrázolásától — ez is fából vaskarika.

Mindezt figyelembevéve azt kell mondanom, hogy színházi és filméletünkben nem az a fő veszély már, hogy elnyomjuk az ihletet, hogy túlságosan pórázra vesszük az írói szabadságot, hanem az, hogy nem biztosítjuk eléggé a nép követelményeinek kielégítését, a szocialista építés szükségleteinek és a művészeti alkotásnak összhangját. És hogy ezt mindnyájunk számára érthető nyelvre fordítsam le: idei színházi repertoártervünk még mindig távol áll attól, hogy biztosítsa a minimális számú új magyar darab színrekerülését ebben az évadban.

Filmforgatókönyv-válság már nincs, mint volt egy-két évvel ezelőtt, amikor a filmdramaturgia nem tudta, mivel táplálja a gyárat, amely természetesen ki akarta használni a kapacitását. De jövő évi filmtématervünk még csak a születés stádiumában van és hol van még a tématervtől a jó forgatókönyv! A véletlen szerepe abban, hogy milyen filmeket fogunk népünk elé vinni 1952-ben, még túlontúl nagy. Ebből pedig az következik, hogy az írói ihletnek, az írói alkotómunkának, az írói tervezésnek és az állami

tervezésnek az összekapcsolása — ez színházi és filmdramaturgiánknak legfontosabb feladata. Persze, ezt a feladatot lehet okosan elvégezni és lehet ostobán elvégezni. Nyilvánvaló, hogy az írót, az író munkáját sem holmi lektorátus, sem holmi dramaturgia nem pótolhatja soha, bár vannak lektorok és vannak dramaturgok, akik azt hiszik, hogy ők ugyanolyan fontosak vagy még fontosabbak, mint az író. Nincs igazuk ezeknek a lektoroknak. Az a felfogás, hogy a lektor és a dramaturg fontosabb, mint az író, nyilván egyik megjelenési formája a kulturális élet területén is jelentkező bürokratizmusnak.

Harcolni kell ez ellen a tendencia ellen. Harcolni, de mindig szem előtt tartva azt, hogy ne öntsük ki a fürdővízzel együtt a gyereket is. Nálunk az a baj, hogy a dramaturgiák nem élnek eléggé, nem dolgoznak eléggé és nem az a baj, hogy a dramaturgiák — hogy úgy mondjam — túltengenek. Itt van például, a Népművelési Minisztériumban az úgynevezett Dramaturgiai Tanács, amely sokkal többször haldoklik és sokkal gyakrabban halott, mint amilyen gyakran születik és eleven. Pedig szükség volna színházaink, filmíróink megsegítésére élő és dolgozó Dramaturgiai Tanácsra.

Néhány szót a színészi munkáról. Színészeinknek igen komoly eredményeik vannak, de ezeket az eredményeket tovább kell fejleszteni. Mint néző, hadd vessek fel néhány kívánságot. Az első: még inkább törekedni kell arra, hogy színészeink skálája szélesedjék, hogy necsak egyfajta szerepeket tudjanak játszani, hanem a szerepek egész skáláját el tudják játszani. Hovatovább filmjeink bizonyos szürkeségének egyik oka az lesz, hogy folyton ugyanazon színészekkel találkozunk bennük: Mészáros Ágival, Szirtessel, Soóssal, Balázssal és így tovább. Szélesítsük színészeink skáláját ahhoz, hogy több színészt tudjunk foglalkoztatni és hogy ugyanazok több szerepet tudjanak játszani. Persze, vannak itt is eredményeink. Hogy csak egyet

említsek, a skála szélesedésére vall az, hogy Rajczy a „Bánk bán"-ban is többé-kevésbbé sikeres alakítást nyujtott és kiváló alakítást nyujtott „Az élet hídja"-ban.

A második követelmény, még inkább megtanulni játszani, alakítani az új embert, a mi emberünket, a jelen emberét, a szocializmust építő embert. Itt is vannak komoly eredmények: Ladányi a „Boldogság"-ban, vagy Görbe szerepei, vagy Pécsi, aki az egyetlen sikerült párttitkárt tudta népünk elé állítani a „Kis Katalin"-ban, vagy Sulyok Mária, aki önmagát múlta felül a „Becsület és dicsőség"-ben. Mindez példája annak, hogy színészeink ezen a téren is mennek előre. Még jobban meg kell tanulni a ma emberét alakítani. Egyik legnagyobb kérdésünk, hogy alig van színészünk, aki parasztot tudna alakítani.

A harmadik dolog, amit figyelmükbe szeretnék ajánlani, az utánpótlással való törődés kérdése. Ez először azt jelenti, hogy igazgatóinknak, rendezőinknek bátrabban kell támaszkodniok, merniök kell támaszkodni a fiatalokra, az újakra. Ezt különösen filmrendezőinknek ajánlom figyelmébe, akik az újakra való támaszkodás alatt a leggyakrabban azt értik, hogy Szirtest és Soóst és Soóst és Szirtest ebben a filmben is, a következő filmben is játszatják.

És a másik része ennek a kérdésnek: jobban, alaposabban, lelkiismeretesebben nevelni az utánpótlást. Ez azt is jelenti, hogy lelkiismeretesebben törődni a Főiskolával, a főiskolásokkal és nem engedni meg azt, hogy könnyelműen bánjunk velük, hogy idő előtt elfecséreljük azt a tőkét, amelyet jelentenek. Vigyázzunk, nehogy időelőtt túlságos szerepeltetésükkel, azzal, hogy meggátoljuk őket tanulmányaik befejezésében, azzal, hogy elősegítjük azt, hogy a dicsőség a fejükbe szálljon, derékba törjük őket és olyan tehetségekből, amelyek kifejlődhetnének, megrokkant és önönmaguk színvonalát elérni és túlszárnyalni nem

képes embereket csináljunk. Pedig ez a veszély komolyan fennáll.

Az értekezleten igen sok komoly kérdés merült fel. Ezeket a kérdéseket meg kell oldani, folytatni kell tehát a vitát magában a Szövetségben. De ne tizen, vagy tizenöten vitatkozzanak, ne csoportok és klikkek vitatkozzanak, hanem a hivatásukat és a hazát szerető színészek többsége. Én azt hiszem — tanú erre a magyar színészet egész története —, hogy a színészi hivatás szeretete és a haza szeretete: egy. A színészi hivatás szeretete és a haza szeretete egységének jegyében indult útjára a magyar színészi kultúra másfél évszázaddal ezelőtt és ennek az egységnek a jegyében születik újjá és indul új virágzásnak. De egy feltétellel: ha a színész magára alkalmazza azt a közmondást, hogy a jó színész holtig tanul.

Azt hiszem, a mi színészeink többsége nem bohémtípus, nem sztártípus akar lenni, nem a társadalmon kívül akar állni, hanem hazafi akar lenni, aki művészetével segít építeni a nép új országát, a szocialista Magyarországot.

(Felszólalás a Magyar Színház- és Filmművészek Szövetségének II. konferenciáján. 1951 október 15.)

Mi az összbenyomás a lezajlott vitáról? Kétségtelenül az, hogy a felszólalók csak Major elvtársat támadták — egyesek élesebben, nyiltabban, mások közvetve, kevésbbé nyiltan. Perényi elvtárssal senki sem vitatkozott. És annak ellenére, hogy Major elvtársat támadták és Perényi elvtárssal nem vitatkoztak, nem azt tapasztaltuk, hogy a felszólalók Perényi elvtárs mellé álltak volna. Ennek a húzódozásnak az a magyarázata: nem akarják, hogy az építészetünk két irányzata közötti vita Major és Perényi elvtársak személyi vitájává váljék. Ha erről van szó — én ezt feltétlenül helyeslem. Fölöttébb helytelen lenne, ha építészetünk problémái két ember egymás közötti vitája formájában jelentkeznének a nyilvánosság előtt.

Ahhoz, hogy az építészet kérdései közüggyé váljanak, az építészeknek bátran ki kell mondaniok véleményüket. Ha a nyilvánosság előtt csak Major és Perényi elvtárs vitázik, a kérdés olyan látszatot nyer, mintha Perényi és Major személyes vitájáról volna szó. Bármennyire igyekszik is ebben az esetben a két elvtárs a vitát elvi magaslaton tartani, ha ez ilyen keretek között marad, elkerülhetetlen, hogy ne kerüljenek bele személyeskedő mozzanatok. Ezt mi nem akarjuk, és azt hiszem, hogy senki sem akarhatja, akinek szívügye a magyar építészet jövő útja. Tehát több bátorságot, gerincességet, kiállást és az elvi álláspontok nyilt képviseletét kérem az elvtársaktól.

Kulturális életünk minden területén egyenesen bátorítunk és buzdítunk minden alkotót arra, hogy vitázzék. Ne gondolják azt, hogy a magyar szocialista-realista építészet útja már készen van. Ne gondolja senki, hogy amikor mi azt javasoljuk: tanulni a Szovjetunió tapasztalataiból — ez valamiféle gépies másolást és átvételt jelent. Természetesen nagyon sok készet is át tudunk venni a Szovjetuniótól. Ott már sok olyan kérdést oldottak meg, amelyeken nekünk nem szükséges újonnan törnünk a fejünket. Miért is kellene nekünk külön feltalálnunk például a téli építkezések technikáját, amikor a Szovjetunióban ezt már megoldották? Ennek ellenére nyilvánvaló, hogy kész recepteket, kész megoldásokat, kész szocialista-realista építészeti stílust nem kapunk a Szovjetuniótól. Nem kész útról, hanem olyasvalamiről van szó a magyar szocialista-realista építészeti stílus problémája kapcsán, amit magukkal együtt, hibák és botlások leküzdése közben kell kialakítanunk — építészeknek és népnek együtt.

Abból, hogy valaki valaha ilyen vagy olyan mértékben híve volt a modernista építészeti iskolának, egyáltalán nem következik, hogy annak most már erkölcsileg és ideológiailag lehetetlen frontot változtatnia. Vannak, akik gyorsan tudnak frontot változtatni, vannak, akik lassabban. De nem szabad arra az álláspontra helyezkednünk, hogy a frontváltoztatás maga minden esetben opportunizmus, elvtelen alkalmazkodás, az őszinteség hiánya. Egy ember megokosodhat nem okvetlenül évtizedek alatt, hanem a példa, a tények nevelő hatása következtében egy év alatt, vagy akár három hónap alatt is. Abból, hogy valaki a multban helytelen nézeteknek, irányzatnak volt híve, korántsem következik, hogy ha őszintén megtér és lépéseket tesz hibái felszámolása irányában, mi ezt visszautasítjuk. Nem szabad kitartani hamis nézetek mellett csak azért, mert félnek az elvtelen opportunizmus, az alkalmazkodás vádjától.

A vitában kitűnt, hogy Major elvtárs nézeteit senki sem támogatja. Megkértem az elvtársakat, hogy válaszoljanak arra: ha ez így van, ha Major Máté egyedül áll és mindenki teljesen tisztában van azzal, hogy amit ő képvisel, az hamis — hogyan lehetséges, hogy ennek ellenére építészeti alkotásaink, új épületeink jórészt abban a szellemben készültek, amelyet ő képvisel? Ez a kérdés nem utolsósorban Perényi elvtárs címére szólt. Mindenesetre feltűnő, hogy ő szembenáll Major elvtárs irányzatával, vezeti a magyar tervépítkezéseket és ezekből a tervépítkezésekből túlnyomóan burzsoá-modernista épületek születnek. Önkénytelenül felmerül a kérdés: ki felelős ezért?

Ezt a vitát, ami most építészetünk kérdéseiről folyik, az élet vetette fel. Elégedetlenek vagyunk házaink, épületeink jelentős részével. A kormány elégedetlen, a párt elégedetlen és elégedetlen ezekkel az építkezésekkel népünk is. Egyszerűen arról van szó, hogy drágán építünk és csunyán építünk. Skatulyákat, kacsalábon forgó kastélyokat építünk és elnevezzük őket például MÉMOSz székháznak. Lovagvárakat építünk és elnevezzük őket Honvédelmi Minisztériumnak stb. A drágaság és a szépség kérdése egyszerre merül fel. Nem érzi senki, hogy ezek az épületek célszerűek, funkcióikat betöltik és azt sem érzi senki, hogy ezek az épületek kifejezik azt az új világot, azt az új társadalmat, amelyet népünk épít.

Azt hiszem, ebben a gyülekezetben nem kell magyaráznom, hogy az építészet ideológiai kérdés is és mint ilyen — politikai kérdés. A párt kultúrpolitikai munkaközösségében megindult építészeti vitával kapcsolatban kaptam egy levelet egy elvtársnőtől, aki a Műegyetemen dolgozik. Azt írja, hogy a műegyetemi reakció Major elvtárs mögé zárkózik fel. Biztos, hogy ez így van és nem is lehet másképpen. Major elvtárs tiszteletreméltó őszinteséggel és nyíltsággal képviseli a maga álláspontját — egy álláspontnak a politikai visszhangja azonban független a

szándékoktól. Egy olyan álláspont, amely a Szovjetunió építészetével szemben, a modernista építészet mellett azt vallja, amit Major elvtárs vall, nem lehet más, mint zászló az építészeti reakció számára.

Major elvtárs azt mondja, hogy a vele szembenálló nézetek mögött is megbújhat ellenség. Idézi egyik-másik „újra" orientálódó, valószínűleg elvtelen építésznek mondását, aki ráaggat valami empire vagy klasszicista maltert a tervezett házra és kijelenti: „Ha nekik ez jó, nekem is jó!" Biztos, hogy van ilyen is és nekünk erre is fel kell figyelnünk. De a lényeg nem ez, hanem az, hogy a modernista építészet talán az egyetlen ellenséges kulturális irányzat, amely Magyarországon ma még nyiltan tud jelentkezni és amelynek a mi sorainkban is nyilt képviselői vannak, akik köré az építészeti reakció tömörül. Növeli az ellenséges építészeti irányzat veszélyességét, hogy nehezebb kigyomlálni, nehezebb leküzdeni, mint kulturális életünk más területén az ellenséges ideológiákat. A zenében, az irodalomban, a drámairodalomban stb. szintén vannak, vagy voltak selejtes, formalista, ellenséges szellemű alkotások, irányzatok. Ott a kérdés azonban viszonylag könnyebb. Az ideológiai harc mellett lehet olyan rendszabályokat alkalmazni, mint például, hogy nem tűzzük műsorra, a könyvtárakból, vagy a könyvárusi forgalomból kivonjuk őket stb. De a dunapentelei vagy Lehel-téri csunya házakat nem lehet „levenni a műsorról", nem lehet „kivonni a forgalomból". Ha itt selejtet csinálunk, modernista, dekadens, rossz, csunya — és hozzáteszem — használhatatlan dolgokat építünk, akkor ezek évtizedekig állni fognak a mi szégyenünkre. Ezért fontos, hogy itt fokozottan óvatosak legyünk és nézzük meg jól, hogy mit építünk. Azt építjük-e, amiért helyt tudunk állni 30 vagy 50 év mulva is, vagy olyasmit építünk, amit meg kell tagadnunk nem 30 év mulva, hanem rögtön elkészülése után.

Mi ennek az építészeti vitának egyik döntő kérdése?

Az új építészet, a modernista építészet értékelése. Elvetendő-e ez az építészet a maga egészében, vagy pedig vannak bizonyos helyes alapelvei? Major elvtárs álláspontja az, hogy vannak ilyenek, csak megvalósulásuk volt helytelen, csak a kapitalizmus rontotta el, torzította el és járatta le ezeket a helyes alapelveket. Szerinte a szocializmus feladata: felszabadítani a modernista építészetet az eltorzításokból és a maguk tisztaságában megvalósítani az állítólag helyes alapelveket. Szerinte van egy ideális modern építészet, de ez a kapitalista társadalom hatásai, környezete következtében, kivéve az amerikai milliárdosok luxusvilláit — mint Major elvtárs kifejti —, sehol sem valósult meg. E mellett az ideális modernista építészet mellett van egy reális, egy igazi, egy megvalósult modern építészet, amelyről ő maga is elismeri, hogy rossz, formalista, kozmopolita stb.

Felvetődik a kérdés: mit érnek azok az elvek, amelyek állítólag önmagukban helyesek, de megvalósulásuk közben eltorzulnak, önmagukkal jutnak ellentétbe? Major elvtárs szerint a kapitalizmus volt az, amely eltorzította és lejáratta őket. De hiszen a modernista építészet a Szovjetunióban is kompromittálódott! Tény, hogy ettől a modernista építészettől a Szovjetunió építészete is teljesen elfordult. Lejáratta magát a kapitalizmusban, a szocializmusban faképnél hagyták, szembefordultak vele — mégpedig a gyakorlatával és az elméletével egyaránt. Ez még a harmincas években történt! Miért fordult szembe a Szovjetunió ezekkel a modernista elvekkel az építkezésben? Miért fordult a Szovjetunió építészete a harmincas években hallatlan élességgel a modernista építészeti elvek, a modern burzsoá építészet gyakorlata és elmélete ellen? Major elvtárstól erre nem kapunk magyarázatot. Pedig ez a tény azt mutatja, hogy a modern építészet nemcsak a kapitalizmusban bukott meg annak következtében, hogy a kapitalizmus ezekkel az „ideális" elvekkel állítólag össze-

egyeztethetetlen volt, hanem megbukott a Szovjetunióban is, amely a szocializmust építette fel.

Major elvtárs álláspontja a modern építészet értékelését illetően azzal áll vagy bukik, hogy ennek a modern építészetnek mások az elvei és más a gyakorlata. És Major elvtárs, hogy legalább megmentse a veszett fejsze nyelét, kétfajta eljáráshoz folyamodik. Egyrészt visszatolja ennek a modern építészetnek az eredetét a XVI. és a XVII. századba, ami — véleményem szerint — elméletileg, történetileg, ideológiailag tökéletesen tarthatatlan és hamis álláspont. Azért keresi ennek az irányzatnak gyökereit a XVI. században, mert így igyekszik indokolni azt az állítását, hogy a modern építészet egyrészt a halódó feudalizmusnak, másrészt pedig a felemelkedő, a haladó kapitalizmusnak a terméke. A másik eljárása pedig abban áll, hogy a modern építészet állítólag egészséges és haladó alapelveiről szólva teljesen általános és ennélfogva semmitmondó, minden építészetre vonatkoztatható megállapításokat tesz. Azt állítja, hogy ennek az új építészetnek a lényege az „emberszolgálat": az, hogy a lakásépítkezésnél az ember napfény-, levegőszükségletét vonta be a tervezésbe stb. stb. Ez azonban a valóság tökéletes elferdítése.

A Bauhaus vagy Le Corbusier irányzata nem a gőzgép, nem az ipari forradalom idejéből származik. Nem ott, hanem a kapitalizmusnak az első világháború utáni általános válságában vannak a gyökerei! Semmi köze Le Corbusier-nek ahhoz a tényhez, hogy a XVII. században vasalkatrészekkel, vasvázakkal kezdték el az építkezést. Az „emberszolgálat", mint a modern építészet állítólagos alapelve, volt az a gomb, amelyhez a formalizmus kabátját hozzávarrták. Ez a kabát a lényeg, nem a gomb. Nem az „emberszolgálat" a modern burzsoá építészet lényege, hanem az üvegfalak, a cölöpökre állított házak, az értelmetlen sík felületek, amelyeknek még „funkcionálisan" sincsen értelmük. A formalizmus az új építészet lényege.

Mindezeknek a formalista építkezési stíluselemeknek az égvilágon semmi közük a vasbetonhoz, az új szerkezeti anyagokhoz. Mindez nem a vasbetonból következik, mindezt nem az anyag írja elő. Ezt a stílust az első világháború utáni kapitalista társadalom teremtette és nem a vasbeton, a vasszerkezet, amit századokkal ezelőtt kezdtek alkalmazni az építkezéseknél. Nem tagadom azt, hogy az új építészet kezdeményezőiben, talán magában Le Corbusier-ben is — legalább is kezdetben — volt a lázadásnak egy eleme az ellen a társadalmi rend ellen, amely nyomortanyákat épített. Maga az a tény, hogy a lakáskérdést tekintették a társadalmi reform tengelykérdésének, mutatja, hogy volt bennük bizonyos ilyenfajta elégedetlenség az adott helyzettel szemben. De nem minden elégedetlenség — forradalmi elégedetlenség. Én nem állítom azt, hogy művészeti, szellemi, ideológiai területen mindaz, ami a kapitalizmus általános válságának korában jött létre és nem azonos közvetlenül a proletárforradalmi állásponttal, az eleve, minden esetben és minden körülmények között dekadencia. Hogy csak egy analóg példát említsek: Ady álláspontja nem volt azonos a proletárforradalmi állásponttal és mégsem volt szőröstül-bőröstül dekadens. Az ő lázongása az adott helyzet, az adott rend ellen nem volt kispolgári-anarchista, végső soron dekadens lázongás. Bartók Bélát is említhetnénk, Derkovitsot és másokat.

De az is nyilvánvaló, hogy az, ami ezekben a nagy lázadókban egészséges, az azért egészséges, mert ha nem is voltak összeforrva a következetesen haladó osztálynak, a munkásosztálynak a mozgalmával, valamilyen haladó népmozgalomhoz, vagy népi törekvésekhez többé-kevésbbé szervesen mégis csak hozzátartoztak. És ami nem egészséges bennük, ami bennük, mint a dekadencia eleme és mozzanata jelentkezik, az éppen azzal függ össze, hogy nem kapcsolódtak elég szorosan ezekhez a népmozgalmakhoz.

Az építészet területén éppen az a sajátos, sőt bizonyos értelemben tragikus, hogy a kispolgári lázongók nem is lehettek szoros kapcsolatban a népmozgalmakkal. Egy író számára, egy zenész számára ez sokkal könnyebb volt. Hogyan kapcsolódhatik össze egy lázadó építész valamely haladó népmozgalommal? Proletárépítészet nem keletkezhet a kapitalizmus megdőlte előtt — proletárirodalom keletkezhet.

Ha ez így igaz — és azt hiszem, igaz —, akkor mire alapozza Major elvtárs azt az állítását, hogy a Bauhaus mozgalmában ott szerepelt a rothadó kapitalista osztály ideológiája is, de a feltörekvő, haladó osztály ideológiája is? A feltörekvő osztály a huszas évek Németországában a munkásosztály volt. Ki képviselte a német munkásosztályt azokban a törekvésekben, amelyeket a Bauhaus-mozgalom fejezett ki? Hogyan lehet az, hogy ez a mozgalom — annak ellenére, hogy Major szerint volt benne rothadó és volt benne haladó is — mégis mint *egységes* stílusirányzat, *egységes* építészeti irányzat jelentkezett? Hogyan lehetséges az, hogy egy ilyen egységes szellemi jelenségként fellépő irányzat mögött a rothadó burzsoázia is és a feltörekvő munkásosztály is egyszerre és együtt ott állt? Ezt az állítását Major elvtárs nem bizonyíthatja és nem indokolhatja, mert fogalmilag, történetileg, mindenképpen lehetetlen. Az, hogy a Bauhaus-nál szereplő építészek deklasszált elemek voltak, akik elégedetlenek voltak a fennálló renddel, mert nem kaptak megrendeléseket a burzsoáziától — ez korántsem jelenti azt, hogy a haladó osztály, a munkásosztály is ott állott a Bauhaus ideológiai és stílustörekvései mögött.

Hadd térjek itt ki Bernáth Aurél hozzászólására. Ő azt mondotta, hogy ami a modernista stílus az építészetben, az a festészetben Nagybánya. És szerinte: ahogyan a mi festészetünknek Nagybányához, nem pedig Munkácsy Mihályhoz kell, mint hagyományhoz visszanyúlnia, úgy

az építészeti hagyományokért nem a klasszicizmushoz, hanem a modern építészethez kell visszanyúlni. Természetesen világnézet, eszmei meggyőződés és nem pusztán ízlés dolga, hogy ki mit tart haladó hagyománynak. Mi semmiesetre sem mondjuk azt: „Le Nagybányával!" Nagybánya komoly lépés volt előre, valami új felé, ahhoz képest, amilyen állapotban akkor volt a magyar képzőművészet. De azért nem vagyunk hajlandók Nagybányát idealizálni és Munkácsyval szemben eszményképként odaállítani kibontakozó szocialista-realista képzőművészetünk elé. Nagybánya vagy Munkácsy — ez azt fejezi ki, hogy a világot minek fogjuk fel: látványnak-e, vagy történetnek, képnek-e, vagy eszmék, emberek, osztályok, a régi és az új harci terepének? Azt hiszem, ha így nézzük a Munkácsy—Nagybánya ellentétet, akkor amellett kell döntenünk, hogy olyan festészetet akarunk hagyományként tisztelni és festészetünk elé példaképként állítani, amely a világot nem képnek, hanem eszmék harcának és történetének fogja fel.

Nézzük meg közelebbről az „emberszolgálat" kérdését a modern építészetben. Ez bűvölte el, ez babonázta meg Major elvtársat. Az 1918-as német polgári forradalom után csak úgy burjánzott az expresszionista irodalom Németországban. Ennek az irodalomnak versben és prózában egyaránt, minden második szava — hol kisbetűvel, hol nagybetűvel —ez volt: „az ember!" Az ember volt az eleje, a közepe és a vége ennek az expresszionista, konstruktivista irodalomnak. A történelmi események később megmutatták, hogy ez az egész lázadás hatóságilag engedélyezett lázadás volt; a figyelem elterelése az osztályharc döntő kérdéseiről. Ez az egész „lázadás", amelynek fő jelszava a Bauhaus-mozgalomhoz hasonlóan az „emberszolgálat" volt, lényegében nem volt egyéb, mint a burzsoázia által a társadalmi munkamegosztás bonyolult szerkezete révén kinyitott szelep, amelyen kitódulhatott

a polgári értelmiségben a háborús borzalmak következtében felgyülemlett elégedetlenség gőze — lecsapódhatott és azután megnyugodhatott. Nem azok a mozgalmak igazán humanisták, amelyeknek cégére az elvont „ember".

Voltak olyan kulturális, ideológiai forradalmak — irodalmi, festészeti megújulások, stílusforradalmak —, amelyek viharjelek voltak, beharangozói a társadalmi forradalomnak. De az, amiről most beszélünk, ez az expresszionista „embert szolgáló" irodalom és a Bauhaus-féle „embert szolgáló" építészet nem ilyenfajta, az igazi társadalmi vihart jelző és beharangozó szellemi mozgalom volt! A Bauhaus-mozgalom, az egész modernista építészet mozgalmának társadalmi háttere az első világháború utáni proletárforradalmi hullám apadása, a német proletárforradalmi erők veresége volt. Ennek a vereségnek a talaján, a munkásforradalomnak való hátatfordítás és annak megtagadása talaján nőtt nagyra ez a szellemi irányzat.

Hadd ajánljam éppen Major elvtárs figyelmébe, akit ez az „emberszolgálat" megbabonázott, hogy érdemes elemeznie, hogyan lett ebből az „embert szolgáló" irodalomból, de építészetből is, amely kezdetben a lakáskérdés megoldását tűzte zászlajára — hogyan fejlődött ki ebből, mert ebből fejlődött ki és nem másból — a weimari korszak „Neue Sachlichkeit"-je, az „új tárgyilagosság"? Ez az „új tárgyilagosság" viszont megtagadása volt az emberi principiumnak a kultúra területén, a képzőművészet területén is. Az új tárgyilagosság stílusa az embert is lélektelen tárggyá változtatta. Minden téren teljesen tagadhatatlan az eszmei azonosság a Bauhaus és a „Neue Sachlichkeit" között. Miért nem elemezte Major Máté, hogyan lett a hangoztatott humanista principiumból nyilt antihumanista principium az építészetben is, hogyan lett Le Corbusier terveiből, amelyek napos, levegős lakásokat akartak adni a társadalom elnyomott rétegeinek — hogyan lett belőlük a „lakásgép" antihumanista elve?

Aki szemet húny az előtt, hogy ebből a Bauhausmozgalomból mi lett és hogy a humanista principiumot nagy hangon hirdető expresszionizmusból, a modern építészetből hogyan lett az embertelen „Neue Sachlichkeit" — aki ez előtt szemet húny, az elméletileg gyáva. Major elvtársnak, aki itt egészen bátran képviselt gyökeréig helytelen álláspontot, legyen meg a bátorsága ahhoz is, hogy ezt az elemzést végigvigye.

Itt egyébként nemcsak az építészetről van szó. Ez az egész úgynevezett „gépesztétika" nemcsak építészeti jelenség. A huszas években és még később is szélesen hullámzott ez a mozgalom, ez az állítólag lázadó, valójában dekadens áramlat. A kapitalizmus egész kulturális élete tele volt ezzel a gépimádattal, a gépnek mint esztétikai ideálnak a feltüntetésével. A gépnek, a betonkonstrukciónak, a „tiszta célszerűségnek" ez az imádata csapódott le az új építészet elméletében és gyakorlatában.

Engedjék meg, hogy most rátérjek arra a bizonyos „funkcionalizmusra". Hadd közöljem értekezletünk részvevőivel, hogy Rákosi elvtárs igen komoly érdeklődéssel figyeli ezt az építészeti vitát. Beszámoltam neki arról, hogy itt heves viták folynak az építészeti funkcionalizmus kérdéséről. Erre azt mondotta: „Legalább valóban funkcionalista lenne a mi építészetünk." Azt hiszem, hogy a szakemberek rögtön megértik, miről van szó ennél a tréfásan hangzó, de igen komolyan értett megjegyzésnél. Arról van szó például, hogy a csepeli tanoncotthon cölöpökre, „kacsalábakra" épült. Csak a jó isten tudná megmagyarázni, hogy miért következik ez a csepeli tanoncotthonnak, mint tanoncotthonnak speciális funkciójából. Céltalannak céltalan, célszerűtlennek célszerűtlen, drágának drága, fűthetőség szempontjából igen hátrányos. És kert sincs alatta, bár az új építészet hívei arra hivatkoznak, hogy azért kell cölöpökre építeni, hogy az épületek alatt kert legyen. Továbbá: miért következik a csepeli

tanoncotthonnak, mint tanoncotthonnak funkciójából, hogy óriási látványos előcsarnoka legyen, hogy az ablakait csak úgy lehessen tisztítani, ha kívülről tűzoltólétrát támasztanak a falaihoz? Ha a csepeli tanoncotthon legalább funkcionális megoldás szempontjából tanoncotthon lenne, akkor már a homlokzatról is lemondanánk!

A MÉMOSz székház tekintetében egységfront van Perényi és Major elvtárs között: mindketten meg vannak vele elégedve. Egy szakszervezeti házban egyik legfontosabb rész a nagy előadóterem, amelyet előadások, gyűlések, kulturális rendezvények tartására lehet használni. Ebből az is következik, hogy a funkció szempontjából legcélszerűbb az ilyen termet nem emeletre, hanem a földszintre helyezni. Nézzük meg a MÉMOSz székház nagytermét. Felvitték az első emeletre, teret pazaroltak vele és nem törődtek azzal sem, hogy milyen lesz a terem akusztikája. Mikor utólag kiderült, hogy nem jó az akusztikája, rárakták azokat a terem funkciójából egyáltalán nem következő farácsokat, amelyek se nem szépek, se nem funkcionálisak, se nem olcsók. Nem tudom, hogy a MÉMOSz székháznak előbb az alaprajzát csinálták-e vagy a homlokzatát és miből adódott ez a hiba? De hogy hiba, az bizonyos! A székháznak széles nagy folyosói vannak, mintha úri kaszinó lenne, vagy mintha a parlamenti folyosókat akarták volna utánozni. Ennélfogva a munkaszobák — olvasószobák, sakk-szobák, tárgyalószobák, értekezleti helyiségek — szűkek és kicsik. Rosszul használták ki a teret a tervezők, nem úgy, mint ahogy egy szakszervezeti székház „funkciói" alapján kellett volna.

Folytassam a Honvédelmi Minisztérium épületével? Ott van az a furcsa skatulya a bejárat előtt. A világon semmi funkciója nincs, ha csak az nem, hogy nehezebbé teszi a fölötte húzódó emeletsor helyiségeinek világítását. Nem is beszélek a Belügyminisztériumról, amely messziről úgy fest, mint valami papírskatulya, amelybe szarvas-

bogarakat rak a gyerek és lyukakat fúr bele, hogy a bogarak levegőt kapjanak.

Szó volt itt arról, hogy egyes „modern" építészek szerint az ablak nem ablak, hanem „zárható nyílás". Nos, én ablakpárti vagyok, de — úgylátszik — építészeinknek legalább is egy része „zárható nyílás"-párti. A *Szabad Nép* új székházát például nem ablakokkal, hanem ilyen zárható vagy sokszor nem is jól zárható hatalmas nyílásokkal látták el, amelyekből több a kár, mint a haszon.

Mindebből azt a következtetést vontuk le, hogy már kiegyeznénk a funkcionalizmussal is, ha legalább funkcióiknak felelnének meg új épületeink. Persze, nehogy azt higgye valaki, hogy ezzel a kisebbik rossz álláspontját fogadjuk el. Ne higgye senki, hogy a funkcionalizmust elvileg elfogadjuk. Szó sincs róla.

A funkcionalista elmélet az építészetben vagy egyszerűen közhely, vagy pedig gyökerében hamis felfogás. Nincsen olyan építészet, amely a maga idejében többékevésbbé ne a kor és a korabeli társadalom igényeit elégítette volna ki, tehát a maga módján ne lett volna „funkcionalista". Még a piramisok is funkcionalista építmények, ha szabad velük kapcsolatban ezt a modern kifejezést használni. Ha pedig nem ilyesfajta olcsó általánosításról van szó, amely a jelen építészetére ugyanúgy vonatkozik, mint az ókor építészetére, amennyiben a szó tág vagy szűkebb értelmében minden építészetnek társadalmi, emberi szükségletet kell kielégítenie — ha nem erről van szó, akkor viszont hamis álláspontról van szó. Major elvtársnál a „funkcionalizmus" fogalma állandóan változtatja tartalmát. Hol arról beszél, hogy az építészeti funkció nem a szó szűk értelmében vett fizikai funkció, hanem a szellemi és fizikai funkciók dialektikus egysége. Hol pedig folytonosan előretör, érvényesül és fölénybe kerül Major fejtegetéseiben az a másik álláspont, amely a funkció fogalmat a szó fizikai

értelmére, az emberi kényelem kielégítését szolgáló fogalomkörre szűkíti. Számtalan helyen azonosítja az „emberszolgálatot" a fizikai mozzanattal.

Véleményem szerint ez az álláspont tökéletesen hamis. Annál hamisabb, mert Majornál a funkcionalizmusnak, a fogalom fizikai értelmében, a formalizmus az ellentéte, a formalizmus Major-féle értelmezésében. Az osztálytársadalmak építészetéről azt mondja Major elvtárs: „Az építészet elsősorban formai produkcióvá válik." Zárószavában újra erősen aláhúzta: „Az építészet formai produkcióvá válik, amelynek minden alá van rendelve. Az osztálytársadalmak építészete nem az emberről való gondoskodás, hanem a reprezentálás építészete." Egy másik helyen azt mondja: „Az osztálytársadalmak idején a forma elsődlegessé válik a tartalommal szemben, azaz az emberszolgálat fizikai mozzanata hol kevésbbé, hol többé, de általában elmarad az uralkodó osztályok ideológiáját, győzhetetlen hatalmát, erejét, nagyságát hirdető formai szellemi mozzanatok mögött." És zárószavában ezt megismétli: „A tartalom elsődlegességének visszaállítása volt az új a modern építészetben és ez az, amit folytatva az új építőművészetnek, a szocialista építészetnek meg kell valósítania."

Ezek sűrített tévedések. Mi következik abból, hogy Major ilyen választóvonalat húz az építészet egész történetében, így periodizálja az építészet történetét? E periodizálás szerint: *eddig* — pontosabban, a Bauhaus- vagy a Le Corbusier-féle „új építészetig" — formai produkció volt az építészet és csak ezután lett nem formalista, „emberszolgáló" építészet. Nem vagyok sem építészettörténész, sem művészettörténész, de mint nem szakember, a leghatározottabban szembe merek fordulni ezzel az állásponttal. Ebből ugyanis az következik, hogy az egyiptomi és a görög építészet, a gótika, a reneszansz, a barokk, a klasszicizmus formalista volt, ezekben a stí-

lusokban a forma tengett túl a tartalom felett és a modern, az „új építészet" az, amely nem formalista. Ha valamit a feje tetejére lehet állítani, akkor Major Máté itt ezt tette az igazsággal.

Ebből a nézetből az derül ki, hogy a reneszansz építészete volt formalista és a Bauhaus építészete nem volt formalista. Ezzel az állásponttal nem lehet vitatkozni, itt már nincs közös nyelv, közös élményanyag. Aki formalistának érzi például a görög építészetet vagy egy gót templomot — szemben a Le Corbusier-féle lakóházzal, a kacsalábon forgó vagy álló üvegházakkal, azzal nemigen lehet többé vitatkozni.

Ezzel kapcsolatban kell szólni az „emberszolgálat" fizikai mozzanatáról, tehát arról, ami Major elvtárs szerint az eddigi „formalista" építészetet nem-formalistává változtatja. Major és az „új építészet" feltételez egy embert, akit kiragad társadalmi összefüggéseiből és csupán fizikai szükségleteiből indul ki. De ennek az elvont „embernek" fizikai szükségletei is — mint ahogy ez az „új építészet" gyakorlatából kiderül — erősen korlátozottak, a kapitalista kizsákmányolás normáihoz vannak szabva. Ha elfogadjuk Major elvtárs álláspontját, akkor ebből az derül ki, hogy a mérték, amivel a mai, a holnapi és a tegnapi építészetet mérni kell, elsősorban a W. C. és a fürdőszoba. Azért viszem ad abszurdum Major elvtárs gondolatát, hogy tisztán lássuk, mi rejlik mögötte. „Emberszolgálat" a kapitalizmus engedélyezte kereteken belül, tehát legjobb esetben reformista utópia az „új építészet" a közönséges halandók számára, a milliárdosok számára viszont dekadens kényelem.

Helytelen az a sommás eljárás, amivel Major elvtárs az osztálytársadalmak építészetét értékeli, elintézi. Nem igaz az, hogy az osztálytársadalmak építészetének fő vagy döntő, avagy egyedüli funkciója az, hogy hirdesse az uralkodó osztály hatalmát, erejét az elnyomottak felé.

Major a barokk építészetről úgy emlékezik meg, mint a hanyatló feudalizmus építészetéről. Bár nem vagyok műtörténész, de a történelemhez értek, és tudom, hogy a barokk nemcsak a hanyatló feudalizmusnak és nem is elsősorban a hanyatló feudalizmusnak az építészete, hanem a hanyatló feudalizmusnak és a keletkező abszolutizmusnak az építészete és mint ilyen, bizonyos értelemben a társadalmi haladás akkori szükségleteit fejezi ki, az építészet nyelvén.

Nem igaz az, hogy az osztálytársadalmak építészete csak az uralkodó osztály erejét és hatalmát demonstrálja az elnyomottak felé. Persze kifejezi ezt is, de ezen keresztül kifejezheti az akkori társadalmak bizonyos haladó törekvéseit is. Éppen ezért lehetséges az, hogy az osztálytársadalmak különféle korainak építészete ki tudott alakítani olyan formai elemeket, amelyek nemcsak az akkori társadalom uralkodó osztályához kötöttek és velük együtt tűnnek le a történelem süllyesztőjében, hanem szolgálják azt a társadalmat és annak építészetét, amelyben keletkeztek, de megmaradnak ennek a társadalomnak elmúlásával is és egy utánuk következő társadalom és uralkodó osztály szükségleteit is szolgálni tudják. Az árkád, a párkányzat vagy az oszlop ilyenfajta formai elemei az építészetnek, amelyek nincsenek egyetlen korszak uralkodó osztályához és annak építészetéhez kötve, hanem ilyen vagy olyan átformálással felhasználhatók egy következő kor építészete, egy következő kor társadalmának vezető osztálya számára is. A szovjet építészettörténészek a moszkvai Kremlt vagy a Vörös-tér Vaszil-templomát nem egyszerűen a cári hatalom, hanem az orosz nemzeti, népi művészet és alkotóerő kifejezéseként értékelik. Azt hiszem, ha keresünk, akkor találhatunk ilyesmit a magyar építészet történelmében is.

Nem igaz az sem, hogy az osztálytársadalmak építészete és a mi építészetünk között a döntő különbség,

hogy míg az reprezentál, ez az embert szolgálja. A mi építészetünktől, a szocialista építészettől sem idegen a reprezentálás. Itt példaként összevethetjük a moszkvai metrót a párizsi metróval. A párizsi metro — hogy úgymondjam — teljesen célszerű: a „funkcionalizmus" dolgában nincs rajta semmi kifogásolni való. De vajjon milyen érzést vált ki a metro a párizsi munkásból, akinek ez fő forgalmi eszköze? Amikor reggel, munkába menet vagy este, munkából jövet bemegy ezekbe a funkcióiknak teljesen megfelelő földalatti állomásokba, az üresség nek, a sivárságnak, a reménytelenségnek, a robotnak az érzését táplálja benne a párizsi metro rideg „célszerűsége".

És a moszkvai metro? Szobrászattal egybekapcsolt architektúrájával — azt is merném mondani: fényűzésével — táplálja a munkába menő és a munkából jövő dolgozóban azt az érzést, hogy a Szovjetunióban akkor is ünnepnap van, amikor nincsen vasárnap. Funkcionális az egyik, funkcionális a másik! De különféle funkcionalizmusról van szó!

A Szovjetunió építészete arra törekszik (és ezt egyre jobban oldja meg), hogy szolgálja az új, szocialista embert; kielégítse kényelmi, fizikai, egyben szellemi, esztétikai szükségleteit, ugyanakkor reprezentálja, kifejezi azt a társadalmat, annak a társadalmi rendnek nagyságát és büszkeségét, amelyben elsőízben vált az ember önmaga urává.

Kardos professzor beszélt a Major elvtárs álláspontjában jelentkező technicizmusról. Felszólalásának azért örültem különösen, mert úgy tudom, hogy Kardos nem marxista, de amit elmondott, azt egy marxista lényegében aláírhatja. Hogy Major elvtárs álláspontjában valóban van technicizmus, annak bizonyítására hadd olvassak fel csak egy idézetet. „A formák addig értelmesek — írja Major elvtárs —, amíg a létrehozott anyagok és szerkeze-

tek az építészet általánosan használt, még túl nem haladott anyagai és szerkezetei." Ebből az következik, hogy az építészeti formák még csak nem is az épület fizikai funkcióinak függvényei — tehát annak, hogy az ember jól lakjon, legyen fürdőszobája, W. C.-je, rendes hálószobája —, tehát még csak nem is ennek függvényei a formák, hanem függvényei a betonnak, a téglának, az anyagnak, a szerkezetnek.

Helytelen volna tagadni az anyag és a szerkezet szerepét a formai elemek keletkezésében. A döntő azonban nem az anyag és nem a szerkezet. A döntő a társadalmi szükséglet, a társadalom jellege, a társadalom eszmei és anyagi szükséglete. Ez a technicizmus egy ál-marxista nézet, a marxizmus vulgarizálása, teljes félreértése az alap és felépítmény viszonyának.

Hadd említsek meg még egy jellemző körülményt. Major elvtárs egy helyen említi, hogy elvileg összeférhetetlennek tartja, vagy legalább is nem tartja kívánatosnak az építőművészet és a szobrászat együttműködését. Ezzel nem szükséges részletesen foglalkozni, cáfolata ennek az álláspontnak az építészet egész történelme.

Hogyan vélekedik Major elvtárs a Szovjetunió építészetéről? A magyar kulturális élet különböző területein a közelmultban lezajlott és a most is folyó viták bebizonyították: kulturális jövőnk kialakításának minden problémája összefügg azzal, hogy íróink, képzőművészeink hogyan viszonyulnak a Szovjetunió szocialista kultúrájához. Hogyan értékeljük azt, ami az illető területen a Szovjetunióban történik, akarunk-e tanulni belőle? Az építészet területén is hasonló jelenségről van szó. Aki figyelmesen elolvassa Major elvtárs dolgozatát, az feltétlenül azt a benyomást nyeri belőle, hogy a Szovjetunióban az építészet területén zűrzavar uralkodik. Major szerint a szovjet építészek sem tudják, hogy hova-merre

tartsanak, mit tanuljunk hát tőlük? Major elvtárs idézi az egyik szovjet szerzőt és utána idézi a másikat, aki az előbbit megcáfolja. Így igyekszik kimutatni, íme: mit tanulhatunk egy olyan ország építészetétől, ahol nem lehet tudni, hogy akinek ma igaza van, igaza lesz-e még holnap is?

Ez azonban meghamisítása a valóságnak, torzkép a szovjet építészetről. Major elvtárs többé-kevésbbé nyiltan meg is mondja: a Szovjetunióban nincsen építészetelmélet. Egy országban, amelyet a marxizmus-leninizmus vezet, egy országban, amelyet tudományos elmélet irányít, feltételezni, hogy az építészi *gyakorlatot* — és, hogy ilyen van, azt nem lehet tagadni — nem az elmélet vezeti, hogy ezt a gyakorlatot nem igyekszik megvilágítani az elmélet — ez teljes képtelenség. Teljes képtelenség, de tételezzük fel ezt a képtelenséget! Akkor is van építészeti *gyakorlat!* Miért nem elemezte Major elvtárs a szovjet építészet gyakorlatát? Nem tudott semmit kiolvasni a taskenti, a jereváni, a leningrádi, a moszkvai épületekből? Az új, épülő moszkvai felhőkarcolókból, a Lenin-hegyen épülő új egyetem épületéből? Egy építésztörténésznek és építésznek legalább annyira érdemes lett volna ezeket az épületeket elemeznie, mint amennyire érdemes elemezni Le Corbusier-t és a többieket.

A Szovjetunió építészeti gyakorlatából van mit tanulnunk. Nem azt mondom ezzel, hogy az elméletéből nincs mit tanulnunk. Tény, hogy a Szovjetunióban forr a vita a szocialista építészet kérdései körül, és lehet, hogy talán nincs annyira készen a szocialista-realista építészet elmélete, mint mondjuk a festőművészeté, zenéé vagy az irodalomé — bár teljesen „készen" itt sem lehet, hiszen minden megy előre és fejlődik. Abból, hogy a Szovjetunióban a szocialista-realista építészet elmélete még nincs egészen „készen", korántsem következik az, hogy egyáltalában nincs ilyen elmélet. Csak fel kell szabadulnia' az

embernek az új építészet által rákényszerített képzetek és fogalmak kényszerzubbonyából, mernie kell meglátni azt a szépet — és hadd tegyem hozzá —, azt a célszerűt, amit a szovjet építészet teremt.

Rátérek a magyar haladó építészeti hagyományok kérdésére. Major elvtárs dolgozata itt is két színben játszik. Egyrészt azt mondja, hogy ő nem lát haladó magyar hagyományt az építészetben, ugyanakkor pedig azt mondja: „keressétek meg, ami nincs, amit én — legalább is egyelőre — nem látok". Mindenesetre furcsa, hogy egy építész, aki segíteni szeretne a szocialista-realista építészet kialakításában, ott tart, hogy még csak most kell keresnie haladó hagyományokat a magyar építészetben. Szomorú volna, ha az irodalomban, a zenében is ez volna a helyzet. Szomorú így is, hogy egyáltalán vitázni kell azon, hogy van-e és hol van az a haladó magyar hagyomány, amit ugyanúgy fel kell karolnunk az építészetben, mint kultúránk más területén. Másrészt Major elvtárs azt mondja: talán van haladó magyar építészeti hagyomány, de nem tudom, hogyan lehet ezt felhasználni az új magyar szocialista-realista építészet kialakításában. Nem akarok sokat vitatkozni azon, hogy az dönti-e el a magyar klasszicizmusnak, mint hagyománynak az értékét, hogy Pollák, Hild meg a többiek svábok vagy németek voltak-e vagy magyarok. Major elvtárs álláspontja az, hogy a magyar klasszicizmus angol és olasz hatásnak köszönheti keletkezését, továbbá, hogy aulikus, nagybirtokos főuraink pompavágyát akarta a különböző palotákkal kielégíteni. Ezzel el is töri már a pálcát a magyar klasszicizmus felett.

Hadd válaszoljak erre az álláspontra egy épülettel: a Nemzeti Múzeummal. A Nemzeti Múzeum hogyan fér be a fenti sémába? Ha a Nemzeti Múzeum ebbe a sémába nem illik, akkor az egész séma megbukott — függetlenül Pollák svábságától és Hám érsek hazaárulásától. Elő-

fordul az, hogy uralkodók, főurak is kénytelenek valamit csinálni, ami a hazát gyarapítja, bár ők azt hiszik, hogy a saját pompájukat, hatalmukat gyarapítják. És ez vonatkozik erre a nemesi-nagybirtokosi klasszicizmusra is. Rögtön hozzáteszem, hogy itt nemcsak Hám érseknek és nemcsak a magyar reformkor nagybirtokos urainak palotáiról van szó, hanem a liberális magyar középnemességnek a kúriáiról és megyeházairól is. És mindez belenőtt abba a tájba, amely egyik alkotórésze a magyar hazának. Amikor mi arról beszélünk, hogy népünket hazafiságra kell nevelni, akkor a magyar tájra is gondolunk. Helytelen, hogy a magyar tájnak a propagandája — ha szabad ezt a szót itt használnom — nem szerepel megfelelően új irodalmunkban, festészetünkben, annak ellenére, hogy a reformkor hazaszeretetre nevelésében, a 48-as forradalom hazafias érzelmeinek felkeltésében ez a mozzanat nem mellékes szerepet játszott. Csak a süket és a vak nem hallja és látja, hogy Petőfi tájleíró költeményei mind hazafias versek. Az építészet, a városi táj is elválaszthatatlan része a hazának és ha a magyar ember a hazára gondol, akkor nemcsak a Petőfi által felfedezett Alföldre, hanem a Vigadóra, a Nemzeti Múzeumra, még a barokk Egerre is gondol. (És hozzáteszem: gondol az ötéves terv által átalakított magyar tájra.) Nem az a döntő, hogy Hám mit akart Egerből csinálni, hanem az, hogy a magyar nép a magáénak, a magyar haza építészeti tájának érzi-e ezt vagy azt az építészeti alkotást.

Abban Perényi elvtársnak igaza van, hogy nemcsak a klasszicizmusról kell beszélnünk, van más építészeti hagyomány is. Persze én nem tennék egyenlőségjelet hagyomány és felhasználhatóság dolgában az összes régi építészeti stílusok között. Vannak eszmeileg és szellemileg hozzánk közelebb álló multbeli stílusok és vannak olyanok, amelyek tőlünk messzebb állnak. Azt hiszem, hogy az építészetben is van realista stílus — talán csak

másképpen nevezik — és van spiritualista, idealista stílus. Az emberi kultúrának hatalmas alkotása bizonyos értelemben például Aquinói Szent Tamás filozófiája is, de eszünkbe se jutna, hogy ugyanúgy tartsuk hagyományunknak, mint — teszem — Leibniz természettudományát. Ahogyan sem Szent Tamást, sem Pázmány Pétert nem tartjuk felhasználandó vagy felhasználható hagyománynak, ugyanúgy — azt hiszem — kicsit óvakodnunk kell akár a barokknak, akár a gótikának olyan aktív hagyományként való kezelésétől, mint a klasszicizmusnak. Nem véletlen, hogy a polgári forradalmak a klasszikus stílusokhoz nyúltak vissza, azokhoz az eszmékhez, amelyek számára ilyen vagy amolyan módon az ember volt a mérték, nem pedig — hogy az építészetnél maradjunk — a gótikához vagy barokkhoz, olyan építészeti stílusokhoz, amelyek számára a „lépték" nem az ember volt. A reformkor klasszicizmusa nyilvánvalóan közelebb áll hozzánk, mint olyan korok építészete, amely az akkori uralkodó osztályoknak és az akkori társadalomnak természetéből folyóan idealista, spiritualista — az embert nem mint léptéket, mértéket alkalmazó — stílusokat teremtett.

Óvakodnunk kell persze attól, hogy a klasszikus hagyományok felhasználása archaizálást jelentsen — nehogy egy falusi kultúrház mögött megjelenjék egy nemesi kúria. Sok tekintetben egyetértek azzal a bírálattal, amelyet itt Major elvtárs a moszkvai mezőgazdasági kiállítás magyar pavillonja felett gyakorolt. Nem az a fő kérdés itt, hogy az a kérdéses párkány olasz eredetű-e vagy pedig a szepességi városokból vagy a magyar kézműves városokból származó formaelem-e, hanem arról van szó — már megint én vagyok a funkcionalista —, hogy lehet ugyan egy lovagvárat, nemesi kúriát vagy vármegyeházát másolni vagy utánozni, attól az még nem lesz mezőgazdasági kiállítási pavillon. Ha úgy fogjuk fel a haladó

nemzeti hagyományok felhasználásának kérdését, hogy „vissza akár a klasszicizmushoz, akár egyéb stílusokhoz!", nem helyesen járunk el. A költészetben és a zenében sem mondjuk azt: „vissza a népdalhoz!", nem mondjuk még azt sem, „vissza Petőfi Sándorhoz!", hanem azt mondjuk: használd fel a nép dalait, de menj előre a szocialista-realista zenéhez, amely *ennek* a mai népnek és nem a 150 vagy 200 év előtti parasztságnak érzelmeit fejezi ki! Csak így lehet helyesen alkalmazni klasszikus hagyományainkat az építészet kérdésében is.

Mit jelent mindez a gyakorlatban az építészet számára? Hogyan lehet felhasználni a klasszikus hagyományokat anélkül, hogy az közönséges másolás legyen? Hogyan lehet Hildet és Lajthát, Pollákot és Lechnert felhasználni, hogyan lehet az ő művészetük elemeit átformálva beilleszteni ebbe az újba, amit nekünk kell megteremtenünk — ennek megoldása az alkotó építészek dolga.

Az építészet területén talán ez a kérdés a legkevésbbé tisztázott. Tudjuk, hogy az irodalomban sem lehet Mikszáth Kálmánt másolni, de körülbelül azt is tudjuk, hogy mit és hogyan kell tanulnunk tőle. Móricz Zsigmondot sem kell másolni, hanem tanulni kell nyelvéből, típusformáló erejéből, hogy helyesen ábrázolhassuk a mai parasztot, a mai munkást. Arra, hogy hogyan kell ezt az építészetben csinálnunk, nincs semmiféle kész recept. Itt megint aláhúzom azt, amit Kardos professzor mondott: munkaközben, tervezéssel, építéssel, megbírálva egymást, alakítsák ki, hogy milyen legyen az új magyar szocialista építészet, amelyben benne kell lennie, mint elemnek, mindannak, ami a multban haladó volt. Arra vonatkozóan, hogy hogyan kell a multat — mint elemét az újnak — felhasználni, rengeteget lehet tanulni a Szovjetunió új építészetétől. Tanulni lehet azokból az elkövetett hibákból is, amelyeken a szovjet építészet már túljutott. Egyáltalán nem kötelező elkövetnünk ugyanazokat a hibákat,

amilyeneket a szovjet építészet, mint úttörő építészet elkövetett. Ezen a téren is át lehet és át kell venni tőlük a tapasztalatokat és így át is lehet ugorni bizonyos fejlődési szakaszokat.

A lezajlott építészeti vitával kapcsolatban a következőket javasolom:

1. Ez a vita ne maradjon e négy fal között. Építészetünk kérdései is a nyilvánosság elé tartoznak. Arra kell törekedni, hogy építészetünk ügye necsak negatív, hanem pozitív értelemben is a nép ügyévé váljék. Negatív értelemben most is a nép ügye — a nép lakik a Lehel-téri házakban, a nép fiai tanulnak a csepeli tanoncotthonban. Az építészet ügye ugyanúgy váljék közüggyé, a nép ügyévé, mint ahogyan — többé-kevésbbé — már a nép ügye az új irodalom, a zene, a képzőművészet. Folytassák a vitát bátran, gerincesen, a nyilvánosság előtt és necsak a szakemberek egymás közt.

2. El kell érnünk, hogy az Építésügyi Minisztérium ne csak építsen, hanem foglalkozzék az építészet művészeti kérdéseivel is. Gondoskodni kell róla, hogy ennek a kérdésnek eddigi lebecsülése a minisztériumban megszűnjék.

3. Össze kell hívni a magyar építészek plénumát, közgyűlését. Feltétlenül helyes, hogy a közgyűlés is a nép színe előtt, a legszélesebb nyilvánosság előtt végezze munkáját.

4. Felül kell vizsgálni az építészeti oktatást, általában az egyetemi reform eredményeit a Műegyetemen. Azt hiszem, itt sok baj van. A tanárok között túltengenek a modernista építészet hívei, és valószínűleg a tantervben is hiba van. Azt hiszem, nem helyes a tervező és kivitelező építészet merev elválasztása. Nem helyes elhanyagolni, csökkenteni az építészettörténet oktatását.

5. Fel kell szabadítani építészeinket a Képzőművészeti Szövetségben való alárendelt helyzetükből. Az építészet megérdemel egy önálló művészeti szövetséget. (Bár

meg kell mondanom, hogy lehet sokat végezni a képzőművészeti szövetségben, mint szakosztályban és lehet semmit sem végezni egy önálló építész-szövetségben.)

(Vitaösszefoglaló a MDP Központi Előadói Iroda kultúrpolitikai munkaközössége építészeti vitáján. 1951 április 24.)

MEGJEGYZÉSEK EGY REGÉNYHEZ

I.

Néhány hónapja jelent meg Déry Tibor nagyigényű regényciklusának, a „Felelet"-nek második kötete, két évre az első kötet megjelenése után. A regényciklus a magyar társadalom fejlődésének két évtizedét akarja ábrázolni, a huszas évek közepétől 1948-ig, amikor a magyar munkásosztály már a teljes hatalom birtokában államosította a száz munkásnál többet foglalkoztató üzemeket. Az író célja tehát minden bizonnyal monumentális. Nem kevesebbről van szó, mint arról, hogy a regény eszközeivel megmutassa a magyar nép felemelkedésének és győzelmének előtörténetét. Déry Tibor tehetségét, alkotóerejét nem múlja felül ez a hatalmas cél: a magyar társadalom utolsó két évtizedének megrajzolása.

Mikor két esztendővel ezelőtt a regényciklus első kötete megjelent, szinte egyhangú volt a vélemény: a kezdet alapjában sikerült. Az olvasók tízezrei szerették meg a regény hősét, Köpe Bálintot, a munkásgyermeket. Az irodalmi közvélemény és az olvasók tömegei egyaránt érdeklődéssel várták a regény folytatását. A második kötet visszhangja más. A könyv körül szenvedélyes viták dúlnak. Írók és kritikusok a könyv megítélésében szinte két táborra szakadtak. A „Felelet" második kötete körül folyó ideológiai harcban élesen megmutatkoznak a magyar irodalom helyzetéről és fejlődési irányáról az Írószövetség kongresszusa óta irodalmi életünkben kialakult vélemény-

eltérések. Ezért van ennek a vitának elvi jelentősége. Ezért kell, hogy az írók és a kritikusok hónapok óta folyó vitájában — ami nem volt mentes az irodalmi csoportok torzításaitól és előítéleteitől — mi is hallassuk szavunkat.

II.

Helyes, hogy irodalmi kritikánk a „Felelet" második kötetének értékelésével nem várt a regényciklus következő kötetéig. Az első kötettel kapcsolatban az általános elismerés mellett is voltak már — jogos — kritikai megjegyzések, de ezeket is bizonyos érthető tartózkodás jellemezte: egy regénytrilógiát nem igen lehet még kimerítően megítélni az első kötet alapján. Bizonyos fokig ez persze ma is áll. A regény cselekményének, ember- és korábrázolásának végleges képe persze még a második kötetben sem alakulhat ki, de az már látható, hogy az író helyes, vagy helytelen irányban fejlesztette-e alakjait, hogy úgy bonyolította-e a cselekményt, hogy az valóban tükrözze a kort, a társadalom fejlődését. Ebből a szempontból már meg lehet ítélni, hogy a második kötet fejlődést jelent-e, vagy letérést a helyes útról, visszaesést a kezdethez képest. Szerintünk: nem fejlődést jelent, hanem letérést, sőt visszaesést.

Talán Déry Tibor a második kötetben kevésbbé tehetséges írónak bizonyult, mint az első kötetben? Nem. Írói tehetségben, mesterségbeli tudásban, művészi megjelenítő erőben most sincs hiány. A „Felelet" második kötete is olyan kvalitásokat mutat, amelyek alapján Déry Tibort joggal sorolhatjuk a jelen, de a mult magyar irodalmának is legtehetségesebb regényírói közé. Déry tud elbeszélni, és ez nem kevés. Tud valóságos, élő embereket ábrázolni. Tud olyan helyzeteket teremteni, amelyekben alakjainak módjuk van arra, hogy egyéniségüket és jellemüket megmutassák. Déry Tibor tud atmoszférát

teremteni alakjai köré, az élet, a valóság légkörét. A maguk nyelvén tudja beszéltetni regényfiguráit, önnön egyéniségük szabályai szerint tudja cselekedtetni őket. Igyekszik a helyzet és a jellemek mélyére ásni, nem elégszik meg a felszínnel. És mert az egyéni sorsokon át a társadalom fejlődésének kérdéseit igyekszik ábrázolni, mert emberek életét megmutatva próbálja a kort rajzolni: ezért érdekes, sőt izgalmas amit elbeszél, sohasem szürke, sohasem unalmas. Alakjait közel tudja hozni az olvasóhoz, aki velük együtt éli át problémáikat. A „Felelet" második kötete is bővelkedik kiváló típusokban, felejthetetlen helyzetekben és eseményekben. A fiatal Köpe Bálint hősies küzdelmét azért, hogy ne kallódjék el a gazdasági válság iszonyú megpróbáltatásai közepette, hogy szakmát tanuljon és így biztosítsa emberi fejlődésének feltételeit: gyönyörűen, a munkásgyermek és rajta keresztül az egész munkásosztály iránti meleg szeretettel ábrázolja az író. A hősies munkásasszonyok, anyák és feleségek típusának egész sorát faragta kőbe: Bálint édesanyjától az angyalföldi proletárasszonyig, Neiselnéig. Melegen, aprólékos gonddal jellemezve állítja elénk Bálint keresztapját, az angyalföldi vasmunkást, az öreg Neiselt, a vasesztergályos Páciusz bácsit, az 1919-es magyar kommün veteránját. Kiváló, leleplező képet rajzol a cselekedeteiben és jellemében egyaránt rothadt és becstelen Döme miniszteri tanácsosról, aki fiát, a kommunista diákot, az utcára kergeti saját karrierje érdekében. De mindezek a kiválóan megformált alakok és helyzetek csak kiélezik, még megfoghatóbbá teszik a könyv döntő fogyatékosságait, Déry valóságábrázolásának végzetes hibáit.

Az első döntő hibája a „Felelet" második kötetének a harmincas évek magyar munkásmozgalmának teljes eltorzítása. Nem azt kérjük számon Dérytől, hogy a második kötet miért nem enciklopédiája a magyar munkásmozgalomnak, történelmi feldolgozása a munkásmozgalom

eseményeinek a harmincas évek elejéről. Egy regénynek természetesen nem feltétlenül feladata és kötelessége, hogy a munkásmozgalom történetét dolgozza fel a maga extenzív mozgalmasságában. De ha egy regény a társadalomrajz igényével lép fel, akkor nemcsak lehet, de meg is kell követelni tőle, hogy a Horthy-rendszer társadalmának megrajzolásán belül a regény művészi eszközeivel hű és igaz képét adja a magyar munkásosztály akkori helyzetének, a munkásmozgalomban működő fő erőknek, a jövőbe mutató döntő fejlődési tendenciáknak. Társadalomrajz a harmincas évek elejének Magyarországáról nem lehet igaz, ha nem szerepel benne kellő súllyal, a történeti igazságnak megfelelően, tehát nemcsak akkori pillanatnyi helyzetét, hanem jövőt formáló kifejlődő erejét is számbavéve, a magyar munkásosztály forradalmi pártja, az akkor föld alatt küzdő kommunista párt, erőfeszítéseinek és harcainak eleven kölcsönhatásában az egész magyar társadalom életével.

Önmagában véve természetesen elképzelhető és van olyan irodalmi társadalomrajz, melyben az uralkodóosztályok politikai, ideológiai és erkölcsi válsága van a regény homlokterében és a forradalmi munkásmozgalom csak mint e válság háttere, oka és alapja szerepel. Gorkij jónéhány drámája, regénye példa arra, hogy ezzel az írói módszerrel is lehet ábrázolni a régi világ bukásának elkerülhetetlenségét és az új, szocialista világ győzelmének szükségességét. De Déry regénye a felső osztályok életének bomlását és az alsó osztályok feltörő, győzelemre készülődő erőit *együtt* és *egyszerre* akarja megmutatni, a fenti és a lenti társadalmi osztályok életét a maguk kölcsönhatásában, egységében és teljességében. Ilyen írói céllal szemben, tehát Déry regényének önnön törvényei alapján jogos azt az igényt támasztani, hogy ne a háttérben, hanem az előtérben ábrázolja, hűen és az igazságnak megfelelően, a társadalmi fejlődés döntő mozgatóerejeként a magyar

munkásosztály forradalmi mozgalmának, kommunista pártjának harcait és fejlődését, természetesen nem a történetírás tudományos, hanem a regényírás művészi eszközeivel.

Déry azonban úgy ábrázolja a munkáséletet, hogy a kommunista párt annak csak perifériáján jelenik meg, többé-kevésbbé elmosódott körvonalakkal. A harmincas évek kezdetének magyar munkásmozgalmában Déry csaknem kizárólag olyan alakokat állít homloktérbe, akikben a proletárösztön, a spontán munkásszolidaritás többékevésbbé ki van ugyan fejlődve, de nincs, vagy alig van bennük forradalmi osztályöntudat. A kommunisták el vannak szakadva az ábrázolt munkásfigurák életétől, a munkások mindennapi élete pedig kommunisták nélkül folyik. Véletlen-e, hogy a második kötetben legjobban a *nem* kommunista munkástípusok sikerültek? Nem véletlen. Véletlen-e, hogy a főhős, Köpe Bálint fejlődésére a kommunista pártnak, a kommunista munkásoknak úgyszólván semmi befolyásuk nincs? Bálint ebben a kötetben túljut a pubertás korán, nemcsak fizikailag, hanem szellemileg is többé-kevésbbé kialakul, megérlelődik, de szellemi és erkölcsi kiformálódása kommunista befolyás nélkül megy végbe. A kommunista emberek a regényben mint kommunisták: epizódfigurák, ha pedig nem epizódfigurák, akkor nem kommunista tevékenységükkel, pártmunkájukkal szerepelnek a regényben, hanem olyan személyes problémáikkal, amelyeknek a kommunista pártmunkához a világon semmi közük. A regény homlokterében álló kommunista figura, aki — akár akarja ezt Déry, akár nem — reprezentálja a pártot, Nagy Júlia, a diáklány, egy szerelmi történettel szerepel és ez a magánprobléma a párttal való szakításig viszi. Nagy Júliát, a regény leggondosabban megrajzolt kommunistáját, az író nem a Goldberger-gyári textilmunkássztrájk szervezése közben ábrázolja (erre Déry csak mellékesen utal), hanem Farkas Zénó egyetemi tanárért vívott szerelmi harcában. Nagy

Júlia a regényben egyetlen egyszer szerepel kommunista pártmunkája közben: megmenti a párt veszélyben forgó illegális nyomdáját. De ez a jelenet a regényben is, Nagy Júlia életében is puszta epizód, ami a cselekmény fővonalával, az író eszmei mondanivalójával pusztán külsőleges kapcsolatban áll.

Helyes-e a proletáréletnek olyan ábrázolása, amelyben a kommunisták epizódfigurákként szerepelnek, akiknek példaadása és munkája nem formálja a regény főhősét, tehát azt az alakot, akinek életét és jellemét Déry típusként fogja fel, mert rajta keresztül akarja ábrázolni a magyar munkásosztály fejlődését és felemelkedését? Nem lehet helyes. És azért nem lehet helyes, mert ez az ábrázolás nem tipikus. Déry Köpe Bálintban igyekszik összesűríteni mindazokat a tulajdonságokat, amelyek a magyar munkásosztályra jellemzőek: a keménységet, a nehézségekkel szemben való helytállást, az értelmet, az erkölcsi erőt, de semmiképpen nem akarja ezeket a kiváló egyéni tulajdonságokat gazdagítani és kiegészíteni oly tulajdonságokkal, amelyek az erős, az értelmes, a bátor magyar proletárt alkalmassá teszik arra, hogy osztályának tagjaként, osztályával együtt történelmi hivatását teljesítse: a forradalmi öntudatossággnak, a kommunista tettrekészségnek a tulajdonságaival. Márpedig Bálint bármily kiváló tulajdonságai csak az ő *egyéni* tulajdonságai maradnak, másszóval: nem válhatnak az osztály tipikus tulajdonságaivá, ha az értelem, az erkölcsi tisztaság, a bátorság és helytállás nem a munkásosztállyal való eltéphetetlen kapcsolatában, nem az osztályharc szolgálatában jelentkezik.

A második kötet olvasása közben sokszor az a gyanú támad az emberben, hogy Déry talán éppen azért választott regénye főhőséül egy proletárgyermeket, hogy egy bátor, eszes, egyénileg kiváló munkásalakot — úgyszólván biológiai okokból — ne kelljen egyben kommunistának ábrázolnia. A szocialista-realista irodalom számos remek-

műve nyúlt hozzá a munkásgyermek fejlődésének témájához: Gorkijtól Osztrovszkijig és Groszman Sztyepan Kolcsuginjáig. A munkásgyermekek szellemi és erkölcsi fejlődése azonban ezekben a művekben mozzanata az osztály fejlődésének, a munkásgyermekek saját szellemi, fizikai és erkölcsi fejlődésük logikája alapján szinte természetesen csatlakoznak a forradalmi munkásmozgalomhoz, a kommunista párthoz. Saját fejlődésük és a mozgalom fejlődése elválaszthatatlan. Dérynél minderről szó sincs. Köpe Bálintot az író egyenesen visszatartja a forradalmi munkásokkal, a földalatti kommunista párttal való találkozástól, szinte nem engedi beleszólni a pártot a munkásgyermek nevelésébe. Ezért van az, hogy Köpe Bálint fejlődése a regény második kötetében mesterségesen meg van lassítva, hogy a gyermek szellemileg és erkölcsileg szinte egyhelyben topog. Ezért van az, hogy a második kötet Köpe Bálintja többet foglalkozik elvont morális problémákkal, mint azokkal a reális életproblémákkal, amelyek egy fejlődő munkásgyermeket Horthy Magyarországában nyilván a leginkább foglalkoztattak. Bálint fejlődésének ez a mesterséges meglassítása mutatkozik meg abban, hogy Déry úgyszólván megismételteti vele saját fejlődésének bizonyos döntő fázisait. Így például a rendőrségi élmény után a második kötetben Bálint újra, másodszor jön rá arra, amire két év előtt, az első kötetben a nagy szeptember elsejei tüntetés után már rájött, hogy a munkás nem állhat meg önmagában, szolidárisnak kell lennie társaival, össze kell fognia velük az osztályharcban. Jellemző, hogy Bálint a második kötetben éppúgy, mint az első kötetben, az osztályharc hatalmas benyomásaiból túlnyomóan morális következtetéseket von le: az 1930-as szeptember elsejei tüntetésből főleg Ocsenás hűtlensége marad meg benne tanulságként, keresztapja letartóztatásakor a második kötetben pedig az iránta érzett személyes hűség és egyéni felelősség készteti arra,

hogy kiszabadítására önként jelentkezzék a rendőrségen. Bálint fejlődése a második kötetben, a szakmát tanulás feltételeinek biztosításáért kifejtett heroikus küzdelme ellenére, nem annyira *fejlődés* a forradalmi munkásmozgalom felé, saját egészséges proletárösztöneinek forradalmi öntudattá való átváltozása irányában, mint inkább átalakulás egy önmagára utalt, az osztályharctól és a harcban résztvevő munkásoktól elszigetelt, saját személyes problémáival elfoglalt magányos ifjúvá.

Bálintnak a rendőrségen való helytállását az író meggyőzően, kitűnően, elevenen ábrázolja. De vajjon helyes volt-e, hogy amikor keresztapját a rendőrség azok miatt a röpiratok miatt, amelyeket Bálint hozott haza Nagy Júlia hagyatékából, ártatlanul letartóztatta, Bálint csupa személyes hűségből önként jelentkezett a rendőrségen? Bálint kiállhatott volna letartóztatott keresztapjáért azzal, hogy most már igazán beleveti magát a munkásság harcaiba, sőt csak ezzel vállalt volna *politikailag helyesen* szolidaritást keresztapjával. Mielőtt elhatározza, hogy önként jelentkezik, Neiselék lakásán találkozik egy vérszegényen és halványan megrajzolt, de feltételezhetően kommunista munkással, aki igyekszik is meggyőzni arról, hogy a rendőrségen való önkéntes jelentkezés haszontalan és értelmetlen áldozat és még lefogott keresztapja megsegítése szempontjából is a leghelyesebb lépés: együttharcolni a forradalmi munkásokkal. De ez a kommunista nevelési kísérlet lepattan Bálint túlfeszített individualista moralitásáról. Így azonban nem egy 16—17 éves, eszes, bátor proletárgyermek, hanem egy saját tengelye körül forgó polgári intellektuel foglal állást, aki a társadalmi-politikai problémákban elsősorban morális problémákat lát és morális eszközökkel igyekszik megoldani.

A második kötetbeli Bálint „fejlődése", helyesebben egyhelyben topogása, sőt bizonyos fokig lelkiéletének, jellemének eltorzulása az író erőszakos beavatkozásának,

nem pedig Bálint jelleme belső logikájának következménye. Ha Déry hagyta volna Bálintot saját kedve, temperamentuma, esze szerint fejlődni és nem követett volna el rajta erőszakot, akkor Bálint egészen máshová fejlődött volna, mint ahová Déry a második kötetben megengedte neki. Jellemző, hogy Déry, Bálintot szándékosan a földalatti kommunista mozgalomnak csak beteg, fertőzött területeire vezeti el, hogy így indokolhassa kiábrándulását és a párthoz való közeledésének természetellenes lassúságát. Déry, Bálintnak az Általános Fogyasztási Szövetkezet egy „kultúr teadélutánján" mutatja be a kommunistákat, mégpedig úgy, hogy Bálint étvágyának valóban el kellett mennie az egész földalatti mozgalomtól. Ezen a teadélutánon a kommunisták visszataszítóan és ostobán viselkednek, vezetőjük egy spicli, magatartásuk provokatív, úgyhogy nem csoda, ha Bálint a Déry által festett kommunistáknak erre a viselkedésére így reagál: „ezért veszítse el kenyerét?" Bálintnak és a kommunista mozgalomnak Déry-megrendezte találkozásából csak az derülhetett ki, hogy egy egészségesen fejlődő, átlagon felüli képességekkel rendelkező munkásgyermeknek ki kell ábrándulnia a harmincas évek forradalmi pártjából, nem fejlődhet a soraiban, vele és általa, hanem csak nélküle. Kell-e hangsúlyozni, hogy ez az ábrázolás nemcsak hamis, hanem hazug is és a harmincas évek kezdetének kommunista mozgalmát egyenesen rágalmazza.

Egyes kritikusok a vitában gyakran hangoztatták azt az „érvet", hogy Déry a harmincas évek kommunista mozgalmát nem ábrázolhatta másként, mint amilyen az akkor valóban volt. De a kommunista mozgalom a harmincas évek kezdetén nem olyan volt, mint amilyennek Déry ábrázolja. Szektáriánus betegségek mellett már kifejlődőben voltak az ellenerők, a konspiratív könnyelműség és a spicliveszély ellen már megkezdődött az eredményes harc. De minek hányjuk falra a borsót? Azok a

kritikusok, akik védik Déry pártábrázolását, hivatkozva a „történeti igazságra", miközben ezt a fogalmat földhözragadva és lapos felületességgel értelmezik, e kritikusok jól tudják, hogy az irodalomban akár egyének életéről és jelleméről, akár bonyolult társadalmi jelenségekről van szó, tipizálni csak sűrítéssel, lényeges mozzanatok kiemelésével, az előremutató erők hangsúlyozásával lehet, mégha ezek az erők egy adott pillanatban még csak csírájukban vannak is meg. A szóbanforgó kritikusok mindezt — mondjuk — Jancsi és Juliska szerelmének irodalmi ábrázolására vonatkozóan el is ismerik, de a sűrítés, a kiemelés, a tipizálás követelményeiről azonnal készek lemondani, ha a kommunista párt multjának ábrázolásáról van szó. Az állítólagos „történelmi hűséget" itt rögtön bunkónak használják a tipizálás irodalmi törvényei ellen.

Egyes kritikusok szerint az író joga, hogy a kommunista pártot csak olyan mértékben szerepeltesse a regényben, amilyen mértékben ezt magának a főhősnek, Bálintnak a fejlődése szükségessé teszi. Így akarják igazolni Dérynek azt a szándékát, hogy egy kitünő és messze átlagon felüli emberi tulajdonságokkal bíró munkásifjút csak 1945-ben engedjen belépni a kommunista pártba. (E kritikusok szerint nyilván az a tipikus, hogy egy kiváló proletárifjú a régi világ elleni harc időszakában nem tartozik a munkásosztály élcsapatához.) Ez az egész érvelés gyökeréig hamis és hazug. Senki sem vitatja az írónak azt a jogát, hogy ha regényének témája egy munkásgyermek fejlődése, akkor a kor munkásmozgalmát ne ettől a fejlődéstől függetlenül, hanem ennek a fejlődésnek keretében ábrázolja. Pavel Korcsagin és Sztyepan Kolcsugin fejlődését is így ábrázolta Osztrovszkij és Groszman. De e két remek orosz proletárgyermek fejlődésében a kiváló egyéni tulajdonságok kifejlődése magától értetődő természetességgel vezet el a forradalmi munkáspárttal való összeolvadáshoz, úgy, hogy a munkásifjak fejlődése és a mozgalom fejlődése

egy bizonyos ponton túl már egy és ugyanaz a folyamat. Dérynél ennek ellenkezőjét látjuk. Déry, Bálintot 1945-ig meg akarja őrizni, óvni a kommunista párt befolyásától és nevelésétől. Ez minden, csak nem tipikus, mégha százszor igaz is, hogy az illegalitás időszakában a Köpe Bálinthoz hasonló munkásifjak sorából legfeljebb százak, vagy ezrek csatlakoztak a párthoz és csak a felszabadulás hozta meg a tízezrek csatlakozását. Azok az esztéták és kritikusok, akik unos-untalan hangoztatják azt az elméletet, hogy a tipikus nem azonos az átlagossal, rögtön megfeledkeznek saját elméletükről, amikor élenjáró munkásfigurák, kommunisták ábrázolásáról van szó.

Mindennek az a következménye a regény második kötetében, hogy a munkásosztály életének ábrázolása — egyes figurák és helyzetek minden kiválósága ellenére — eltorzul, meghamisítódik. Nem vitathatja el senki az írónak azt a jogát, hogy a munkásmozgalmat is tipikus egyéni életek és sorsok ábrázolása alapján rajzolja meg. De az írónak sohasem szabad megfeledkeznie arról, hogy az egyéni élet és a közélet, a személyes sors és társadalmi fejlődés problémái közti viszony és kölcsönhatás egészen más a felső osztályoknál és más a munkásosztálynál. Egy burzsoá *család* fejlődésének ábrázolása elegendő lehet ahhoz, hogy a burzsoázia mint osztály tipikus vonásai is megmutatkozzanak. A burzsoá osztályélet, a burzsoá „közélet" kérdései itt szerepelhetnek puszta háttérként, anélkül, hogy a burzsoázia jellegzetes osztályvonásai az egyéni életek ábrázolásánál elhalványulnának. A munkásosztály életének ábrázolásánál nem elég egyének vagy proletárcsaládok életét ábrázolni és az osztály életét, a munkások osztályharcát, a proletár-„közélet" problémáit a háttérben hagyni. A munkáscsalád tagjainak szolidaritása nem pótolhatja az osztályszolidaritást. Nem lehet tipikus munkást, tipikus munkáséletet, munkásalakok tipikus fejlődését ábrázolni elszakítva a munkásmozgalom-

nak, az osztályharcnak, a forradalmi munkáspárt harcainak ábrázolásától. A munkásélet ábrázolása csak akkor tipikus, ha az írónak sikerül olyan egyéni munkáséleteket elénk állítani, amelyeknek szerves része, elválaszthatatlan alkotóeleme a munkásmozgalom, az osztályharc maga. Dérynél pedig éppen ezzel van baj. Az az írói módszer, amellyel munkásalakok egyéni életén keresztül ábrázolni igyekezett az osztály életét, lényegében nem különbözik attól az írói módszertől, amellyel a burzsoá figurák egyéni életén keresztül igyekszik ábrázolni az uralkodó osztály életét. A második kötet ebből a szempontból is visszaesés az első kötettel szemben. Az első kötetben Bálintot hatalmas osztályharcok nevelték. Az első kötet cselekményének csúcsa az 1930 szeptember elsejei nagy budapesti munkástüntetés. Ezek a nagy osztályharcok hiányoznak a második kötetből, hiányoznak mint Bálintot nevelő tényezők. Ezek az osztályharcok a harmincas évek elején nem a valóságból hiányoztak, csak Déry hagyta figyelmen kívül őket, a második kötetben alkalmazott alkotómódszere miatt. Ezért torzult el a munkásosztály életének képe a regény második kötetében. Így szűkült össze a főhősnek, Köpe Bálintnak az alakja a párthoz fejlődő, az osztályharc nagy csatáiban való részvételre készülő munkásifjúból egy moralizáló, önmagára maradó, társtalan alakká.

És ezt a fejlődésében visszatartott, eltorzított munkásgyermeket Déry arra kényszeríti, hogy ne a saját problémáin, hanem az író problémáin törje a fejét. Ime, néhány példa. Bálint nem tudott belenyugodni abba — Déry szerint —, „hogy minden kapitalista sommásan «disznó» legyen, azok is, akik személyszerint tisztességesek volna, ha nem születnek vagy nem lesznek kapitalistává". „Hát akkor mindenki becstelenné válik, gondolta a gyerek elképedve, abban a percben, hogy pénzhez jut? Akkor tehát minden ember alapjábanvéve becstelen? Keresztapám is? De még én is? Ez nem fért a fejébe; szíve minden

erejével berzenkedett az ellen az elfogadhatatlan szörnyű gondolat ellen, hogy az emberiség ennyire romlott, s ennyire romlékony volna." (II. 151. old.) Ez a moralista rabulisztika nem Bálint, hanem Déry agyában született. Mint ahogy Déry magyarázza Bálint szembefordulását a szociáldemokráciával ilyen módon: „A *Népszavá*-ban ... már csak azért sem bízott, mert az mindig csak a hitvány, elvetemült kizsákmányoló tőkésekről írt, de soha egy szót sem a hitvány munkásokról, a tanoncokat nyúzó segédekről, a segédeket kizsákmányoló mesterekről, akik pedig szintén szép számban rontják a levegőt." Vajjon elhihető-e, hogy egy testben és lélekben jól fejlődő munkásifjú számára a szociáldemokrácia fő bűne abban állott, hogy túlsokat izgatott a hitvány tőkések ellen és túlkeveset a „hitvány munkások" ellen? Déry problémája nem Bálint problémája. „Ésszel nézve ugyan nem volt miért jobb szeretnie a szegényt a gazdagnál, mert személyes tapasztalatai szerint az nem volt különb emennél, de talán kevésbbé félt tőle." Elhihető-e, hogy Bálint a szegényt és a gazdagot egyformán megvetette, élettapasztalatai, fejlődő értelme és kibontakozó proletárerkölcse ellenére? Nem. Déry saját morális álproblémáival tömi tele Bálint agyát és szívét, ő neveli Bálintot, mert nem akarja engedni, hogy az élet, a harc, a párt nevelje. Pedig nyilvánvaló, hogy a párt nevelése Bálint számára jobb és hasznosabb lett volna.

III.

A regény második kötetének másik alapvető hibája: Farkas Zénó, a Horthy-rendszerrel szembenálló, de önmagával és az egész világgal meghasonlott tudós egyetemi tanár és Nagy Júlia, a szegény kommunista diákleány szerelmi viszonyának ábrázolása. Már röviden utaltunk rá: a regényben Nagy Júlia úgy szerepel, mint aki szívének minden dobbanásával, agyának minden gondolatával

összeforrt a kommunista párttal, az író azonban mégsem elsősorban a mozgalomban, a pártban kifejtett munkájával jellemzi alakját. Nagy Júlia szellemi ábrázatát nem a pártért élő ember gondolatai határozzák meg, hanem a szerelmi szenvedély egy polgár iránt, amely annyira eltölti, hogy vállalja a párttal való szakítás felelősségét is. Mindez magábanvéve is hamis és ferde fényt vet a kommunista emberre, akit Déry nem normális élete munkája, harci tevékenysége közben ábrázol, hanem érzelmi elferdüléseiben.

Nagy Júlia, aki — az író szerint — tetőtől-talpig kommunista leány, csak egész mellékesen foglalkozik illegális pártmunkájával, számára — helyesebben: alakítója, Déry számára — tizedrangú a reábízott pártfeladat, a textilmunkássztrájk megszervezése. Lelke és agya saját magánügyeivel van eltelve, szerelmi problémákkal, a zseniális, de tévúton járó Farkas Zénó megtérítésével a szerelem nevelőeszközei révén. Nem az most a döntő kérdés, hogy tipikusnak, általánosan jellemzőnek lehet-e érezni egy húszéves kommunista leány és egy negyvenen felüli cinikus és szkeptikus polgári tudós szerelmi viszonyát, hanem az, hogy ez a teljes lelki felolvadás egy *ilyen* szerelmi problémában tipikus-e egy aktív kommunista pártmunkásra, mégha ez a pártmunkás szép, fiatal leány is. Aki a kérdésre igennel válaszol, az nem tudja, milyen fából volt faragva az illegális pártfunkcionárius. Aki így rajzolja, az tulajdonkép azzal vádolja az illegális kommunistákat, hogy nem az osztályellenség elleni harc problémái, nem e küzdelem minél sikeresebb megvívása volt a fő gondjuk, hanem személyes életük kérdéseinek megoldása a pártmunka mellett, a párttól függetlenül, a pártnak hátatfordítva. Az illegális pártmunkások persze ugyanolyan élő, vérbő, igazi emberek voltak, mint a közönséges halandók, voltak szerelmi problémáik, voltak olyanok, akik nem tudták megoldani, vagy rosszul oldották meg őket, de az

igazi pártmunkásoknál egyéni életüknek e problémái nem vezettek tragikus meghasonlásokra, a forradalmi mozgalomtól való belső és külső elfordulásra. Ha pedig erre vezettek, akkor a — szocialista-realista — író az ilyen embereket és problémákat legfeljebb epizódalakokként és másodrendű problémákként ábrázolhatja, nem pedig főhősökként és főproblémákként, ha nem akarja meghamisítani az igazságot.

Ami Farkas Zénó és Nagy Júlia viszonyában, Déry ábrázolásában leginkább megdöbbenti és visszataszítja az olvasót, éppen az, hogy a kommunista leány értelmével, munkájával összeforr ugyan a mozgalommal, de érzelmeivel a mozgalmon kívül marad, legmélyebb egyéni problémáira nem ad választ az a harci közösség, amelyre rátette az életét. Jól értsük meg: nem arról van szó, hogy kommunistának csak kommunistába lehet és szabad beleszeretni. Beleszerethet nem kommunistába is, de igazi kommunistánál a két érzelem, a párt iránti odaadás és a szerelem, nem futhat egymás mellett, megszeretni is csak olyan embert szerethet meg, aki eszmeileg, gondolkodásában rokon vele és ha nem ma, hát holnap, nemcsak a szerelemben, hanem az új világért való harcban is társává válhat. Júlia Farkas Zénó iránti érzelmei mások. Az a reménye, hogy a tanárból kommunistát nevelhet, eleve teljesen bizonytalan, eleve inkább öncsalás, mint a tanár jellemére támaszkodni tudó hit. Ebből a szempontból Nagy Júlia alapjábanvéve csak megismétlése annak a figurának, aki már „A befejezetlen mondat"-ban szerepelt, Krausz Évának, aki szintén élt-halt a pártért, de lelki, szerelmi szükségleteivel magára maradt a pártban és beleszeretett egy ismeretlen, az utcán felszedett polgárba. Krausz Éva és Nagy Júlia rokonlelkek, problémájuk lényegében azonos probléma. Déry azt fejezi ki velük, hogy az igazán értékes embert a pártmunka nem elégítheti ki, a munkásság harcaival való összeforrás emberi és személyes életük kérdéseire nem adhat választ, ezért

fordulnak szerelmükkel a pártön kívülálló, a munkásosztállyal szembenálló polgárok felé.

Lehet, hogy Déry találkozott a munkásmozgalomban ilyen esetekkel, de ezeknek a beteg, nem általánosítható eseteknek semmi közük a társadalmilag jellemzőhöz, a tipikushoz. Egy szellemileg és fizikailag, erkölcsileg és ideológiailag ép és egészséges fiatal ember (akár leány, akár fiú) megtalálhatja és megtalálja a munkásmozgalom nagy harci közösségébe beleolvadva a választ nemcsak értelmi problémáira, nemcsak társadalmi problémáira, hanem érzelmi életének legszemélyesebb, legegyénibb alapkérdéseire is. Ha tehát Nagy Júlia Farkas Zénót, a cinikus polgárt, az erkölcsileg és szellemileg elzüllő egyetemi tanárt szereti meg, akkor ez a szerelem egymagában is már azt jelzi, hogy a pártban idegennek érzi magát, hogy a munkásosztállyal nem tudott igazán eggyé válni. De ezt akkor Dérynek ki kellett volna mondania és a leányt *kritikailag* ábrázolnia, megmutatva a réseket a leány és a párt viszonyában még a tanárral való szerelmi viszonya előtt. Déry ezt nem mondja meg, a szerelem Farkas Zénó iránt az égből szakad a leányra és az olvasóra: a szerelem nem a leány gyengeségeiből fakad, hanem — Déry szerint — pozitív emberi tulajdonságaiból származik. Nagy Júlia azt hiteti el önmagával, hogy Farkas Zénó iránti szerelmének nem kell a párt megtagadására, a párthoz való hűtlenségre vezetnie. A leány kommunista akar maradni ebben a szerelemben is, meg akarja nyerni a párt számára a zseniális vegyészt. Mivel akarja megnyerni? Szerelmével, azzal, hogy odaadja magát a tanárnak, azzal, hogy szerelmével boldoggá teszi. Minden komoly olvasó épp ezen háborodik fel. A leány világnézete és a tanár világnézete között áthidalhatatlan űr tátong: a kommunista világnézet és a burzsoá világnézet közötti szakadék. Hogy képzelhető el, hogy ezt a szakadékot két világnézet között férfi és nő *szerelmi* egyetértése, erotikus viszonya hidalhatja át? Hogyan lehet

egy kommunista leányról feltételezni, hogy *szerelmével* és nem *eszméivel* akar a párt számára megnyerni egy értékes férfit? Déry írói ábrázolásának döntő hibája, hogy a leányt túlságosan jó kommunistának ábrázolja ahhoz, hogy elhitethesse róla: komolyan hisz Farkas Zénó megnyerésében nem világnézeti, hanem szerelmi eszközökkel. Igaz, a leány nemcsak együtt alszik a tanárral, hanem vitatkozik is vele. De ezek a viták elvontak, sem bennünket, sem a tanárt nem tudják meggyőzni, hiszen a leány csak kerülgeti a forró kását, mert világnézetét is eltitkolja, elkonspirálja a tanár előtt. Így maga mond le a meggyőzés valóságos eszközeiről. Marad tehát a tanár kommunistává nevelésének egyetlen eszközeként: a hálószoba. Igaz, hogy Nagy Júlia a Farkas Zénó megnyeréséért folytatott szerelmi harc csődjének pillanatában maga is rájön arra, hogy tévedett, hogy a tanárt egy fiatal leány szerelmének eszközével nem lehet elválasztani osztályától, de Nagy Júliának ez a kései belátása nem elégíti ki az olvasót, aki már a szerelmi viszony kezdetén várja el a leánytól — jogosan —, hogy kommunista pártmunkás létére ne kövessen el ilyen elemi hibát. Az, hogy mégis elköveti, arra vall, hogy a leány nem egy kommunista ember nézetét, hanem az író nézetét vallja a szerelemről: nem Nagy Júlia, hanem Déry véleménye az, hogy a szerelemben a férfi és nő pusztán szexuális vonzódása az elsődleges és döntő, erkölcsi törekvéseiknek, gondolkozásuknak, világnézetüknek közelsége, rokonsága és azonossága nem szükséges.

A szerelemnek ez a merev elválasztása az értelemtől, a gondolkodástól, az erkölcsi meggyőződéstől, a szerelem ábrázolása puszta irracionális szexuális vonzódásként: a szerelem tipikusan dekadens-polgári felfogása. Igaza van Veres Péternek, ha szocialista író ábrázolja ezt a szerelmet, akkor *kritikusan* köteles ábrázolni. Az olvasónak az az érzése, hogy Nagy Júliáért *kár*, hogy Déry saját alakját belekényszeríti egy olyan helyzetbe, amelybe ő maga

saját jellemének törvényei szerint sohasem jutott volna. Ez a szerelem még Déry ábrázolásában is tele van bántó és kínos ellentmondásokkal: Júlia, aki a tanárral való egész viszonya alatt büszkén őrzi meg anyagi függetlenségét és keményen próbál küzdeni a tanár visszataszító polgári tulajdonságai ellen, a viszony felbomlásakor elviselhetetlenül megalázkodik, megtagadja saját jellemét. Kész nyomorúságos ajándékokat elfogadni a tanártól, csakhogy megtarthassa szeretőjének. És csak miután nem ő szakít a tanárral, hanem a tanár övele, jön rá az igazságra: „ezért az emberért adtam fel a pártot?" Az olvasó önkénytelenül is azt feleli a leánynak erre a kései felismerésére, hogy erre Júliának nem a viszony végén, hanem legelején kellett volna rájönnie. A tudatos olvasó haraggal és felháborodással utasítja vissza az alapjában véve rokonszenves, kitűnő emberi tulajdonságokkal rendelkező, kemény és önzetlen, nemcsak külsőleg csinos, hanem lelkileg, emberileg is értékes és szép leánynak megalázását, nem is önmaga, nem is a tanár, hanem az író által. És az olvasón — bár a párt szakított Júliával a tanárral való viszonya miatt — múlhatatlanul úrrá lesz az a meggyőződés, hogy Júlia szerelmi tévedésében a kommunista ember szenvedett vereséget a cinikus és züllött polgárral szemben. Ehhez a leányhoz, a leány kommunista életéhez és jelleméhez nem volt méltó ennek a viszonynak folytatása, de az elkezdése sem.

Egyetlen esetben lehet *tipikus* a szerelem a felső és az alsó osztályok tagjai között (és ebben az esetben jogos és helyes irodalmi ábrázolása), ha ez a szerelem úgyszólván kísérőjelensége, terméke az osztályharcnak, az alsó osztályok győzelmes feltörekvésének és a felső osztályok vereség előtti bomlásának. De az író *ezt* a szerelmet csak akkor tudja helyesen ábrázolni, ha az osztályharcot helyezi előtérbe és az efajta szerelem nyilvánvalóan csak az osztályok harcának *mozzanataként* jelenik meg, akár mint

a polgári család bomlásának, akár mint a munkásosztály iránti hűség megtagadásának eredménye, a felső és az alsó osztályok *egyes* képviselőinél. Az írónak tehát *ezt* a szerelmet nem önmagában kell ábrázolnia, hanem a nagy társadalmi harc kísérő jelenségeként. Dérynél azonban nem erről van szó, hanem az ellenkezőjéről.

Déry Tibor Veres Péterrel vitázva — aki helyesen bírálta ezt a természetellenes és rothadt szerelmi viszonyt — azt állította, hogy ez a szerelem a burzsoá züllésnek és bomlásnak akart bizonyítéka lenni. De az elfogulatlan olvasó ezt az utólagos magyarázatot nem fogadhatja el. Farkas Zénó szerelmére talán érvényes Déry magyarázata (bár itt sem egészen), de mit kezdjünk vele Nagy Júliánál? A leány a regényben nem az elzüllő és rothadó burzsoázia képviselője, az ő szerelme nem a társadalom felső osztályaiban végbemenő erkölcsi bomlást fejezi ki. Az utólagos magyarázkodás ellenére, a leány szerelme a regényben pozitív érzelem, Déry *helyesli* a leány szerelmi harcát Farkas Zénóért. Brányiknak, az illegális pártfunkcionáriusnak vitája Nagy Júliával korántsem azt fejezi ki, hogy az író is elítéli ezt a viszonyt. Brányik lényegében a párt mozgalmi érdekeire, a pártmunka célszerűségi szempontjaira hivatkozik, amikor Júliát rá akarja venni a tanárral való szakításra. Brányik válasza Júlia vallomására nem igazi válasz, nem alkalmas arra, hogy Júliát visszatérítse a helyes útra. A regényből nem az tűnik ki, hogy Déry Brányiknak, sokkal inkább az, hogy Júliának ad igazat, aki a párt helyett a szerelmet választotta, a párttal szakít, nem Farkas Zénóval.

És Farkas Zénó maga? Déry azt állítja, hogy Farkas Zénó alakjában „az önmagával meghasonlott, tovább élni nem tudó, haldokló polgárságot" akarta kifejezni, „a polgárság bomlását és elhalását". Az író magyarázatával szemben a regény jobban bizonyít. Vajjon igaz-e, hogy Farkas Zénó a polgárság bomlását kifejező tipikus figura?

Nem, nem igaz. Vajjon alkalmas-e egy zseniális egyetemi tanár arra, hogy Horthy-Magyarország uralkodó osztályának belső züllését kifejezze, alkalmas-e erre egy nemzetközileg is kiváló vegyész, aki — ha a maga módján is —, de szembenáll a fasizmussal, a Horthy-rendszerrel, szembefordul az egyetemi hatóságokkal, a reakciós kultuszminisztériummal és nem rejti véka alá mély megvetését az egész hivatalos Magyarországgal szemben. Nem véletlen, hogy az olvasók a „Felelet" első kötete után rokonszenveztek Farkas Zénóval és azt várták, hogy a további kötetekben balra fog fejlődni, hogy jellemének az első kötetben ábrázolt belső lehetőségei útján továbbhaladva, közeledni fog a forradalmi munkásosztályhoz. Déry semmivel sem indokolja az első kötetbeli és a második kötetbeli Farkas Zénó alakja közti törést. A második kötetben Farkas Zénó hirtelen mint egy részeges, cinikus, visszataszító figura jelenik meg, aki nem azt folytatja, amit az első kötetben megkezdett. Déry maga sincs tisztában vele, milyen szociális típus is valójában ez a Farkas Zénó: a saját osztályából kiábránduló, a haldokló burzsoáziától elszakadó kiváló értelmiségi-e, vagy pedig valóban a polgári züllés kifejezője-e, akinek részegeskedése, embermegvetése, cinizmusa, szexuális züllése nem más, mint egyik formája a burzsoázia haláltáncának e pusztulásra ítélt osztály végső bukása előtt.

A második kötetből az tűnik ki, hogy Déry ez utóbbi lehetőséget választotta hőse számára. A baj csak az, hogy ha Farkas Zénó a polgárság haldoklását fejezi ki, akkor az írónak más módszerrel kellett volna közelednie alakjához, mint az első kötetben. Ott ugyanis Déry rokonszenvvel, együttérzéssel, megértéssel rajzolja a tanárt, akiben az író nyomán az olvasó is a lázadó értelmiséget, a munkásosztály potenciális szövetségesét, a leendő szimpatizánst látja. A második kötetben a tanár a munkásosztályhoz való közeledés útja helyett a burzsoá haláltánc

útját választja, anélkül azonban, hogy Déry rokonszenve, együttérzése, megértése a tanár iránt megváltozott volna. Ki állíthatja, hogy a második kötet Farkas Zénóját Déry Tibor úgy ábrázolja, mint az osztályellenség képviselőjét, az ellenségnek kijáró gyűlölettel és a kérlelhetetlen leleplezés erejével? Leleplezi-e egyáltalán Déry Tibor Farkas Zénót? Nem leplezi le. A tanár szakítása Júliával és visszatérése Eszterhez, ehhez a paraszti származású ringyóhoz — akit azonban Déry szintén a rokonszenv melegségével ábrázol —: ez nem a tanár leleplezése. Hiszen Déry még Eszterről, aki pedig minden egészséges olvasóban az útálat érzését kelti fel, sem tudja biztosan, hogy negatív figura-e, hiszen még ebben a faluról Pestre származott prostituáltban is felfedezett egészséges, népi tulajdonságokat, az élet állítólagos paraszti frisseségét szereti és akarja megszerettetni benne.

Nem — Déry Tibor nem leplezi le az ellenséget és még az egyértelműen negatív figurákban is felfedez pozitív emberi vonásokat. Korántsem kívánjuk azt, hogy az ellenség ábrázolása sematikus kaptafára történjék. Ha valaki, akkor Gorkij tudta ábrázolni a társadalmi haladás ellenségeit, az orosz burzsoázia képviselőit, bővérű emberekként, nem papírmasé figurákként. De Gorkij a haldokló burzsoázia embereit kíméletlenül és következetesen leleplezi. Erőteljes, élettől duzzadó alakoknak ábrázolja őket, de a legparányibb rokonszenvet sem mutatja irántuk, ellenkezőleg, kíméletlenül feltárja önzésüket, meggyűlölteti vadságukat, a nép törekvéseivel való teljes szembenállásukat. Dérynél ebből a leleplezésből nem látunk semmit. Farkas Zénót nem leplezi le, hanem megértő „objektivitással" ábrázolja. Ennek az objektivitásnak, az ellenség képviselőjével való önkénytelen írói együttérzésnek azonban semmi köze a szocialista realizmus módszeréhez. Ez a módszer azt követeli meg, hogy az író az élet igazságának megfelelően ábrázolja a társadalmi fejlődés

progresszív és reakciós tendenciáit kifejező alakokat egyaránt. De a két tendencia hű és igaz ábrázolása nem azt jelenti, hogy az író maga, ábrázolás közben változtassa nézőpontját. Az írónak szilárdan a progresszív világnézet, a munkásosztály nézőpontjából kell áttekintenie azt az egész színpadot, amelyen alakjai mozognak, élnek és cselekszenek. Természetesen szükséges és helyes, hogy az író az ellenséget saját szavaival beszéltesse, saját jellemének törvényei szerint cselekedtesse, tehát bizonyos értelemben „belülről" is ábrázolja. De ennek a belülről való ábrázolásnak nem szabad egy pillanatra sem elszakadnia a „kívülről", tehát a munkásosztály álláspontjáról történő kritikától és leleplezéstől. Az ellenség „belülről" való ábrázolása csak egy mozzanata lehet a kívülről történő kritikának és leleplezésnek. Déry megsérti a szocialista-realista ábrázolásnak ezt a törvényét. Szereti az általa ábrázolt munkásfigurákat, meleg gondossággal rajzolja Nagy Júliát, de nem kevésbbé rokonszenvez Farkas Zénóval, akit ugyancsak aprólékos gonddal és együttérzéssel ábrázol. A baj éppen az, hogy Déry sajátos módon együtt tud érezni a társadalmi haladás és a társadalmi bomlás és züllés képviselőivel is. Ezzel a vonásával nem áll egyedül a magyar irodalomban. A magyar kritikai realizmus nagy mesterei, Mikszáth Kálmán vagy Móricz Zsigmond, hatalmas művészi erővel leplezték le a nagybirtokos osztály züllését és rothadását, de ugyanakkor át-átütött haragvó leleplezésükön a haldokló régi világ képviselői iránt érzett mélabús rokonszenvük is. De ez a gyengéjük és nem erejük volt. Azt jelentette ez a kettősség, hogy bizonyos értelemben ingadoztak a társadalmi fejlődés progresszív és reakciós erői között. Ez azonban egy írónál, aki a szocialista realizmus alkotó módszerével igyekszik ábrázolni a társadalmat, megengedhetetlen. Szinte kínálja magát az összehasonlítás Déry „Felelet"-ének Esztere és Móricz Zsigmond „Uri muri"-jának Rozija között.

A két parasztlányból lett lotyó sok tekintetben rokon egymással. Rozi: Eszter, útja kezdetén, Eszter: Rozi, „karrierje" végén. Rokon Móricz Zsigmondnak Rozi és Dérynek Eszter iránt érzett rokonszenve is. De ami Móricznál, ha nem is helyeselhető, de megérthető korának és kritikai realizmusának korlátaiból, az nem érthető meg, még kevésbbé helyeselhető Déry Tibornál.

Déry Tibor Veres Péterrel vitázó cikkében azt állítja, hogy Farkas Zénó és a diákleány szerelmi viszonyában „leleplezi", hogy „az úri osztály megfertőzi, rontja a nép fogékony, feltörekvő gyermekét", „leleplezi" azt, hogy „a nő számukra csak nemi kellék". A baj azonban az, hogy ebből a „leleplezésből" az olvasó nem vesz észre semmit. Déry eleve úgy formálta meg Farkas Zénó alakját, hogy nem is tud a „leleplezés" eszközével közeledni hozzá. A tanár a hivatalos Magyarország vezető körei elleni lázadásával, tudományos munkájával, a fasizmus elítélésével *túl pozitív* alak ahhoz, hogy rajta keresztül a felső osztályok romlottságát és züllöttségét lehessen ábrázolni. Ugyanakkor Farkas Zénó undorító cinizmusával, Eszterhez való viszonyával, az uralkodó körökhöz való hasonulásával *túl negatív* figura ahhoz, hogy Déry vele demonstrálhassa azt a lehetőséget, hogy nagy társadalmi válságok idején az uralkodó osztályok egyes kiváló tagjai elszakadhatnak osztályuktól és közeledhetnek a munkásosztályhoz. Farkas Zénó túlságosan kétféle anyagból van gyúrva ahhoz, hogy egyértelműen képviselhesse ezt, vagy azt a típust. Déry nyilván a regény körül folyó vita hevében tagadta csak meg saját hősét. Nem igaz, hogy Déry eleve olyanná formálta a tanárt, hogy fejlődése során elrettentő példaként állíthassa az olvasó elé. Hiszen a tanár és a kommunista diáklány egész szerelmi bonyodalma, tehát a második kötet cselekményének döntő része, egyik központi problémája, egyáltalán csak úgy érthető meg, ha feltételezzük, hogy Déry ezzel a szerelemmel Farkas

Zénónak saját osztályától való elszakadási törekvését próbálta kifejezni. Nem igaz az, amit Déry állít, hogy a regény ezt a szerelmi viszonyt a tanár felől nézve, mint a nép gyermekének „megrontását" ábrázolja. Ellenkezőleg. A tanár és a kommunista leány viszonyának válságáig ez a szerelem a tanár oldaláról, ha nem is öntudatos, de ösztönös kísérlet arra, hogy úgyszólván kibujjon bőréből és közeledjék a társadalom új, friss erőihez, amelyek talán még az ő számára is meghozzák a kiutat saját életének zsákutcájából. A választás Júlia és Eszter között tökéletesen értelmetlen volna, ha Júlia szerelme nem az osztályától való elszakadás lehetőségét jelentené a tanár számára és ha az Eszterhez való visszatérés nem a züllött és rothadó burzsoáziához való visszatérését jelképezné.

Minden ember aranyból és sárból van összegyúrva. De minden ember jellemét végső soron az határozza meg, hogy mennyi benne a sár és mennyi az arany. Pozitív és negatív vonások egy konkrét ember jellemében nem tűrik meg egymást önkényes arányban. Farkas Zénó alakja épp azért nem tipikus, hanem kiagyalt, mert az aranynak és sárnak vegyi összetételét Déry önkényesen szabja meg, a pozitív és negatív vonások Farkas Zénóban a valóságban nem létező arányban keverednek. Magábanvéve elképzelhető egy olyan egyetemi tanár a harmincas évek Horthy-Magyarországában, aki kiváló tudós, fütyül az egyetemi hatóságokra és tiltakozásul az akkori hivatalos magyar közélet és a tudománypolitika aljasságaira, otthagyja a Horthy-rendszert. De nem képzelhető el egy olyan egyetemi tanár, aki ugyanakkor a legsekélyesebb és a legostobább magyarkodók módjára, a német fasizmusban puszta „sváb" problémát lát, aki mértéktelen ivással és nemi kicsapongással nyugtatja meg lelkiismeretét és természetesnek tartja, hogy társuljon nagybátyjával, egy végtelenül aljas, cinikus kizsákmányolóval. Ilyen alak nem volt sem Horthy-Magyarországán, sem sehol máshol

a világon. Ezt a Farkas Zénót még különcként is nehéz elképzelni.

Egyes kritikusok, akik Déry minden alkotói botlásához készek utólag megtalálni a szentesítő elméletet, Farkas Zénó alakjával kapcsolatban unos-untalan arra a tételre hivatkoztak, hogy a különc is lehet típus, hiszen a típust az író mindig bizonyos emberi jellemvonások szélsőséges kiélezésével teremti meg. Ez üres fecsegés. Bizonyos körülmények között persze a különc is lehet társadalmi típus, de ebből korántsem következik, hogy *minden* különc: típus. A típusalkotáshoz valóban szükséges, hogy bizonyos emberi jellemvonásokat az író ne átlagos szürkeségükben, hanem szélsőségesen kiélezve ábrázoljon, de ez a szélsőséges kiélezés csak egy bizonyos határig jogosult, e határon túl a kiélezés a típusból bizarr különcöt teremt. A típus valóban több az átlagnál, több a tömegnél, de magának az átlagnak, a tömegnek, egy bizonyos társadalmi rétegnek, magának a népnek valóságos tulajdonságait kell hogy kifejezze, összegyüjtse, összesűrítse. Farkas Zénó viszont olyan figura, akinél az író a pozitív és negatív vonásokat egyaránt a megengedett határon túl élezi ahhoz, hogy a tanár még kifejezhesse akár a lázongó értelmiségit, akár az elzüllő uralkodó osztályt. Nem véletlen, hogy Déry kiagyalta Farkas Zénót. Ezzel a kiagyalt különccel szemben érthető és megmagyarázható az írónak az a sajátos, semleges, objektív, se hús, se hal, se hideg, se meleg álláspontja, amiről fentebb már szóltunk. Farkas Zénó nem élő, valóságos figura, de élő és valóságos ideológiai jelenség az az írói magatartás, amely Farkas Zénó kiagyalását szükségessé tette. Ehhez az írói magatartáshoz a munkásosztály irodalmának, a szocialista realizmusnak semmi köze.

IV.

Szólnunk kell még a „Felelet" második kötetének szerkezetéről. Véletlen-e, hogy a második kötet szerkezetileg szétesik, hogy tulajdonképpen két egymástól szinte teljesen független részből áll, nem *egy* regény, hanem *két* regény, amelyeknek cselekménye egymás mellett folyik, igazán szerves kapcsolat nélkül? Nem, nem véletlen. Az első rész, Köpe Bálint életének alakulása, és a második rész, Farkas Zénó és Nagy Júlia szerelmének története között úgyszólván nincs összefüggés. Ez azt jelenti, hogy Dérynek nem sikerült a társadalom alsó rétegeinek és a társadalom felső rétegeinek életét együtt és egyszerre, a maguk kölcsönhatásában ábrázolnia, nem sikerült megmutatnia, hogy a munkásosztály harca és felkészülése a győzelemre határozza meg a felső osztályok bomlását és haláltáncát. Azért nem sikerült, mert a regény homlokterébe nem azt állította, ami a valóságban összekapcsolja a társadalom felső és alsó osztályainak életét és a kettő közt eleven kölcsönhatást teremt: a harcot, az osztályok összecsapását. A társadalom fenti és lenti világának irodalmi egységbe foglalását megkönnyítheti, lehetővé teszi az, ha az író a felső osztályok bomlása közben olyan egyéneket tud hitelesen ábrázolni, akik szembefordulnak saját osztályukkal és közelednek a munkásosztályhoz. De ilyen jelenségekhez is az osztályharc vezet. Déry regényében pedig ez hiányzik.

Az első kötetben, amikor még úgy látszott, hogy a tanár saját osztálya ellen fordul és nem vágja el önmaga előtt a közeledés útját a társadalom feltörekvő, friss erőihez, amikor még be-betér Köpe Bálint anyjának házmesterlakásába és próbálja megérteni a proletárélet problémáit, ha nem is volt szerves kapcsolat a burzsoázia és a munkásosztály világa között, de nem is esett szét a „fent" és a „lent" olyan végletesen és mereven, mint a

második kötetben. Az első kötetben még nagy osztályharcok, a munkásosztály, valamint a reakciós államhatalom képviselői közti összecsapások kapcsolták egységbe a társadalom életét fent és lent, gondoljunk csak az 1930-as szeptemberi tüntetésre és a kistarcsai gépgyárban Brányik brutális rendőri megkínzására. Az első kötetben a két világ még egymás felé fordul, még farkasszemet néz, még harcol egymással. A második kötetben mindkét világ befelé fordul. Ez nemcsak a munkásokra, hanem az úri osztályra is áll. Déry burzsoá figurái sem tesznek-vesznek a maguk osztályjellegének igazi szabályai szerint. Nem harcolnak, hanem filozofálnak, legfeljebb spekulálnak. Az író nem a maguk természetes környezetében állítja elénk őket, hanem szalonkörnyezetben, többé-kevésbbé szellemes társalgás közben. A regény burzsoá alakjai éppen ezért gyakran vérszegények és sematikusak. Déry túlontúl az „utánunk az özönvíz" öntudatával ruházza fel őket, túlságosan tudják, hogy uralmuk a szakadékhoz közeledik, borotvaélen táncol. A regény szerkezete szétesik, mert az író a felső és alsó osztályok közötti szakadékot és összefüggést a kommunista leány és a polgári tudós szerelmével akarja áthidalni és megteremteni. E szerelem pótléka az osztályharcnak, amelynek ábrázolása egyedül tette volna lehetővé a dolgozó tömegek és az úri osztályok két világának irodalmi egységbe szerkesztését. De nyilvánvaló, hogy a szerelem nem alkalmas arra, hogy pótolja az osztályharcot. Júlia a tanárral való szerelmi viszonya következtében rögtön elszakad a dolgozó nép világától, alkalmatlanná válik arra, hogy a felső és az alsó világ között összekötő kapocs legyen.

A felső és az alsó osztályok életének merev elválása a regényben látszólag a burzsoázia és a munkásosztály kibékíthetetlen ellentétét fejezi ki. Valójában éppen megfordítva. A munkásosztály is, a felső osztályok is azért fordulnak befelé, azért foglalkozik az író elsősorban az

alsó világ és felső világ „belső" problémáival, mert csak így válik lehetségessé mindkét világnak egy bizonyos objektivista ábrázolása, csak így lehet félreérthetetlen pártos állásfoglalás nélkül ábrázolni a munkásság életét is, a burzsoázia életét is. Nem véletlen, hogy Déry valóban kritikusan és leleplezően csak a burzsoázia másodrendű, kevésbbé fontos képviselőit rajzolja, ezeket is inkább az irónia, a gúny eszközeivel. Egyetlen burzsoát nem állít olyan helyzetbe, amelyben ki kellene mutatnia a foga fehérét és az olvasónak meg kellene gyűlölnie. (Kivéve Döme miniszteri tanácsost.)

Fel kell vetni a kérdést, vajjon mi Déry regényének eszmei tartalma, ideológiai mondanivalója? Vajjon mire akar nevelni ez a könyv? Déry szerint a „Felelet": a magyar társadalom utolsó két évtizedének társadalomrajza, de „társadalomrajz" volt Déry első nagy műve, a háromkötetes „A befejezetlen mondat" is. Ez a regény is körülbelül ugyanazzal a periódussal foglalkozott, mint a „Felelet" első két kötete. De „A befejezetlen mondat" jellegzetessége nem abban állt, hogy társadalomrajz volt, hanem abban, hogy a társadalmat rajzolva, Déry bizonyos különleges erkölcsi problémákat vetett fel. „A befejezetlen mondat" eszmei tartalma nem a társadalom reakciós és haladó erői összecsapásának ábrázolása volt, hanem az a kérdés, ad-e lehetőséget a forradalmi mozgalom a benne részvevő egyes embereknek arra, hogy emberileg, erkölcsileg, egyénileg nőjenek, fejlődjenek? Vagy nem vezet-e a kommunista mozgalom elkerülhetetlen tragikus összeütközésekhez a benne részvevő egyes emberek életében? Mi a sorsa azoknak, akik elszakadva a burzsoáziától, vonzódnak ugyan a munkásosztályhoz, de nem tudnak csatlakozni hozzá, vagy azért, mert saját meggyőződésükben van a hiba, vagy azért, mert a kommunisták merevsége, szektás magatartása eltaszítja a más társadalmi rétegekből hozzájuk közeledőket?

Nézzük meg közelebbről és ki fog tűnni, hogy a „Felelet" lényegében ugyanezeket a kérdéseket veti fel. Nem lehet nem észrevenni „A befejezetlen mondat" és a „Felelet" bizonyos fontos alakjainak meglepő párhuzamosságát. A „Felelet" Köpe Bálintjának „A befejezetlen mondat" Rózsa Pétere felel meg, Farkas Zénójának: Parcen Nagy Lőrinc, Nagy Júliának: Krausz Éva. Problémáik, jellemük, a regény meseszövésében betöltött szerepük messzemenően rokon. Nem arról van szó persze, hogy ezek a figurák gondolkozásban, életük fordulataiban, érzelmi és értelmi világuk minden kérdésében azonosak lennének. Krausz Éva és Nagy Júlia a kommunista leány és a polgár közti szerelem konfliktusát nem egyformán oldják meg a maguk számára, de a konfliktus maga mindkettő problémája. Farkas Zénó és Parcen Nagy Lőrinc a burzsoáziából való kiábrándulás és a régi világgal való meghasonlás élményéből nem egyforma következtetéseket vonnak le, de életük problémája: mit kezdjenek önmagukkal, ha sem a felső, sem az alsó osztályokhoz nem tudnak tartozni, közös. Déry tehát a társadalomrajz felszíne alatt bizonyos morális problémákat feszeget és fejteget, megoldásukkal vesződik mindkét regényében. De ezek a morális problémák, elszakítva az osztályharctól, a társadalmi fejlődéstől, a régi és az új harcától, mint elvont, önmagukban álló, úgyszólván „osztályfölötti" problémák: a polgári világnézet, a polgári dekadencia álproblémái. Déry nem tudott megszabadulni tőlük, ma is velük küszködik.

Igaz, a „Felelet"-ben nem élezi ki, nem mondja ki őket olyan következetesen, mint első nagy regényében, de alakjai jellemében, a cselekmény menetében, emberei lelkében ott bujkálnak ezek a problémák. Parcen Nagy Lőrinc elszakad osztályától, Farkas Zénó visszazüllik osztályába, de mindkét figura mélyén nem az lappang-e, hogy a munkásosztály nem tudja magához vonzani és kapcsolni, nem tudja megnyerni a letűnő társadalom érté-

kes embereit? Krausz Éva szakít polgári szerelmével, Nagy Júliával a párt szakít, de mindkét leányalak nem azt példázza-e, hogy a kommunista párt állítólag könyörtelen gépezete tragikus meghasonlásba taszítja a hozzácsatlakozó szép, értékes, a maguk egyéni életét is élni akaró embereket? Igaz, Nagy Júlia szerelmi viszonyának összeomlása után azt a tanulságot vonja le, hogy a „pártban jobban megbízhatik, mint saját magában", de el lehet-e hinni neki ezt a megtérést, hiszen Déry alig fordít gondot megindokolására és a leány visszatérésének a mozgalomhoz sokkal inkább külső okait, a lefogást mutatja meg, sokkal kevésbbé belső okait. Jogosan kételkedünk benne, hogy Nagy Júlia visszatérése a párthoz válasz-e, felelet-e arra a kérdésre, amelyet „A befejezetlen mondat"-ban Kultsár István, az illegális kommunista vezető vet fel búcsúlevelében: „Tudatom veled azon megfigyelésemet, hogy minden emberben, a prolikban éppúgy, mint a burzsujokban van gonoszság és van jóság s aszerint, hogy mikép bánik önmagával az ember, az egyik vagy a másik előbb-utóbb kátyúba kerül... De ezt a tanulságot csak az egyes embereknél lehet felhasználni, nem pedig a politikában, ahol tömeget kell irányítani... A tömeget egyébként sem lehet tisztességre nevelni, csak az egyes embert. A politikai pártnak viszont az a szervi sajátossága, hogy az adott emberrel kell számolnia... úgyhogy végeredményben amennyivel a tömeg általános szintjét feljavítja, ugyanannyit ront az egyes emberen." Kié ez a rothadt, arisztokratikus és dekadens filozófia, melyet Déry egy illegális pártmunkás szájába adott? És túljutott-e a „Felelet" írója „A befejezetlen mondat" írójának ezen a rothadt filozófiáján? Cáfolata-e a „Felelet" „A befejezetlen mondat" súlyos tévedéseinek? Nem! Hiszen Kultsár István idézett levele tartalmazza az indokolást, miért „óvta" Déry Bálintot a kommunista párttól, a kommunista párt nevelésétől.

Kell-e fejtegetnünk, hogy Déry „problémái", amelyeken nem tud túlmenni, nem a mi problémáink? Ezek a polgári álproblémák fedik el előle a társadalmi fejlődés valódi kérdéseit. Ez a polgári moralizálás zárja el az írót a társadalom haladó és reakciós erői közti harc igazi és helyes ábrázolásától.

Déry ideológiailag és íróilag egyhelyben topog. De az egyhelybentopogás akkor, amikor az ország, a nép hétmérföldes csizmákkal megy előre: lemaradás. Két évvel ezelőtt pártunk kongresszusán azért neveztem Déryt párton belüli „útitársnak", aki kommunista létére is fenntartja bizonyos arisztokratizmusát és alkotásaiban, magatartásában hangsúlyozza különállását, mert kitartóan a maga polgári morális problémáin kotlott és ez visszatartotta attól, hogy irodalmi munkásságával fenntartás nélkül szolgálja a párt, a szocialista építés céljait. Sajnos, ma sem tudom megváltoztatni Dérynek ezt a jellemzését. De hovatovább megváltoztatja maga az idő. Ami két évvel ezelőtt irodalmi különcségnek számíthatott, az ma pártunk, országunk, népünk fejlődéséhez, az osztályharc kiéleződéséhez képest sokkal több annál. Véletlen-e, hogy a „Felelet" második kötetének megvitatása a legkülönfélébb hamis és káros felfogások képviselőit egyesítette Déry mögött? Hamis és káros az a kritikai „elmélet", amely szerint helytelen egy művet „más törekvések szempontjából vizsgálni, mint amelyek a szerző törekvéseinek felelnek meg". Ez a tétel nem többet és nem kevesebbet akar megtiltani, mint a marxista kritika alapelvének alkalmazását: a műveknek a valóságon való megmérését. Hamis és káros az a kritikai álláspont, amely a hegeli „minden, ami van, értelmes" mértékével hagyja jóvá és idealizálja Déry erényeit, botlásait is, válogatás nélkül.

Déry akarva-akaratlanul maga áll ennek a kialakuló káros és veszélyes irányzatnak az élére. Nem véletlen, hogy a „Felelet" második kötetének írója írta

meg a „Fehér pillangó"-t, azt a novellát, amely a *Szabad Nép* olvasóinak tömeges és viharos tiltakozását váltotta ki. Déry írta azt a riportsorozatot is, amely ellen nem volt kisebb a tiltakozás és amelyet az jellemzett, hogy írójuk nem akarta és nem tudta észrevenni az országban kialakuló újat, inkább turkált a negatív jelenségek szemetjében, mintsem kiemelte és hangsúlyozta volna az előremutatót, a kibontakozó jövőt. A „Felelet" második kötetét az az író írta, aki nem leli helyét az új világban, nem tud életre-halálra, feltétel nélkül azonosulni a harcban és bajban születő szocializmussal. A „Felelet" vitájában a könyv bírálóival szemben Déry kijelentette, hogy „az író igyekszik megvédeni azt a jogát, hogy arról írjon, amiről ő akar". De a mi világunkban az írónak ez a „joga" nincs meg. Ennél *sokkal több* a joga: szabadon megírhatja az igazságot, de csak az igazságot. Mi nem adunk menlevelet és „szabadságot" az írónak az élet igazságának eltorzítására. Nem ismerjük el azt az esztétikai tételt, hogy az író „ízlése és ítélete" a legfőbb kritériuma annak, mit és hogyan kell megírnia. Az író ízlése és ítélete lehet ellentétes is a nép, az állam, a párt ítéletével és érdekeivel. Nem a népnek és az államnak kell az író ízléséhez és ítéletéhez igazodnia, hanem az írónak kell munkával és tanulással eggyé válnia a szocializmus építésének érdekeivel.

A párt és az állam azt kéri és kívánja az íróktól és az irodalomtól, hogy írják az igazat és segítsék nevelni a népet. A két feladat egy tőről fakad. De segítheti-e a pártot és az államot a nép nevelésében az az író, aki védve az író „jogát", hogy arról írjon, amiről ő akar, függetleníteni szeretné az irodalmat a nép, az állam, a párt érdekeitől, más szóval: a politikától és így — akarva-akaratlanul új fedezéket épít a politikamentes irodalom számára? Segíthet-e nevelni a népet az az író, aki visszautasítja, hogy műveiben kielégítse a „hősök utáni vágyképet"? Olyan rossz dolog talán ez a vágy hősök után? Hát nem

azt csináljuk-e napról napra, hogy neveljük az embereket a kispolgári önzés leküzdésére, az önmaguk rossz, kapzsi jellemvonásai levetkőzésére, a haza, a dolgozó nép, a szocialista építés önzetlen, bátor, áldozatokat vállaló szolgálatára? És ha ennek a munkának van bizonyos sikere — és ha nem volna, elértük volna-e mindazt, amit elértünk? — akkor azért van, mert sikerült az emberek százezreiben felébreszteni és lépésről lépésre kifejleszteni az új, szocialista erkölcsöt, vagy legalább elvetni a magját. Hétköznapi ember és „hős" közt nincs kínai fal, mindenki válhat és válik is hőssé, ha engedelmeskedik jobbik énjének. „A hősökké nevelés" munkája: hétköznapi munka, folyik állandóan. Az író, aki ezt nem látja és nem segíti azzal, hogy műveiben maga is „hősöket" alkot, vagyis példákat állít olvasói, a nép elé: nem igazi író, mert mesterségével nem népét szolgálja. Hősök teremtése, tehát példamutató, nevelő szándék nélkül: az irodalom nem irodalom.

Amikor a párt a II. kongresszuson és az írókongresszuson harcot hirdetett az irodalmi sematizmus ellen, tudta, hogy ezt a jelszót fel lehet használni a párt és az állam érdekeivel ellentétes célokra is. Nem szabad csodálkozni azon, hogy ez be is következett. A sematizmus ellen még nem harcoltuk végig a harcot, de már jelentkezik, vagy *újra* jelentkezik a másik veszély is. Mindazoknak, akik szeretnének megállni valamiféle középúton a szocializmussal való rokonszenvezés és az ellenség megsajnálása között, mindazoknak, akik csak fenntartással készek csatlakozni a szocialista haladás táborához, mindazoknak, akik azt vallják és szeretnék, hogy a kecske is lakjék jól, de a káposzta is maradjon meg, az irodalmi öncélúság minden régi és új hívének Déry módot ad a gyülekezésre. Ez magyarázza azt az aránylag széles, helyeslő visszhangot, amit a „Felelet" második kötete kiváltott. Ezért kell az irodalomban a harcot most már két fronton megvívni.

Déry Tibor írói alakját nagy tehetsége és világ-

nézetének szervi hibái közti ellentét jellemzi. Ezt az ellentétet kívánatos lenne megszüntetni Déry és a magyar irodalom javára. Nem azok Déry Tibor barátai, akik agyondícsérik, hanem azok, akik bírálattal segítenek rajta.

Ne engedje, Déry Tibor, hogy a tehetsége és a magatartása közti ellentét az író és a dolgozó nép ellentétévé mélyüljön!

(Társadalmi Szemle, 1952. 8—9. szám)

IRODALMUNK EGYES KÉRDÉSEIRŐL

I

A vita általános értékelése

Tisztelt Elvtársak! Zárószavamban természetesen nem foglalkozhatom a vitában felvetett összes kérdésekkel és még kevésbbé foglalkozhatom a magyar irodalom jelenlegi egész helyzetével. Nem is feladata ennek a zárszónak, hogy *összképet* nyujtson irodalmunk mai helyzetéről. Csak a legfontosabb kérdésekkel igyekszem foglalkozni.

A vitában felmerültek kétségkívül igen helyes és értékes szempontok, gondolatok, de alapjában véve meg kell állapítani, hogy az egész vita eredménye inkább negatív, mint pozitív.

Mi jellemezte a vitát? Először is a felszólalók egészen tekintélyes csoportja részéről meglehetősen *éles ellenállás a párt álláspontjával* szemben, ami Déry Tibor „Felelet" című regénye II. kötetét illeti. Éles ellenállás, vagy pedig a „Felelet"-ről írt cikkem[1] megjelenése előtti álláspontoknak többé-kevésbbé nyilt vágy burkolt fenntartása. A felszólalóknak ehhez a csoportjához számítom Zelk elvtársat, Eörsi elvtársat, Benjámin elvtársat és magát Déry elvtársat is, aki néhány, nem is jelentéktelen pontban elismerte ugyan a kritika helyességét, de egy egész sereg szintén nem lényegtelen pontban nem tudta még magáévá tenni a párt bírálatát.

De ha Déry elvtárs ebbe a csoportba, hogy úgy mond-

[1] Lásd „Megjegyzések egy regényhez" című cikket e kötet 116—149. oldalán.

jam, az „ellenállók" csoportjába tartozik is, mégis meg kell őt különböztetni ezen a csoporton belül. Az ő felszólalása és önkritikája ugyanis a leginkább hagyta nyitva az utat az önkritika további elmélyülése felé, az ő felszólalásában lehetett legjobban érezni a készséget arra, hogy kellő gondolkodás után magáévá tudja majd tenni — ha belátja — a párt kritikájának teljességét.

Néhány szót egynémely felszólalásról, amely ebbe a csoportba tartozik. Zelk elvtárs például azt jelentette ki, hogy „Déry regénye mellé a jó szocialista irodalom féltői álltak". Ez az álláspont lényegében megismétlése volt annak a véleménynek, amelyet a „Felelet" II. kötetéről folyt írószövetségi vitában is kifejtett. Zelk ott is egész egyszerűen a „színvonalat féltette". De ez az álláspont, hogy tudniillik a jó irodalom, a színvonalas irodalom féltői álltak oda Déry regénye mellé — amiből következik magától értetődően a dolog ellentéte, hogy azok, akik nem féltik a jó irodalmat, bírálták a Déry-regényt —, azt jelenti, hogy Zelk elvtárs, természetesen nem tudatosan, de lényegében az ellenség álláspontját tette magáévá és hangoztatta, azt, hogy a párt agyonüti a színvonalat.

Mi sem áll távolabb a párttól, mint ez a neki tulajdonított szándék. Nekünk nem a színvonal ellen volt és van kifogásunk. Amikor a Déry-regény II. kötetét bíráltuk, akkor nem a színvonal ellen léptünk fel, hanem felléptünk a színvonalas, magas művészi nívón történt ábrázolásba csomagolt ideológiai méreg ellen. Ez a nézet, amelyet Zelk elvtárs képviselt, lényegében azt jelenti, hogy mint kritikus visszacsúszik a régi Ignotus-féle álláspontho z, a régi *Nyugat* esztétikájához, ahhoz az álláspontho z, hogy mindegy, hogy a mű mit mond, a fontos, hogy jól mondja azt, amit mond, a fontos az, hogy a mű jól legyen megírva. Felesleges itt részletesen bírálni ezt az álláspontot, amelynek semmi köze a szocialista-realista, marxista-leninista esztétikához.

Néhány szóval foglalkozni kell a fiatal és tehetséges költő, Eörsi elvtárs felszólalásával is. Ő azt hangsúlyozta, hogy *esztétikai* szempontból vannak kételyei és fenntartásai azzal a bírálattal szemben, amelyet az én cikkemen keresztül a párt gyakorolt a „Felelet" II. kötetével szemben. Az *esztétikai* szempont e különös hangsúlyozása, ha a szavaknak értelmük van, nyilván azt jelentette, hogy Eörsi elvtárs *politikailag* nem helyteleníti azt, amit kifejtettünk. De az esztétikának és a politikának ez az elválasztása maga is a polgári gondolkodás maradványa. A „Felelet"-ben mi ideológiai, világnézeti torzításokat és hibákat bíráltunk, és ha ez a bírálat politikailag helyes volt, akkor nem lehet helytelen esztétikailag sem.

A felszólalók második csoportja: *mellébeszélt.* Tipikus példája volt ennek a mellébeszélésnek a „Megjegyzések egy regényhez" sajtóvisszhangja. Formális hajlongás a bírálat, a párt álláspontja felé, ugyanakkor kongó tartalom. Egyetlen cikk vagy felszólalás sem vállalkozott arra, hogy az általam csupán vázlatosan kifejtett kritikai gondolatokat — a dolog természeténél fogva nem is lehetett szó másról, mint vázlatos kifejtésről — továbbfejlessze vagy konkrétan alkalmazza az irodalmi élet egyéb területeire.

De ez a mellébeszélés nemcsak a „Felelet" II. kötete felett gyakorolt bírálattal kapcsolatban jelentkezett. A vitán is tanúi lehettünk ennek.

A felszólalások harmadik csoportjában *visszariadás mutatkozott a komoly önkritikától.* Általános jelenség volt, hogy szinte mindenki a másik tábort bírálta. A vitából kiderült, hogy íróink jelentős része visszariadt és még most is visszariad az ideológiai kérdések éles felvetésétől, nem érti meg az ideológiai hibákkal szemben való kérlelhetetlenség kommunista álláspontját. Sokan szentimentális kispolgárokként igyekeztek tompítani a kritika élét, hangsúlyozva Dérynél az „írói szándék" becsületességét.

De egy régi közmondás azt mondja, hogy a szándékokról nem szavazunk. A szubjektív szándékok becsületességét előtérbe tolni az elkövetett hibák objektíve káros mivoltának enyhítésére: ez nem kommunista álláspont.

De — tisztelet a kivételnek. Üdítően hatott néhány valóban elvi jelentőségű, helyes felszólalás: Urbán elvtársé, Sándor Kálmán elvtársé stb. Üdvözölni kell Karinthy Ferenc felszólalását, aki komolyan bírálta az Aczél szerkesztette *Csillag*-ot; üdvözölni kell Juhász Ferenc elvtárs önkritikáját is. Üdvözöljük és helyeseljük, hogy eddig eljutott. Igaza volt Juhásznak, amikor a „Jégvirág kakasá"-t ért bírálat után érzett megzavarodottsága és makacssága magyarázatánál Molnár Miklós kritikáját említette. Ez a kritika rossz és felületes volt, nem volt alkalmas arra, hogy egy tévútra került, tehetséges fiatal írónak segítsen.

Egészben véve a vita arra mutat, hogy eléggé komoly és mélyen gyökerező bajok vannak irodalmi életünkben. Az írókongresszus után úgy látszott, hogy irodalmunk jó úton halad. Tagadhatatlan, hogy az az elvi alap, amely az írókongresszuson kialakult, hozzájárult irodalmunk fejlődéséhez az alatt az idő alatt, amely a kongresszus óta eltelt. De ugyanakkor az is tagadhatatlan, hogy ezek az eredmények az Írószövetségben és az irodalmi közéletben kialakult egészségtelen helyzet *ellenére* jöttek létre. Ma irodalmi közéletünket bizonyos ideológiai zűrzavar, téves és káros álláspontok elburjánzása jellemzi. Nyilvánvaló, hogy ha nem lépünk fel e téves és káros nézetek ellen, ha nem küzdjük le őket, akkor az a fejlődés, amelynek a kongresszus óta irodalmunk egyik-másik területén tanúi lehettünk, nem folytatódhatik, sőt ellenkezőleg.

És mert ez így van, azért tartotta a párt Központi Vezetősége szükségesnek, hogy a „Felelet" II. kötete kapcsán felvesse az irodalmi életünkben mutatkozó káros ideológiai jelenségek kérdését.

II

A Déry-kérdés

Miért éppen a „Felelet" II. kötetével kapcsolatban vetettük fel e kérdéseket? Éppen azért, mert Déry nem akárki. Éppen azért, mert a „Felelet" egy nagytehetségű író komoly hibákat tartalmazó munkája. És éppen azért különösen veszélyes a „Felelet", mert irodalmi színvonala magas.

1. A párt ábrázolása

Mi a középponti kérdése a mi vitánknak és annak a bírálatnak, amelyet Déry könyvével szemben gyakoroltunk? A középponti kérdés nyilvánvalóan a párt ábrázolásának kérdése. Egyetlen felszólaló sem akadt, aki a párt ábrázolásának kérdésében formálisan, szavakban ne bírálta volna Déryt és ne tette volna magáévá a mi kritikánkat. Úgy látszik, hogy ebben a kérdésben most már egyhangú a vélemény, mindenki egyetért. De ne engedjük megtéveszteni magunkat: ez nem több a látszatnál. Ebben a döntő kérdésben nincs meg az egyetértés. Déry önkritikai felszólalásában — elismerve, hogy a párt ábrázolása a „Felelet" II. kötetében nem helyes — kifejtette, hogy még néhány „nagy jelenettel" kellett volna szélesebb, intenzívebb, helyesebb képet adni az illegális párt munkájáról. De ez a néhány „nagy jelenet" nem oldana meg semmit. A kifogás nem az volt, hogy Déry keveset mond az illegális pártról, hanem az, hogy amit mond, az rossz, és hogy a főhősök jellemére, fejlődésére, tehát a regény cselekményének menetére, ennélfogva a mű szerkezetére nem hat Déry ábrázolásában az illegális párt élete és munkája. Ezen a fő hibán néhány „nagy jelenet" nem változtathatna.

Déry kifejtette önkritikájában, hogy „ha Júlia hely-

telenül van ábrázolva, rajta keresztül hibás kép kerekedik a pártról". Ez is csak féligazság. A párt ábrázolásának helyessége a regényben nem Júlián múlik, hanem a főhősön, Bálinton. És ha Déry, Júliának más ábrázolásával, Júliának mint pártmunkásnak gazdagabb ábrázolásával akarná kijavítani a párt helytelen ábrázolását a regényben, akkor nem javítana, hanem rontana a dolgon. Ha Júlia valódi pártmunkásként szerepelne, ha Déry valóban megmutatná például, hogy Júlia hogyan szervezi a Goldberger-gyári sztrájkot, akkor még kirívóbb lenne a már így is bántó és kínos ellentmondás Júlia kommunista mivolta és a Farkas Zénóval való szerelmi bonyodalom között. Ha Júlia igazi pártmunkásként volna ábrázolva, akkor tarthatatlanná válnék az egész szerelmi történet. Egy esetben lehetne bővebben kifejteni és ábrázolni a pártmunkás Júliát és egyben fenntartani az egész szerelmi bonyodalmat: ha ugyanis Déry nem jó, hanem rossz kommunistának, nem igazi kommunistának ábrázolná Júliát. Ebben az esetben a szerelmi történet éppen abból következnék, hogy Júlia nem igazi pártmunkás, nem igazi kommunista jellem. Következésképpen Júlia alakján keresztül a párt pozitív ábrázolását nem lehet elérni, sőt rontani lehet, ha Déry megkísérelné Júliát, mint pozitív kommunista hőst, igazi pártmunkást elénk állítani.

A párt pozitív ábrázolása elválaszthatatlan a főhős, Köpe Bálint fejlődésétől.

A párt kritikájának ellenzői, bár formálisan és szavakban engedményeket tesznek, ebben a döntő kérdésben — hogy vajjon a párt helyes ábrázolása Bálint sorsának ábrázolásán múlik-e — fenntartják régi álláspontjukat. Elismerik, hogy Dérynél hamis a párt ábrázolása, de fenntartják, hogy „Bálintnak nem kell okvetlenül találkoznia a párttal". Mivel indokolják ezt?

Cikkemben természetesen csak analógiaképpen utaltam Pavel Korcsagin és Sztyepan Kolcsugin példájára.

Vannak, akik ennek ellene vetik, hogy egészen más volt az orosz munkásmozgalomnak az a szakasza, amelyben tipikussá válhattak ezek a munkásgyerekből proletárforradalmárrá, kommunistává fejlődő alakok. Vannak, akik az orosz munkásmozgalom 1905-ös, 1905 utáni és polgárháborús szakaszának, valamint a magyar munkásmozgalom 1920-as és 1930-as szakaszának különbségéből azt a következtetést vonják le, hogy a magyar munkásmozgalmat olyanfajta hősökkel, mint amilyen Korcsagin és Kolcsugin, nem lehet ábrázolni.

Természetes, hogy az orosz munkásmozgalom feladatai, atmoszférája, szervezettsége, tudatosságának foka, a bolsevik párt befolyása más volt akár 1905 után, akár a polgárháború idején, mint a mi pártunk befolyása, a mi munkásosztályunk öntudatának foka az 1920-as és 1930-as években. Ezt nem tagadja senki és nem tagadja senki azt sem, ami ebből folyik: a magyar munkásmozgalmat másfajta típussal kell érzékeltetni, mint amilyen volt Korcsagin és Kolcsugin.

De csak *bizonyos fokig* lehet elismerni ennek az érvnek a helyességét. Igaz, hogy Pavel Korcsagin az orosz polgárháborúval függ össze, hogy Sztyepan Kolcsugin az 1905-ös orosz forradalommal, az akkori fegyveres felkeléssel, a vereség utáni bolsevik pártmunkával függ össze. De azt se felejtsük el, hogy az 1920-as és 1930-as évek magyar munkásmozgalmát is megelőzte valami, ami nem ment feledésbe, ami megszabta a negyedszázados Horthy-periódusban nemcsak a magyar munkásmozgalom, hanem az egész ország, az egész magyar társadalom magatartását. Ne felejtsük el, hogy ha nálunk nem is volt olyan polgárháború, mint az 1920-as évek Oroszországában, ha nálunk nem is volt fegyveres felkelés — mint amilyen volt 1905-ben Oroszországban —, de 1919-es proletárforradalmunk nekünk is volt. És akármennyire elnyomott, színvonalában, öntudatában visszamaradt volt is a magyar

munkásmozgalom a fejlődésnek ahhoz a legfelsőbb fokához képest, amelyet az 1919-es proletárforradalomban ért el, az 1919-es proletárforradalom bukását követő évtizedekre — a munkásmozgalmat illetőleg is és az egész magyar társadalmat illetőleg is — rányomta bélyegét az, hogy *volt proletárforradalom*, rányomta bélyegét az, hogy Horthyék, a magyar uralkodó osztályok két és fél évtizedig páni rettegésben éltek a proletárforradalomtól.

Ebből következik, hogy csak bizonyos fokig jogosult az az érv, amely más munkástípusokat követel a huszas és harmincas évek magyar munkásmozgalmának ábrázolásánál, szemben az orosz munkásmozgalmat kifejező típusokkal. A különbség Pavel Korcsagin vagy Kolcsugin és Köpe Bálint között eléggé hangsúlyozódik és a két munkásmozgalom szelleme, iránya, fejlettségi foka közötti különbség eléggé kifejeződik azzal, hogy Köpe Bálint alapproblémája, gyermekkori fejlődésének fő kérdése — eltérően Sztyepantól és Paveltől — a harc a deklasszálódás, a munkanélküliség ellen, a szakma kitanulásáért.

Hogy Déry ezt állította Bálint gyermekkori fejlődésének középpontjába és ezzel kiemelte, hogy itt valami tipikus és sajátos magyar figuráról van szó, azt senki sem kifogásolta és senki sem kifogásolja. De az orosz és a magyar fejlődés közötti különbség egyáltalában nem abban fejeződik ki és nem abban kell kifejeződnie, hogy az orosz munkásfiatalok találkoztak a párttal és a párt által nevelődtek, míg Bálint és az illegális kommunista párt elmennek egymás mellett, sőt, ha találkoznak, egyik a másikát nem vonzza, hanem taszítja. A cári Oroszországban is voltak százezrek, fiatal munkások százezrei, akik csak 1917 októbere után jutottak el a párthoz, de nincs a szovjet irodalomban — és tegyük hozzá: a szovjet filmben — olyan munkástípus, sem öreg, sem fiatal, aki nem jutott el a párthoz és mégis rámondanánk, hogy tipikus kifejezője az orosz munkásosztály fejlődésének.

Egyesek azt mondják, hogy széles skálája van és lehet a munkáshősöknek és lehet tipikus munkásfigura az is, aki eljut a párthoz, de lehet az is tipikus munkásfigura, aki nem jut el a párthoz. (Mellesleg szólva a kiválasztás maga is tipikus, jellemző, ha nem is a hősökre, de az íróra nézve. Nem véletlen, hogy milyen író milyen hősöket választ magának.) De persze magában véve ezt a tételt nem tagadja senki. Nem is arról van szó és senki nem állította azt, hogy Bálintnak a második kötetben okvetlenül tagként kellett volna belépnie az illegális pártba. Senki sem akarja megszabni, hogy hány éves korában jusson el a párthoz. Ellenben arról volt szó és az a fontos, hogy ha Bálintból nem is lesz már 16—17, vagy 18 éves koráig párttag, mégis nevelje őt a párt közvetlenül vagy közvetve. Továbbá az a fontos és azon volt a hangsúly a mi kritikánkban, hogy vajjon helyes-e egy ilyen alapjában véve kitűnő tulajdonságokkal bíró munkásgyereket 1945-ig távoltartani a párt soraitól? (Bálint 1945-ben már 30 év körül jár.)

Elvontan, magában véve, elméletileg lehetséges az olyan munkásfigura, aki egész sereg tulajdonságát, cselekedetét, magatartásának bizonyos vonásait nézve pozitív hős is lehet, de mégsem jut el 1945-ig a párthoz. De a regényben ábrázolt konkrét Bálintra nézve ez az elvont lehetőség elesik. Bálint nem azok közé a fiatal munkások közé tartozik, akik 1945-ig nem is találkoztak a párttal, ennélfogva nem is volt módjuk engedni hatni magukra a párt nevelő erejét, vagy nem is volt módjuk a párt soraihoz csatlakozni. Déry Bálintot a párttal már az I. kötetben, az Ocsenással való találkozáson keresztül összehozza és a II. kötetben méginkább. Bálint távolmaradása a párttól és a párt nevelő befolyásától éppen *azért* következik be, *mert* összehozta: Bálint azért marad el a párttól és azért nem közeledik a párthoz, *mert* találkoztak! *Az* a párt, amellyel Déry összehozta Bálintot, *nem vonz*, *hanem visszalök*,

visszariaszt. És ha ez áll a 16 éves Bálintra, akkor a 30 évesre ez fokozottan áll. A regény konkrét Bálintját, az I. és a II. kötetben ábrázolt munkásgyereket, Déry csak úgy tudja 1945-ig visszatartani a párttól, ha Bálintban méginkább kifejleszti ugyanazokat az érzelmeket, amelyeknek alapján 17 éves korában visszariadt a párttól. Ha Déry fenn akarja ezt tartani, akkor a III. és IV. kötetben halmoznia kell a párttal való olyan fajta „találkozásokat", mint amilyen az Ocsenással való összekerülés az I. kötetben, mint amilyen az ÁFOSz teadélután a II. kötetben. Halmoznia kellene az ilyen, a párttól visszariasztó mozzanatokat, hogy Bálint lelkivilágában, pszichológiájában, jellemében indokolhassa, megmagyarázhassa: miért tartja magát távol a kommunista mozgalomtól.

Ez azonban nem a párt ábrázolásának megjavítását jelentené, hanem a pártra szórt rágalmak fokozását. Azok, akik arcuk verejtékével szedik össze az érveket annak bizonyítására, hogy magában véve, elvontan, elméletileg lehetséges egy olyan munkáshős is, aki a párt nélkül és a párttól függetlenül fejlődik, nem veszik észre, vagy nem akarják észrevenni, hogy Bálint visszatartásában a párt nevelő hatásától és 1945-ig a párttagságtól — *pártellenes tendencia van.*

Lehet-e olyan munkásfigurát ábrázolni, aki csak 1945-ben lett kommunistává? Természetesen lehet és szabad. De egy ilyen munkásfigurát úgy kellene megrajzolni, hogy az író megmutassa, hogyan nyomorította meg a Horthy-rendszer egy fiatal munkás fejlődését, hogyan akadályozta meg, hogy a szeme felnyíljon, hogyan fejlesztette ki benne mindenféle szociáldemokrata és egyéb segédcsapataival az ndividualizmust, az önzést, a gyávaságot, a munkásosztályban is — különösen a kapitalizmusban — meglévő kispolgári vonásokat.

De Bálintnál nem erről van szó. Bálintot nem a Horthy-rendszer tartja vissza a párttól, hanem a párt maga

löki vissza és riasztja el, mert — Déry ábrázolásában — a párt visszariasztó.

Egyesek szerint mi — tudniillik azok, akik bírálják ezt a pártábrázolást Bálint fejlődésével kapcsolatban — „túlbecsüljük" Bálintot. Azt mondják, hogy a Horthy-rendszer nyomása sok becsületes munkásban idézett elő jellemeltorzulást az individualista moralizálás irányában. De nem mi becsüljük túl a két kötetben elénk álló Bálintot, hanem maga Déry becsüli túl, illetve ábrázolja őt úgy, hogy túl kell becsülni. Bálint individualista moralizálása Dérynél nem mint mínusz jelentkezik, hanem mint plusz. Itt van például a magábanvéve nagyon szép dunaparti jelenet, amikor Bálint önkéntes jelentkezése után kiszabadul a rendőrségről és elmegy — hogy úgy mondjam — levegőt szívni fizikailag és lelkileg, számot adni magának arról, hogy mi történt, összeszedni magát *morálisan*. De mi az eredmény? A befejezője, a morálja ennek az egész dunaparti jelenetnek az, hogy a dunai szél kifújta Bálintból azt, ami vele a rendőrségen történt. Bálint számára egy kis dunaparti álmodozás elég ahhoz, hogy megfeledkezzék arról, ami vele, életének fordulópontjaként a rendőrségen történt? Ha Bálint életében ez a rendőrségi élmény ugyanúgy nem fordulat, mint ahogy nem volt fordulat az 1930 szeptember 1-i tüntetésben való részvétel élménye, akkor ez Bálintra is rossz és az egész regényre nézve is rossz.

Ez a moralizálás Bálint jellemében az érem egyik oldala. Az érem másik oldala a forradalmi osztályszolidaritástól való elzárkózás, következésképpen a párttól való elzárkózás. És ezt indokolja, igazolja, sőt végső soron *helyesli* Déry azzal, ahogyan a pártot ábrázolja. A párt visszataszító ábrázolása nem bírálata, hanem helyeslése az individualista moralizálásnak.

Ebből az következik, hogy a párttal nem találkozó, a párttól elzárkózó munkástípust Déry nem a maga korlátaiban — ez magában véve jogos lenne — mutatja meg az

olvasónak, hanem egyenesen példaképpen állítja az olvasó elé. Bálintnak ugyanis a Déry-féle ábrázolásban *igaza van*, ha elzárkózik *attól* a párttól, amelyet Déry ábrázol. És a mai olvasó, az 1952-es olvasó a párttól elzárkózó Bálint igazát, amely a Déry-féle regényben persze az 1930-as évekre vonatkozik, a jelenre is vonatkoztatja. És nem is tehet mást. A „Felelet"-tel a mi fiatal munkásgenerációnk egy olyan könyvet kap a kezébe, amelynek tanulsága, morálja, mondanivalója: *vigyázz, ha a párt hív!* Ha az 1930-as években igaza volt a hozzá hasonlókorú munkásgyereknek, amikor elzárkózott a párt elől — nem is lehet azt mondani, hogy hívó szava elől, mert a hívó szót a regényből nem lehet kihallani —, talán igaza van ma is, 1952-ben. A történelmi regényeket, vagy legalább is tanulságaikat — és Déry regénye történelmi regény — az egészséges olvasóközönség azonnal a mára vonatkoztatja. És a párt — meg kell mondani — nem kér az olvasók ilyenfajta „neveléséből"!

A különféle elméletek arról, hogy miért nem kell Bálintnak okvetlenül eljutnia a párthoz, hogy lehet magábanvéve más hős is, mint a kommunisták által nevelt hős, mindez konkrétan, politikailag azt jelenti, hogy azok, akik ezt vallják, tagadják a kommunista párt vezetőszerepe irodalmi ábrázolásának követelményét. Ez azt jelenti, hogy vonakodnak megmagyarázni népünknek: miért helyes, miért kell, miért szükségszerű és miért a nép érdekeit szolgálja a kommunista vezetés. Persze nem szűken, hanem szélesen kell ábrázolni a kommunista párt vezetőszerepét, a kommunistákat mint a nép fiait kell ábrázolni, akik mélyen bele vannak ágyazva magánéletükkel és közéletükkel, valamennyi problémájukkal a nép életébe.

A kommunista pozitív hős követelése: ez a kiindulópontja az egész kritikának, amellyel a párt a Déry-regénnyel szemben élt. Ez döntő politikai követelmény, amelyet a párt, az állam, maga az élet állít íróink elé. Egész irodal-

munkból hiányzik ez a kommunista pozitív hős. Vagy nem tudják íróink ábrázolni, vagy nem akarják, de hiányzik. És éppen ezért kellett élesen bírálni Déry regényének II. kötetét, mert a „Felelet" ideológiailag igazolja íróinknak ezt a vonakodását vagy képtelenségét a pozitív kommunista hős megrajzolására.

Vajjon azok, akik Déryt mindenféle „esztétikai érvekkel" védik, miért nem vetik fel a kérdést: véletlen-e, hogy Déry a pártot hamisan és rosszul ábrázolja? Elvégre ez nem formai, szerkesztési hiba a regényben, hanem világnézeti hiba, amelynek komoly, a multba visszanyúló, mély gyökerei vannak. A „Befejezetlen mondat"-ban voltak hősies kommunisták. De még ezek a hősies kommunisták is bizonyos embertelen, bizonyos kegyetlen, bizonyos visszataszító vonásokkal jelentek meg az olvasó előtt. És a „Felelet"-ben ez folytatódik. Folytatódik azzal, hogy a párt — ahogyan Déry ábrázolja — képtelen arra, hogy embereket neveljen. A „Felelet"-ben valamennyi kommunista nevelési kísérlet kudarccal végződik. Brányik nem tud Júliára hatni. Amikor az öreg Neisel — aki nem kommunista — a szeptember 1-i tüntetés után azt mondja Bálintnak: ne azzal törődj, hogy a barátod hűtlen lett hozzád, hanem azzal, hogy elárulták a magyar munkásosztályt, akkor Neisel kommunista módra próbált hatni Bálintra, akinek ez a tanítás az egyik fülén bement, a másik fülén ki. Neisel a II. kötetben odaadja Bálintnak Gorkij „Az anya" című regényét, hogy nevelje a fiút. Következmény nincs. Az öreg Páciusz bácsi, az 1919-es kommün egyébként kitűnően ábrázolt veteránja, nevelni igyekszik Bálintot a műhelyben. Mi az eredménye ennek a nevelésnek? Semmi! A műhely atmoszférájának, Páciusz bácsi nevelésének eredménye Bálint teljes magányossá válása és olyan problémákkal való küszködése, hogy vajjon helyes volt-e, vagy nem volt helyes „hazudni" a rothadt szociáldemokrata provokátornak, Bittnernek, amikor kikérdezte Bálintot,

hogy az egyik munkás nem tett-e szovjetbarát kijelentést. Páciusz kommunista nevelése tehát szintén lepereg róla, mint a liba tolláról a víz. Az a kommunista, aki rá akarja venni Bálintot, hogy ne jelentkezzék önként a rendőrségen, szintén hiába beszél neki.

Véletlen-e, hogy a kommunista pártnak és egyes kommunistáknak embert-nevelő, embert-formáló ereje Dérynél nincs, nem létezik? Nem, ez nem lehet véletlen. A pártnak ez az ábrázolása, olyan szervezetként való ábrázolása, amely nem tud embert nevelni, homlokegyenest ellenkezik a valósággal, mert ha valahol nevelnek és neveltek embereket, akkor a mi pártunkban neveltek. Déry regényének egész II. kötete ennek a tagadása. Csoda-e, ha ez ellen élesen lépünk fel politikai és esztétikai szempontok alapján, a politikai szükségletek nevében, az élet igazságának nevében. Ezért volt helyes Bodnár elvtárs felszólalása, aki a „Felelet" II. kötetének bizonyos hibáit kapcsolatba hozta Déry multbeli, régebbi műveinek ideológiai torzításaival. Nem a régi hibák öncélú felhánytorgatásáról van szó, hanem a ma jelentkező hibák gyökereinek feltárásáról. Az a kérdés, van-e összefüggés „A befejezetlen mondat" ideológiai torzításai és a „Felelet" hibái között? Sokkal hasznosabb, sokkal jobb lett volna a magyar irodalom számára is és Déry, mint író számára is, ha ideológiai hibáinak mély gyökereit nemcsak most, a „Felelet" II. kötete kapcsán bíráltuk volna, hanem bíráltuk volna már „A befejezetlen mondat" megjelenésekor. Azzal, hogy nem bíráltuk, nem segítettünk, hanem ártottunk Déry írói fejlődésének.

Volt a vitában egy kísérlet Benjámin elvtárs részéről Déry hibás pártábrázolásának igazolására. Kifejtette, hogy Déry az ÁFOSz-teadélutáni jelenetben tulajdonképpen nem a pártot ábrázolta, hanem bizonyos „frakciókat". De Köpe József Bálintot azzal viszi el a teadélutánra, hogy ott „orosz teát" kapni. Már pedig mindenki tudja, hogy a

frakciósok, akikről Benjámin elvtárs beszélt, nem árultak „orosz teát", hanem szovjetellenesek voltak. Ocsenás kapcsolata az öreg jéggyári munkással, Istenessel (az I. kötetben) azt mutatja, hogy nem frakcióban, hanem a pártban volt. Ennélfogva: nem helytálló Benjámin állítása, hogy Déry a frakciókat ábrázolta. Ez az állítás: vagy *Déry leleplezése, vagy megrágalmazása!*

A legélesebben kell tiltakozni Benjámin elvtárs ama felfogása ellen, hogy az illegalitásban nem volt éles polarizáció a munkásmozgalomban, mert a szociáldemokrata párt és a KMP között helyezkedtek el a különféle frakciók. Ez közönséges ferdítés. A frakciók nem a szociáldemokrata párt és a kommunista párt *között* helyezkedtek el mintegy átmenetet képezve köztük, hanem a rendőrség ügynökségeként ugyanazon az oldalon helyezkedtek el, mint a szociáldemokrata párt: a kommunistaellenes oldalon. Sőt bizonyos szempontból még veszélyesebb antikommunista ügynökségei voltak a rendőrségnek, mint Peyerék, mert ügyesebben burkolóztak mindenféle szociáldemokrataellenes frázisokba. Ezen nem változtat az, hogy valóban akadtak jóhiszemű munkások is a különféle rendőrspicli frakciók sorában. (Itt is hozzá kell tenni, hogy még ezeket a jóhiszemű munkásokat is kommunista- és szovjetellenességgel fertőzték meg a frakciók.)

Eörsi elvtárs kifejtette, hogy én Dérytől mást kérek számon, mint amit az író akart. Ez az álláspont kissé finomabb kifejtése annak a Keszi-féle álláspontnak, amely szerint nem a valóságon kell mérni az irodalmi művet. Hogyan állunk ezzel a „mást számonkéréssel, mint ami az író szándéka"? Karinthy elmondotta, hogy értelmiségi regényt ír. Ha Karinthytól számonkérnék, hogy miért nem a bányászokról ír, akkor ez nyilvánvaló ostobaság lenne és valóban joggal lehetne a szemére vetni annak, aki ezt az ostobaságot mondja, hogy mást kért számon az írótól, mint ami az író szándéka volt. Ha ellenben azzal bírál-

nák, hogy nem írja meg az értelmiségről a teljes igazságot, mert többé-kevésbbé csak negatív, vagy se hideg, se meleg figurákat ábrázol és nem ábrázol egy vérbeli, kezdetben ingadozó, de azután a munkásosztályhoz csatlakozó értelmiségit is, akkor erre a bírálatra már nem lehetne azt mondani, hogy mást kér számon Karinthytól, mint ami az író szándéka volt. Ez a bírálat helyes lenne.

Déry elvtárs az írószövetségi vita során kijelentette: kritikusai azt kívánják tőle, hogy ő oroszlánt ábrázoljon, pedig ő nem oroszlánt, hanem lovat akart ábrázolni. Miért kérik számon Dérytől az oroszlánt, amikor ő lovat akart megmutatni? De hátha az oroszlánt ábrázolta lónak és hátha egy paripát ábrázolt gebének? Csak azt szabad számonkérni az írótól, amit ő maga akar? De hátha rosszat akar? Engels a nyolcvanas évek végén egy angol írónő, Harkness „City Girl" című, munkásmiliőben játszódó regényétől bizony „mást kért számon", mint amit a regény a szó szűk értelmében ábrázolt. Miért passzív, miért képtelen magán segíteni a munkástömeg a te regényedben? — mondja az angol írónőnek Engels — miért nem ábrázolod azt a munkástömeget, amely forrong, lázad a kapitalizmus ellen? Engelsnek is szemére lehetne vetni, hogy „mást kért számon" Harknesstől, mint amit ábrázolni akart. De nem Harknessnek, hanem Engelsnek volt igaza.

Eörsi elvtárs arról is beszélt, hogy a negatív jelenség vagy figura is lehet nevelő hatású. Veres Péter is ilyesmiről beszélt felszólalásában, kifejtvén, hogy fontosabb a pozitív hősnél a pozitív író. De ezek az ellenvetések nem helytállóak. Persze a kritikai realizmus is nevelte az emberiséget igen hosszú időn át és nem rosszul nevelte. De nem a kritikai, polgári realizmusról van most szó, hanem a szocialista realizmusról. A szocialista realizmus kapcsán állítottam, hogy az az író, az a mű, amely nem teremt hősöket, pozitív figurákat, nem nevelő irodalom. Ezt kétségbevonni nem lehet és nem szabad. Nem fogjuk meg-

engedni, hogy ebben a kérdésben visszarántsanak bennünket attól, amit már egyszer tisztáztunk és elértünk. Nem fogjuk engedni, hogy bárki kérdésessé tegye azt, vajjon szükség van-e a mi új irodalmunkban pozitív hősre? Gogolnak erre nem volt feltétlenül szüksége, a „Holt lelkek" a cárizmus szörnyűségeinek puszta leleplezésével is nevelt. De a szocialista realizmus *nem csak, nem egyszerűen és nem főképpen leleplező irodalom és aki ezt nem érti, az semmit sem ért.*

Amikor pozitív hőst követelünk, nem Toldi Miklósokat, nem gáncsnélküli lovagokat követelünk. A pozitív hősnek, a kommunista pozitív hősnek sem kell hibák és törések nélküli embernek lennie. A kommunista pozitív hős, a kommunista ember is közönséges halandó, a nép sűrűjéből származik és az író ábrázolja olyannak, amilyen és amivé fejlődik, e fejlődésnek minden bajával, nehézségével, emberi gyöngeségeivel egyetemben.

A kommunista pozitív hősök között, erkölcsi és öntudatbeli fejlettségük foka között lehet és kell hogy legyen — a valóságnak megfelelően — különbség. Világos, hogy nem lehet mindenki Fučík, vagy Sallai, vagy Schönherz. A Déryvel szemben gyakorolt kritika egyáltalán nem úgy értelmezendő, hogy mi azt követeljük, a kommunista pozitív hős feltétlenül a Schönherzek fajtájából való legyen. A kommunista pozitív hősök között is vannak kisebbek vagy nagyobbak, és a kisebbek is lehetnek az irodalmi ábrázolásban központi alakok, a nagyobbak pedig epizódalakok. Azsajev regényében például nem a legpozitívabb kommunista a főhős. A Maxim-filmtrilógiában nem Maxim a legfejlettebb bolsevik, hanem az az illegális bolsevik pártmunkás, aki Maximot neveli. De a „kisebb" kommunista figura mint főhős, és a „nagyobb", fejlettebb kommunista figura mint epizódalak közt kell hogy *összefüggés* legyen, kell hogy az egyik a másikra *hasson*, kell hogy az epizódfigura, a fejlettebb kommunista

nevelje a főfigurát, a kevésbbé fejlettet. Ez megtörténik Azsajevnél és megtörténik a Maxim-trilógiában. Ilyen nevelési kapcsolat nélkül nem felelne meg az ábrázolás az élet igazságának.

A pozitív kommunista hős követelményét tehát nem szabad vulgarizálni. Mi olyan pozitív kommunista hősöket szeretnénk látni irodalmunkban, akik *fejlődnek* és fejlődésükkel mutatnak példát. A kész emberek, a nagy történelmi pozitív hősök, a Schönherzek, vagy a Bahmutszkijok irodalmilag túlkevéssé fejlődőképesek s ezért bizonyos fokig érthető, hogy nem állnak egy fejlődést ábrázoló regény középpontjában, érthető, ha mellékfigurákként szerepelnek. De ha százszor is mellékfigurák, a párt szerepe jut bennük kifejezésre, mint kisugárzó, vonzó és nevelő erő. Meg tudják nevelni a kevésbbé fejlett főfigurákat, Kovsovot, Maximot, Kolcsugint — és sajnos nem Bálintot. A szemünk láttára alulról felfelé fejlődő főhősökben pedig ugyancsak a párt nevelő szerepe, emberformáló ereje fejeződik ki.

Ismétlem: a „Felelet" döntő hibája a hamis pártábrázolás. De ezt komolyan végig kell gondolni, nemcsak ismételgetni. És a hamis pártábrázolás dupla hiba egy történelmi regényben, mert a „Felelet" lényegében az. Rákosi elvtárs, aki igen komoly érdeklődéssel figyeli az irodalmi vitát, hívta fel a figyelmemet arra, hogy a mi íróink többsége koránál, vagy egész életénél, multjánál fogva nem ismeri és nem ismerheti pártunk igazi fejlődését, multját, nem ismerheti saját tapasztalatából, csak hallomásból vagy mások elbeszéléséből, írásos dokumentumokból ismerheti. És mivel nem ismerik a párt multját — mondotta Rákosi elvtárs —, igen könnyen tévednek el, nem látják meg a fáktól az erdőt.

Persze a mi pártunkban, a mi multunkban, a mi illegális munkánkban is voltak mélypontok. Voltak kommunisták, akik megtorpantak, voltak árulók, likvidátorok,

volt egy sor beteges jelenség. De aki ezekben látná a dolog lényegét, az a fáktól nem látná az erdőt. Nem ez volt a döntő a mi multunkban. Ábrázolhatja természetesen ezt is az író — egy feltétellel: ha az erdőt is látja, nemcsak a fákat, ha íróilag nem feledkezik meg a fejlődés fő vonaláról, arról, hogy a mi pártunk hősöket nevelt.

Egyesek azzal érvelnek a „Feleletˮ pártábrázolása mellett, hogy a mi mostani középső-vezetőgárdánk, sőt felső-vezetőgárdánk jelentős része is csak 1945-ben lett kommunistává. De ez sem az égből pottyant le. Az 1945-ös év nincs elválasztva azoktól az 1930-as évektől, amelyekben nemcsak Ocsenások és a párttól visszariadó Bálintok léteztek és dolgoztak a munkásmozgalomban, hanem Sallaik és Fürstök is és egész serege a névtelen kommunista hősöknek. Még ha Bálint csak 1945-ben csatlakoznék is a kommunista párthoz, ennek a csatlakozásnak is kétévtizedes előzménye a kommunista párt kisugárzó, nevelő ereje az egész magyar munkásmozgalomban.

Véletlen az, hogy mi 1945-ben, a szociáldemokraták közt és köztünk az illegalitás alatt kialakult látszólagos erőviszonyokat megcsúfolva, hirtelen lettünk a munkásságban, egész csomó szakmában és iparágban többséggel rendelkező párttá? Vajjon nem függött ez össze azzal, hogy mit csinált és hogyan harcolt pártunk az illegalitás alatt? Ami illegális pártunk nehéz viszonyok közt, hallatlan üldöztetés közepette a spanyol szabadságharc számára ezer magyar kommunistát tudott küldeni, egy önálló brigádot tudott szervezni Spanyolországban. A Rákosiperek, Sallai és Fürst vértanúhalála és mindaz, ami ezzel összefügg, szintén nem voltak „elszigetelt eseményekˮ, nem voltak „véletlenekˮ! Senki sem kívánja, hogy mindezt részletesen ábrázolja az író. De ha ennek a hősiességnek az atmoszféráját, a pártnak ezt a nevelő erejét, amely az egész munkásosztályra hatott, nem érzékelteti az író, aki regényíró-történetírója akar lenni a kommunista párt

multjának, a magyar munkásosztály multjának, ha nem tudja érzékeltetni ezt a kisugárzó nevelő erőt, amely a magyar élet minden részében jelen volt — akkor ne nyúljon hozzá ilyen szent témához.

Ez azért fontos — és erre is Rákosi elvtárs hívta fel a figyelmemet —, mert a mi pártunk történetét nemcsak és talán nem is elsősorban pártiskolákon és szemináriumokon tanulják, hanem az irodalomból is. Az is párttörténet, amit Déry írt. De *milyen* párttörténet? A mostani olvasó, akit mi nevelni akarunk, nem a párt multjának nagyszerűségét, nem a párt nevelő erejét tanulja meg belőle, hanem az ellenkezőjét. És ezért van az, hogy azok a régi kommunisták, akik valóban tudják, hogy mi volt az 1920-as és 1930-as évek illegális pártja, különösen fel vannak háborodva azon a pártábrázoláson, amely a „Felelet"-ben elénk tárul.

2. A Farkas Zénó kérdés

Déry kifejtette, hogy a III. és a IV. kötetben Farkas Zénó felemelkedését akarja ábrázolni az után a morális lesüllyedés és elzüllés után, amelynek a II. kötetben lehettünk a tanúi. De ez még érthetetlenebbé teszi az átlagolvasók számára a tanár sorsának alakulását. A II. kötetben Farkas Zénó erkölcsileg, világnézetileg teljesen zsákutcába jut, mocsárba süllyed. Kell-e ez a II. kötetbeli lesüllyedés ahhoz, hogy azután újra felemelkedjék? Elhihető lenne-e a IV. vagy a III. kötetben a felemelkedés az után a teljes erkölcsi elzüllés után, amelyet a II. kötetben láttunk? Nem szabad, hogy a regényíró az olvasónak, aki fejlődik ízlésben, gondolkodásban és követelményekben, amelyeket a mű iránt támaszt, megoldhatatlan rejtvényeket adjon fel figurái jellemének és fejlődésének ábrázolásában.

Nekünk, értem ezen az országot, az államot, a pártot,

a szocialista építést, a polgári értelmiség ingadozásának olyan rajzára volna szükségünk, amely megmagyarázza mai értelmiségünknek — nem az új, proletár, paraszti, hanem a régi értelmiségnek, amely együtt dolgozik velünk —, milyen buktatókon és konfliktusokon keresztül, de ezek ellenére is hogyan és miért fejlődött hozzánk a multnak, a mult rendszerének egy magábanvéve kiváló értelmiségi figurája, miért nem lelte helyét a régi világban, hogyan csatlakozott a maga módján a néphez, a munkásosztályhoz. Zénó rajza nem ilyen. Ezt az állami szükségletet ez a figura nem elégíti ki. Farkas Zénó ábrázolása példa arra, hogy *lehet* és ennélfogva *szabad* előbb megrothadni és a megrothadás után is hozzánk jönni. Sőt, ha kissé túlhajtjuk ezt a gondolatot, akkor a „Felelet"-ből az derül ki, hogy a hozzánk való közeledésnek a mocsárba süllyedés egyenesen feltétele. Ennélfogva az az elzüllés, amelyet a II. kötetben láttunk, nem is olyan borzasztó. Nem is olyan borzasztó mocsárba süllyedni, Esztert választani Júlia helyett, szövetkezni vagy betársulni a kapitalista nagybácsi vegyiüzemébe, mert azután még mindig van mód arra, hogy kikecmeregjen a sárból és megjavuljon.

Nem túlnagyok-e Farkas Zénó erkölcsi és értelmi fejlődésének ezek a vargabetűi ahhoz, hogy megértsük és tipikusnak érezzük ezt a figurát? A döntő ellentmondás ebben az ábrázolásban az, hogy a II. kötetbeli Zénó elzüllésével Dérynek *rokonszenveznie* kell, mert a későbbi fejlődés ezt szükségessé teszi. Idealizálnia kell, igazolnia kell azt a fertőt, amelybe a tanár lesüllyedt, különben a III. kötetben nem ábrázolhatná a felemelkedés útján. Éppen ezért nem tudja a II. kötetben ezt az erkölcsi süllyedést, ezt az elzüllést leleplezően ábrázolni — és ez az, ami teljesen jogos visszatetszést szült az olvasóban. És ha a III. kötetben felemeli Zénót, akkor ezt a visszatetszést nem cáfolja meg, hanem növelni fogja.

3. Az individualista moralizálás

Az én kritikámban központi gondolat volt Bálint — és Déry — individualista moralizálásának bírálata. A „Felelet" ideológiai gyengeségeinek, hibáinak itt van a gyökere. Fölösleges fejtegetni, hogy mi nem az erkölcs, a morál ellen vagyunk általában, hanem az individualista polgári moralizálás ellen. Ez két különböző dolog. Engels a kispolgári szocialisták ellen küzdve utalt arra, hogy a kapitalista társadalom morális elítélése kispolgári álláspont. Nem a morálról, hanem az osztályharcról van szó! De hozzátette Engels: ha a kapitalista társadalom erkölcsi elítélése mélyen behatol a néptömegekbe, ez a morális elítélés, ez a morális nézőpont magának az osztályharcnak materiális erejévé válik és *ennyiben* a kapitalizmus morális elítélése is lehet pozitív.

A társadalmi kérdések ilyen elszigetelt, elvont morális felvetése azonban nemcsak pozitív, hanem negatív, reakciós is lehet, ha ezek a morális kérdésfelvetések a munkásság osztályharca, a dolgozó nép felszabadítási harca ellen irányulnak. Ezt ma különösen fontos látni, amikor az imperialisták a mi forradalmi államrezonunkkal és ez államrezon által diktált rendszabályokkal, az osztályharc célszerűségi szükségleteivel és követelményeivel — képmutató módon — az elvont, „osztályfeletti" morál követelményeit próbálják szembeállítani.

Az osztályharc követelményeinek, a proletárdiktatúra államrezonjának megnemértése vezette az 1917-es forradalom után Gorkijt arra, hogy ilyen „humanista" morális szempontok, követelmények alapján kerüljön szembe Leninnel, a bolsevikokkal. Ezen az alapon riadt ő vissza akkor átmenetileg, rövid időre a proletárdiktatúra elkerülhetetlen keménységétől. Gorkij nagyon szépen és őszintén írt erről és Lenin türelmesen magyarázta neki, hogy ez

a moralizálás objektíve a burzsoázia védelmét jelenti. Gorkij később belátta, hogy az 1917-es forradalmat közvetlenül követő periódusban jelentkező „humanizmusa" hiba volt és ő maga javította ki ezt a hibáját, amikor felállította az igazi proletárhumanizmus kritériumát, mondván: ha az ellenség nem teszi le a fegyvert, meg kell semmisíteni!

Miért mondom mindezt? Miért léptünk fel sok elvtárs számára érthetetlen keménységgel és eréllyel a Déry regényében jelentkező polgári moralizálás ellen? Azért, mert ez a moralizálás, ennek a politikai gyökere — és mindent le kell tudni fordítani a politika nyelvére — lényegében az ellenség megsajnálása, vagy az ellenség megsajnálására vezet. Vannak a mi táborunkon belül is ilyen moralizálók, akik ingadoznak, kételkednek, engednek a burzsoázia morális köntösbe öltöztetett ideológiai nyomásának. Ez ma az opportunizmus egyik jelentkezési formája az ideológiai fronton, különösen az értelmiség soraiban. És a moralizáló társadalomszemléletet, a párt multjának a moralizáló ábrázolását a „Felelet"-ben azért bíráljuk élesen, mert ez a párt *mai* politikájával szemben kételkedő, ingadozó elemek alá ideológiai bázist ad. A *multban* történő moralizálás bátorítja és igazolja *mai* moralizálásukat, ami ellenünk irányul. A mi morálunk, a mi humanizmusunk: ne sajnáld meg az ellenséget, hanem gyűlöld és semmisítsd meg; és az érem másik oldala: építsd önzetlenül a szocializmust, mert szereted a hazát s hogy építhesd a szocializmust, semmisítsd meg az ellenséget! De ez a polgári individualista erkölcs ellentéte. Ezért helytelen az, amit Déry felszólalásában kifejtett, Bálint későbbi fejlődésének körvonalait feltárva: „Bálint individualista erkölcsi problémái szervesen átnőnek társadalmi-politikai problémákká" a III. és IV. kötetben. Az individualista polgári morál nem nőhet át sem proletármorálba, sem társadalmi-politikai problémákba. Ha folytatódik nála ez az individualista moralizálás — és

az eddigiekből az következik, hogy folytatódni fog — ez nem vezethet el a párthoz, csak elvezethet tőle.

A multban, az illegalitás idején a frakciók, a párt-ellenes, kommunistaellenes ügynökségek szívesen szegezték szembe a párt politikájával a moralizálás fegyverét. Azt mondották: minek „feláldozni" az illegális harcban az embereket? A külföldi renegát-„kommunista" irodalom tele van ilyen moralizálással. Ettől a tévúttól, ettől a lejtőtől akarjuk megmenteni Déry elvtársat. Önkritikája — mint már említettem — arra vall, hogy komolyan küszködik, és erősen érintette, amit regényével szemben felhoztunk. Ha időt kér a belátásra, jól van; eméssze meg, gondolkodjék azon, amit mondottunk. De ne hallgasson azokra, akik védik, mert azok nem jóbarátai. Visszatartják a teljes igazság belátásától. Ne engedje magát visszatartani!

Déryt azért bíráltuk, hogy segítsünk neki. Nagy tehetsége alapján meg tudná írni — ha akarná — azt a regényt, amelyben a magyar munkásmozgalom, a mi pártunk hősei úgy szerepelnek, ahogyan a valóságban, az életben, a politikai harcban szerepeltek. Ezt várjuk és elvárjuk Dérytől.

Mi legyen a „Felelet"-tel? Ez az író dolga. Nem azt mondjuk: hagyja abba, hanem azt: javítsa ki és írja tovább. Déry — és általában az írók — ne tartsák magukat világnézetileg tévedhetetleneknek. Fogadják el a párt tanácsait. Persze nekünk nem az a feladatunk, hogy most megmondjuk neki, mit és hogyan javítson ki. Hogy mi a kiút, az az író dolga! Ebbe mi nem szólunk bele, de szeretnénk, ha Déry gondolkozna ezen és rájönne, hogyan kell a párt tanácsai nyomán kijavítani a „Felelet"-et, s ezen a kijavított alapon folytatná és befejezné a művet.

III

A polgári ideológia jelenségei mai irodalmunkban

Egész sor jelenség mutatja, hogy az írókongresszus után a sematizmus elleni harc leple alatt feléledtek vagy újraszülettek bizonyos polgári, kispolgári, *reakciós*, a szó irodalmi és politikai értelmében reakciós jelenségek az irodalomban. Csak a legjellemzőbb ilyen jelenségeket akarom most kiemelni.

1. A „Lila tinta"

Kezdjük — nem tartva be a kronológiát — Örkény elvtárs nemrégiben a *Csillag*-ban megjelent novellájával, a „Lila tintá"-val. Ez a novella rothadt és hazug. A tulajdonképpeni témája a pusztuló burzsoázia megsajnálása és megsajnáltatása. A *Csillag* legutóbbi számában megjelent nyilatkozatában Örkény elvtárs kifejti, hogy neki eszeágában sem volt Bébit, a burzsoá lányt megtenni főhősnek. De még ha Scharl mérnök fejlődése lett volna is Örkény elvtárs középponti problémája, ez is Bébi különféle megváltozásaival, megmentésével kapcsolatos. Pedig ez a leány semmivel sem jobb az anyjánál, akit maga Örkény elvtárs is elítél. Sőt bizonyos fokig rosszabb, mert butább. De egyébként ugyanabból a fából van faragva, ugyanaz a szociális típus, mint az anyja: visszataszító, züllött, élősdi. És Örkény mégis „átmenti" őt a mi társadalmunkba és *hogyan* menti át? A testével. Amit Örkény ábrázol, az — ha nem is nyiltan, de a dolog lényegét tekintve — semmi egyéb, mint prostitúció, sőt több ennél, a prostitúció idealizálása, szentesítése, hiszen a mérnök és a lány közt semmiféle szerelem nincsen a szó igazi értelmében. (Ezt igazolja Scharl levele is.) És ezt a prostitúciót a párttitkár egész magatartása előmozdítja, helyesli, szentesíti.

A „Lila tinta" Örkény elvtárs munkásságában sajnálatos visszaesés „A Hunnia Csöködön" című, 1947-ben megjelent novellájához, amelynek jellegzetessége szintén a fülledt és rothadt szexualitás volt. És a baj az, hogy Örkény elvtárs még ma sem látja hibáját és az önkritika, amelyet a *Csillag* legutóbbi számában gyakorolt, semmi egyéb, mint egyszerű mellébeszélés. Védi, még most is védi a „Lila tintá"-t.

Egy író, aki meg tudta írni a „Házastársak"-at, amely minden gyengesége és fogyatékossága ellenére becsületes, derekas, eszmei mondanivalójában helyes munka, hogyan tudta megírni egy-két évre rá ezt a novellát? Mindegy Örkénynek, hogy mit ír? Tudja ezt is és azt is? Csak rutin kérdése nála az irodalom? Az ilyen rothadási termékeknek a mi új irodalmunkban nem lehet helyük. Sajnos, erre a novellára, amelyre fel kellett volna szisszenniök épérzékű íróinknak, az *Irodalmi Ujság* kivételével nem reagáltak helyesen.

Örkény elvtárs kifejtette a novellával kapcsolatban, hogy „a naturalizmus nem idegen a szocialista realizmustól". Ezt a felfogást erélyesen vissza kell utasítanunk. Igenis idegen a naturalizmus a szocialista realizmustól. Természetesen nem volna helyes az, ha a mi új irodalmunkban valami nyárspolgári prüdéria terjedne el. Az álszemérem, az egészséges erotikától való visszaborzadás a valóságnak nem megfelelő, hamis aszkétizmus volna.

De különbség van az ilyen álszemérem visszautasítása és a naturalista módszerekkel ábrázolt, meztelen szexualitásban való turkálás között.

2. A lírai vita

Áttérek az Írószövetségben és részben a sajtóban is folytatott vitára mai líránkról.

Darvas József a vitában megállapította, hogy „líránkba

kezdett visszaszivárogni a régi polgárias költői hangulat". Teljesen egyetértek ezzel a megállapítással.

Költészetünkben kétségkívül van fejlődés. De ha van is fejlődés, nem szabad, hogy ennek meglátása eltakarja előlünk ezeknek a polgári hangulatoknak felbukkanását líránkban.

Jelzi ezeknek a polgári hangulatoknak a felbukkanását a költői vitában költőink jelentős többsége által elfoglalt olyan álláspont, amely szerint a költészet, a líra megítélésének döntő kritériuma a költő úgynevezett „őszintesége". A sematikus líra, a „típusvers" elleni harcban — ahogyan ezt a fogalmat megalkották — természetesen az őszinteség követelménye bizonyos jogosultsággal bír, de mint fő követelmény, amelyet a verssel szemben támasztunk, feltétlenül félrevisz. Van ebben a követelményben egy eleme az igazságnak, de ez nem döntő. A dilettánsok őszinték, mégis sematikusak. Stefan George vagy Claudel feltétlenül őszintén élték át lírai mondanivalóikat — mégis reakciósak.

Felállították a költői vitában a költő „belső vívódásának" a követelményét is. Ebben is van egy eleme az igazságnak. A költőnek küzdenie kell azért, hogy eggyé tudjon válni népével, hogy mélyen át tudja élni népének érzelmeit és azokat mint saját lírai élményeit tudja kifejezni, de a „vívódás", mint a kételyek és ingadozások idealizálása: esztétikailag reakciós álláspont.

Ady Endre és József Attila szintén vívódott. Nemcsak a kifejezés nehézségeivel vívódtak, hanem lírájuk tartalmának is egyik jellegzetessége volt a vívódás. De ők az ország sorsa miatt vívódtak, a haladó erők gyengesége miatt, saját elszigeteltségük miatt. Még Petőfi is vívódott, pedig az ő „elszigeteltségét" nem lehet sem Adyéval, sem József Attiláéval összehasonlítani. Egy demokratikus forradalmi hullám emelte magasba és ritkán kellett éreznie az elszigeteltséget. De még ő is vívódott — és ez érthető is egy népi, plebejus forradalmárnál egy olyan polgári forradalomban,

amelyet a nemesség vezet. Ennek a lírai vívódásnak társadalmi gyökere a nép féltése, a haza, az ország sorsa felett érzett aggodalom és a haladó költők elszigeteltsége. Lenin mondotta Csernyisevszkijről, hogy ő annak az orosz hazaszeretetnek adott kifejezést, amelyet áthatott a bú. Petőfinél teljesen világos ez. Egy kevésbbé idézett versben — amelyet angolból fordított Moore után — így ír:

„Óh ne bántsd a költőt, ha magányba fut, hol
Fekszik a gyönyör, a hírrel nem törődve;
Nagyra született ő, s lelke lángolási
Szentebbek volnának boldogabb időkbe'.
A húr, mely most lantján tágan lankad, tudna
Harci dárda ellen íjt feszíteni,
És ajkán, amely most vágyakat lehel csak,
Honfiszívek árja ömledezne ki.

De jaj hazájának!..."

— — — — — — — — — — — — — —

Ez a gyökere Petőfi olyan vívódó verseinek, mint a „Felhők" és egész sor más versnek, amelyet a forradalom különféle fordulatai idején írt, különösen amikor elvi, világnézeti okokból összeveszett polgári liberális fegyvertársaival. És vonatkozik ez az egész „világfájdalom-lírára" a multban. Byronnak, a világfájdalom tipikus költőjének ez a lírai érzelme a romantikus antikapitalizmus költészeti kifejezése volt.

De meg kell különböztetni a világfájdalom-lírát, mint a kapitalista társadalommal való szembenállás jogosult kifejezését a dekadens fájdalom-lírától, a magánlélek tökéletesen érdektelen magánkeserveit megéneklő költészettől. A mi líránkba ez az utóbbi szivárgott be. A lírával szemben támasztott pusztán formális-szubjektív, „vívódási" és „őszinteségi" követelmények ezt a tendenciát alátámasztják és szentesítik. Ismeretes Keszi elvtársnak hirhedtté vált meghatározása: „a lírikus feladata elsősorban az, hogy képet adjon önmagáról". Ez az álláspont is végső soron a

polgári magánlíra szentesítése, a dekadens polgári líra mintaképül állítása a szocialista líra elé.

Nem igaz, hogy a lírikus fő feladata, hogy képet adjon önmagáról. Az, hogy a lírában a költő hős kell hogy legyen — banalitás. Nem hiába hívják a lírai költészetet alanyi költészetnek. A költő, mint szubjektum nélkül, aki szervesen benne van a versben, a líra nem líra. De a költő népének hangjaként, nemzetének aeol-hárfájaként legyen hőse a lírai versnek. A mi líránknak nem a magánlélek magánkeserveit, hanem a nép nagy, közös érzelmeit kell kifejeznie.

Persze ennek a ma tapasztalható „szocialista" fájdalom-költészetnek is megvannak a maga objektív társadalmi gyökerei, ezek sem csupán magánérzelmek. Ebben is van egy adag ilyen romantikus „anti"-, de nem romantikus antikapitalizmus. Pedig a romantikus antikapitalizmusban, még Byron álláspontjában is volt reakciós vonás. Ezt Engels erősen hangsúlyozta Byron megítélésénél Shelleyvel szemben. A „szocialista" fájdalom-költészetben valami fokozottan reakciós „anti" jelentkezik. Mi ez? Romantikus elvágyódás a szocializmus építésétől, mindegy hogy hová: vagy a természetbe, vagy a szerelembe, vagy a multba, vagy akár a jövőbe is.

A mi líránknak nem ezeket a magánkeserveket kell kifejeznie. A mi Ars Poeticánk: „Ha nem tudsz mást, mint eldalolni saját fájdalmad s örömed: nincs rád szüksége a világnak, s azért a szent fát félretedd." Ezt nem kisebb ember mondotta, mint Petőfi Sándor. Ez a forradalmi demokratizmus Ars Poeticája és a proletárköltészet Ars Poeticája, a magyar proletárköltészeté is, József Attiláé. Az ő „Ars Poetica"-ja így hangzik:

„Költő vagyok — mit érdekelne
engem a költészet maga?
— — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —

Az idő lassan elszivárog,
nem lógok a mesék tején,
hörpintek valódi világot,
habzó éggel a tetején.

— — — — — — — — — — —

Én nem fogom be pörös számat.
A tudásnak teszek panaszt.
Rám tekint, pártfogón, e század:
Rám gondol, szántván, a paraszt;

engem sejdít a munkás teste
két merev mozdulat között;
— — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —"

És a vége a versnek ezt mondja:

„S hol táborokba gyűlt bitangok
verseim rendjét üldözik,
fölindulnak testvéri tankok
szertedübögni rímeit."

De van ma élő és író költőnktől is olyan megfogalmazása ennek a forradalmi demokratikus eredetű Ars Poeticának, amihez nem lehet semmit sem hozzátenni. Kónya elvtárs írja „Bírálat" című versében:

„Szeresd az embert, forgolódj kavargó
harctérein — hadd hallja meg szavad!
Korodban élj, úgy leszel maradandó,
népedben élj, úgy nem leszel magad!"

Teljesen helyes, igaz, átélt és nem „vívódó" kifejezése annak az Ars Poeticának, amelyet mi helyeslünk. De ha fiatal költőink elé a vívódást állítjuk mintaképül, akkor

a saját lelkükben való terméketlen turkálásra, az én túltengésére és a nagy társadalmi, közösségi érzések lenézésére és lebecsülésére neveljük őket. Eléggé elterjedt jelenség bizonyos költőinknél, hogy szinte két részre osztják költészetüket: az egyik versben pártosak — tisztesség ne essék szólván; a másikban költőiek — szintén tisztesség ne essék szólván: időtől és tértől függetlenül énekelnek a tavaszról, a tájról, a szerelemről, az ifjúságról, kiélve magukat öncélú hasonlatokban. Ezt gúnyolja ki teljes joggal Kónya:

„Egy verset az «örökkévalóság» —
— obulusként — egyet a pártosság.
Azt hiszed, ha magad széjjelméred,
megőriznek a szigorú évek?"

A polgári hangulatok visszaszivárgása líránkba legkirívóbban abban jut kifejezésre, hogy a magánérzések és a magánfájdalmak költészete egyeseknél egyenesen halálhangulatba torkollik bele. Csak néhány példa. Az egyik, Hajnal Anna „Emlék, félelem, boldog reggel" című verse:

„Félelem? csak szánalom?
veled szemben? vagy magammal?
egyek vagyunk. Hogyha hullsz,
hullásodban ránts magaddal . . .
Együtt növő ifjú fák — —
élesítik ránk a fejszét.
— — — — — — — — — — —
Szekér zörög?
a tetszhalott ház mélyen felhörög.
Autó megáll.
Most jön érettünk a pribék halál."

Miről van itt szó, milyen hullásról; kik azok az „ifjú fák", akikre a fejszét élesítik; ki az a pribék halál, aki még csak nem is szekéren — de autón jön érettünk?

Zelk elvtárs szép verset írt néhány hónappal ezelőtt a *Csillag*-ban: „Szép öregség dícsérete". Vannak ugyan benne bizonyos szemléleti gyengeségek: Zelk végigtekintve sajátmaga és élettársa életén, saját multjában elsősorban a magányt, az elszigeteltséget érzi és énekli meg. Ennek ellenére ez a vers az utolsó két szakaszáig mégsem a halálfélelem, vagy az öregkortól való félelem verse. A végén mégis a következő fordulat van:

„ha gyilkos szándék törne,
zúdulna még e népre,
te sem rettennél nézni
puskacsövek szemébe.

Akkor is kéz a kézben
együtt, mert megtanultad:
utolsó kortyig, cseppig
igyuk ki poharunkat!"

Milyen ördögöt fest itt a falra Zelk Zoltán? Kitől kellett annyira megijednie, hogy a pohárnak utolsó kortyig való kiivása jutott az eszébe? A vers egész összefüggésében nyilvánvaló, hogy nem örömpohárról, hanem ürömpohárról szól, sőt méregpohárról. Lehetséges persze az, hogy az elkövetkező évek — Zelk szavaival — „mégse verőfényt", hanem vihart hoznak. Mi népünket valóban arra akarjuk nevelni, hogy ebben a viharban helytálljon. És az is lehetséges, hogy ebben a viharban soknak bátran meg kell majd halnia. De helytállásra, bátorságra, sőt talán halálra nem azzal kell előkészítenünk sem önmagunkat, sem a népet, hogy ennek a bizonyos pohárnak az utolsó kortyig való kiivásáról beszélünk, hanem azzal, hogy a győzelem biztonságát és ügyünk igazát hirdetjük. A halál vállalására is csak az élet szeretetére való neveléssel lehet az embereket előkészíteni, nem pedig halál-

hangulatok terjesztésével. Ez a megijedés költészete, azé az emberé, aki fél és önmagát igyekszik bátorítani.

Nem egészen ebbe a kategóriába tartozik, de mégis itt kell említeni Benjámin elvtárs „Számadás" című igen szép versét. De még ebbe a gyönyörű versbe is beszivárogtak a halálhangulatok:

„Ezért készítek én előre számadást . . .
Ha körülfog a tőr, korbács, hüvelykszorító
ezer vad szörnye és belémmar, mint a kígyó,
hogyan viselem a röhejt, kínvallatást?
Mert könnyű a halál elé nyilt mellel állni,
vasat szegezni vasnak, hősök közt lenni hősnek, —
de hogy' fogok, ha kell, az ember-alja bőszek
csordáival magam, egymagam szembeszállni?"

Itt is az ördög van a falra festve. Bátorságra és helytállásra nem azzal nevelünk, ha képzeletünk az ellenséggel való izolált, magányos szembenállás lehetőségeit és tegyük hozzá: rémségeit festegeti. Miért kell azokról a kínzásokról, tőrről, korbácsról, hüvelykszorítóról írni, amelyek persze megeshetnek az emberrel, ha az ellenség fogságába jut, vagy ha az ellenség győz? A költőnek nem egymagának, nem egyedül kell szembeszállnia az ellenséggel, hanem népe aprajával-nagyjával együtt. Ebben a hangulatban, amely ebbe a szép versbe beszivárgott, benne van az, hogy a költő nemcsak a harcot látja előre, hanem mintegy leszámítolja a vereséget is. De ismétlem: csak a győzelemre készülő emberek tudnak a halállal is szembenézni.

Petőfinek is voltak halálvíziói: „Ott essem el én, a harc mezején"! De ez a hatalmas vízió — az „Egy gondolat bánt engemet" — az *ágyban párnák közt* való meghalást állítja szembe a *harc közben* való elpusztulással. Az egész vers a győzelem hatalmas himnusza és nem a halálé.

„S ha ajkam örömteli végszava zendül,
Hadd nyelje el azt az acéli zörej,
A trombita hangja, az ágyúdörej,
S holttestemen át
Fújó paripák
Száguldjanak a kivívott diadalra . . ."

A költészetre is vonatkozik az, hogy a halált leküzdeni csak úgy lehet, hogyha az ember a harcra készül és biztos a győzelmében. És azért vonatkozik ez a költészetre is, mert az életben is így van. Rákosi elvtárs a szegedi börtönben soha, egy pillanatra sem érezte az egyedüllétet, arról nem is szólva, hogy nem a halálra készülődött, hanem a szabadulásra, a harcra, a munkára. Az egyes embernek és az egész népnek is a győzelem bizonyossága ad erőt. Meghalni is csak az tud bátran, aki Szuvorovval vallja: a bátrakat nem fogja a golyó. Jó volna, ha lírai költészetünkben is elsősorban ez és nem a halálra való felkészülés érzelmei fejeződnének ki.

3. Az irodalmi klikk-harc mint lírai élmény

Új jelenség költészetünkben: az irodalmi klikk-harc lírai élménnyé válik. Szaporodnak azok a versek, amelyekben a költő teljes szenvedélyével nem az építés problémái, nem a közéletet mozgató nagy feladatok felé fordul, hanem irodalmi ellenfelei felé. Kuczka versét, amelyben „újra feni a kését", Darvas idézte a vitában. A kést mások is fenik és már sokkal régebben. Például Benjámin elvtárs. Ime „Bizonyíték" című verse:

„— Veres Péter? Kulák! Juhász is az!
— Zelk? Áruló! Benjámin, Kónya szintén!
«Mi bizonyítja, hogy a vád igaz?»
— Hát nem elég, hogy különb írók, mint én!?"

Ez a vers: inszinuáció, magyarul: rágalom. Vajjon ki az, aki Veres Péterre, Juhász Ferencre valaha is azt mondta volna — még akkor is, amikor bírálták őket — hogy kulák? Ki mondta valaha, hogy Zelk áruló? Kik azok, akik, mert rossz írók, rágalmazzák a különb írókat, mint ahogy ez a vers mondja? Ez a vers az irodalmi közélet megmérgezését szolgálta.

Sajnos, Kónya elvtársnak is vannak olyan nem lírai, hanem „irodalompolitikai" versei, amelyekkel nem lehet egyetérteni. „Lecke" című versében ezt mondja:

„Tehetségről beszélsz? — Az ösztönösség
zászlója lesz szavad!
Formáról szólsz? Kimondod, hogy: minőség? —
Hisz' formalista vagy!
A hagyományok? Holt időkből emlék —
a népdal nem közügy! . . .
Megleckéztetnek. S írnak, mintha leckét.
Nincs multjuk, népük, ösztönük."

Ez a vers hamis. A klikk-harcok ihlették, irodalmunk egészségtelen csoportosulásai ihlették, nem az élet, nem a valóság.

De a legvisszataszítóbb példája annak, hogy hová vezet a klikk-harc mint költői élmény, Reményi Bélának egy verse, amely az *Új Hang* augusztusi számában jelent meg. Címe: „A nép figyel." Ebből egy kicsit bővebben kell idéznem:

„Nem számoltam, hogy sok-e vagy kevés,
kit érdekel vagy könnye hull miatta;
csak méricskélje gond, latolja ész
— a dal azé, ki érte vérét adta.

— — — — — — — — — — — — — —

Hátán fekszik hét éve feleségem,
fakó égbolt fölötte a plafon.

Mi iszonyúbb? A bánat vagy a szégyen?
«Nem tipikus» — mondják. De folytatom . . .

— — — — — — — — — — — — —

Titkoljam? Hisz elárulnak a könnyek!
Örülnöm kellene — s én szenvedek.
Hogy szolgáljon az ember az örömnek —
hogy töltsön bort a kéz, amely remeg?

Vannak még nálunk persze bölcs varázslók,
kiknek mindenre van kész válaszuk,
hogy lobogtassák, mint győzelmi zászlót —
de szél fütyül, s szétkapkodja szavuk.

«Magánügy!» — zúgnak ők — «Nem általános!»
«A népnek ez nem problémája ma!»
A nép figyel: az ítélet halálos —
s a rossz bírókra sujt minden szava."

Ezután következik a legfelháborítóbb rész:

„A nép figyel. S felismeri a táltos
szavak mögött az önzést és közönyt,
mely dög-legyekként Koreára száll most
s a gyermekek tejébe mérget önt."

A vers félreérthetetlen. A nép felismeri — mondja Reményi — a táltos-szavak, a nagy frázisok mögött az önzést és közönyt, amellyel bizonyos költők csoportja, mint döglégy a hullára, „Koreára száll" — Koreáról énekel, Koreáról ír verset. „Döglegyeknek" nevezi Reményi azokat az íróinkat és költőinket, akik a gyermekeknek is a koreai borzalmakról és az amerikai imperialisták gazságairól beszélnek. Ezt a verset nem lehet irodalmi mérlegre tenni, esztétikailag bírálni. Ilyen versnek helye nincs a mi költészetünkben. Ez méreg és nem költészet.

Persze Petőfinek, Adynak és József Attilának is voltak irodalmi vitáik, amelyek versre ihlették őket. (Petőfi:

„A természet vadvirága" stb.; Ady versei a „Költőcske Mihályok" ellen; József Attila ismeretes verse Babitsról stb.) Ezek az irodalompolitikai versek azonban a társadalmi reakció irodalmi képviselői ellen szóltak, példái voltak a harcos politikai költészetnek. Mai „irodalompolitikai" verseink azonban nem a harcos politikai költészet mellékhajtásai, hanem az öncélú irodalmi viták és klikk-harcok hovatovább undorítóvá váló elfajulásai.

Az irodalomtörténetben csak egy példát ismerek arra, hogy haladó írók irodalompolitikai-lírai polémiákat folytattak más haladó írókkal. Heinének volt vitája a „fiatal Németország" költőivel: Platennel, Herwegh-gel, Freiligrath-tal. Ennek a vitának komoly ideológiai tartalma volt. Heinének sokban igaza is volt: ő a polgári radikális irányköltészet ellen lépett fel, a kongó, bombasztikus költészet ellen, bírálva Platent, Herwegh-et, Freiligrath-ot. Heine a népélettel sokkal jobban össze volt nőve, mint ezek a költők és azt követelte a költészettől, hogy a népélet konkrét bajai, jelenségei, harcai szerepeljenek a lírában, elvont általánosságok helyett.

De azért nekünk egyáltalán nem kell példának venni Heinének ezt a polémiáját Herwegh-gel és a többiekkel szemben és nem áll, hogy Heinének ebben a polémiában mindenben igaza lett volna. Platenről a fiatal Engels is írt kritikát, de Heine kritikája egészen más! Azonkívül Marx Heinével is, Herwegh-gel és Freiligrath-tal is együtt dolgozott és igyekezett egyesíteni őket a demokratikus forradalmi — már-már proletárforradalmi — táborban.

IV

A polgári befolyás gyökerei

Felsoroltam egész sor tünetét a polgári ideológia befolyásának. Hangsúlyozni kell: nem *egész* költészetünkről és irodalmunkról van szó. Irodalmunkban nemcsak a

betegség jelei mutatkoznak. Van egészséges irodalmunk is. De a fertőzés, ha nem vesszük észre és nem oltjuk be ellene a szervezetet, tovább terjedhet.

Mik az okai e beteg tüneteknek?

1. *Objektív okok.* A polgári osztályok maradványainak, az imperialista propagandának ideológiai befolyása. Az írók: az értelmiség egy része, az értelmiség egyes rétegeiben pedig elkerülhetetlen az ingadozás a nemzetközi helyzet élesedése, az osztályharc élesedése következtében. Ez az ingadozás hat íróink egy részére. Ez a hatás nem kell hogy tudatos legyen, mégis jelen van.

Hozzá kell tenni: nemcsak az értelmiségről, nemcsak az irodalomról van szó. Sem az értelmiség, sem az írók nincsenek kínai fallal elválasztva az egész társadalomtól, a dolgozóktól sem, a régi uralkodó osztályok maradványaitól sem. Központi Vezetőségünk legutóbbi ülésén igen élesen vetettük fel az opportunizmus mindenféle formája elleni harc kérdéseit. Sajnos az írók nem vették észre, hogy a Központi Vezetőség megállapításai és irányvonala rájuk is vonatkozik. A gazdasági életben az opportunizmus például a lazaságok eltűrésében, a béralap túllépésében, a munkásság egészségével, életfeltételeivel való nemtörődésben jelentkezik; a pártmunkában: a tömegektől való elszakadásban, elbürokratizálódásban, szájtátásban stb. Mindez persze az irodalomban másként jelentkezik. Helytelen volna merev analógiákról beszélni, egyenes és közvetlen szociáldemokratizmust nehéz lenne kimutatni az irodalomban. (Bár nem ártana ebben a tekintetben is vigyázni.) A világfájdalom, a halálhangulatok, a költői én megéneklésének követelése, a szekszualitásban való naturalista turkálás azonban — az irodalmi élet sajátosságainak megfelelően — éppúgy megjelenési formái a polgári ideológia befolyásának, mint a szociáldemokratizmus befolyása az állami és pártmunka egyes területein.

2. *Szubjektív okok.* Az írókongresszus után helytele-

nül folyt, elferdült a sematizmus elleni harc. Maga a kongresszus nagyban és egészben helyesen vetette fel a sematizmus elleni harc kérdéseit, mint az eszmeiségért vívott harc továbbfolytatását, továbbfejlesztését. A gyakorlatban azonban íróink és kritikusaink jelentős része eltért ettől. A sematizmus elleni harcot nem elsősorban az eszmeiség, hanem — mint a lírai vitában — a forma, a mesterség, az őszinteség stb. alapján vívta. Persze a sematizmus elleni harcból ezután sem szabad kiiktatni, kiküszöbölni a magas művészi színvonalért vívott harc mozzanatát. Nem értek egyet azokkal, akik eszmeiség és forma között, világnézeti mondanivaló és művészi kifejezésmód között minden további nélkül egyszerűen egyenlőségjelet tesznek.

Ez az egybeesése az eszmei mondanivalónak és formának — mint norma — helyes, igyekezni kell efelé közeledni, de az irodalmi gyakorlatban ez a teljes egység igen ritkán valósul meg. Ha lemondanánk a sematizmus ellen küzdve arról, hogy íróinkat, különösen fiatal íróinkat, a dolognak arra az oldalára figyelmeztessük, hogy „tanulj meg írni" — hibát követnénk el. Az íróknak továbbra is kötelességük mesterséget tanulni, ábrázolási művészetet tanulni!

De *a fődolog* a sematizmus elleni harcban: az eszmeiségért vívott harc. A sematizmus elleni harc nemcsak az írókongresszuson, hanem már előtte, a Pártkongresszuson is bizonyos konkrét politikai és állami szükségletekkel kapcsolatban vetődött fel. Fel kellett lépni az úgynevezett „boldogság-propaganda", a vulgáris hurráhangulatok, a babérokon való megnyugvás hangulatai, a nehézségek elkenése ellen; az ellen, hogy „megegyük a jövőnket"! Ezzel kapcsolatban vetettük fel az irodalomban a sematizmus elleni harc kérdéseit. A sematikus irodalom a hurráhangulat, az önelégültség, a nehézségek elkenésének irodalmi kifejezője volt.

Az írókongresszus után sokan elfelejtették a sematiz-

mus elleni harc felvetésének ezeket a politikai, eszmei gyökereit és sokan úgy értelmezték a harcot a sematizmus ellen, mint általános szabadságot a témaválasztásban, a mondanivalóban, mint az eszmeiségért vívott harcunk visszacsinálását. Kétségtelen, hogy az írókongresszus egyik nagy pozitívuma éppen az volt, hogy az íróknak a felszabadultság érzését adta, annyiban, amennyiben megértették, hogy az állam és a párt nem korlátozni akarja írói munkájukat, nem akar semmiféle „kincstári" irodalmat, hanem teljes szabadságot ad nekik az élet gazdag és igaz ábrázolására. A kongresszus után az írók joggal érezték magukat felszabadultnak a sematizmus béklyói alól.

De ezt a felszabadulást lehetett félremagyarázni és félreérezni is, lehetett kihasználni az élet széles és gazdag ábrázolásának jogát egyéb célokra is. A sematizmus: hurráhangulat, a nehézségek elkenése, a győzelem síma útjának ábrázolása, önelégültség. Az irodalmi öncélúság: mélabú, a nehézségek túlbecsülése, megijedés, a sikerek helyett a nehézségek eltúlzása, pánikhangulat. A színvonal, a forma egyoldalú hangsúlyozása a sematizmus elleni harc címén arra vezetett, hogy eltompult az éberség a kispolgári és polgári pánikhangulatok jelentkezésével szemben.

A politikai éberség eltompulása, a sematizmus elleni harc helytelen folytatása, a polgári ideológiai befolyás eltűrése arra vezetett, hogy akadályozta, sőt bizonyos fokig meg is akasztotta a velünk együtt menetelő, velünk szövetséges, de még nem kommunista írók hozzánk való közeledését. (Szabó Pál munkásságának bizonyos megrekedése, Sarkadi Imre hibái stb.)

Ezzel kapcsolatban rátérek Veres Péternek legújabb két munkájára az „Almáskert"-re[2] és a „Szegények szerelmé"-re.

[2] Az „Almáskert" című elbeszélést a vita részvevői kéziratban olvasták.

Az „Almáskert" egész irodalmunkban és Veres Péter írói fejlődésében feltétlenül lépés előre *is*. Ez az elbeszélés bátor kritika és ennyiben úttörés a magyar irodalomban. Az „Almáskert"-ben is érvényesülnek Veres Péter régi írói erényei.

Veres Péter természetesen mozog az épülő szocialista rend egész atmoszférájában, feltételei között. A bürokrácia elleni harcban jól forgatja a szatíra fegyverét. És ebben az elbeszélésben is megvan az, ami bennünket elsősorban összefűz vele, hogy minden sorából, anélkül hogy deklamálná és kijelentené, látszik, érződik, hogy igazán, mélyen szereti népünket.

Az „Almáskert" a mi szocialista életünk visszásságainak a bírálata, de *paraszti* bírálata. És ebben van plusz is és mínusz is. Mit értek azon, hogy paraszti bírálat? A paraszt az államot *általában* nem kedveli, a hivatalt *általában* nem kedveli. Ez ebben az elbeszélésben is kifejezésre jut és Veres Péter felszólalásában is kifejezésre jutott. Nem elszólás, hanem meglehetősen tudatos formulázás volt az a kijelentése, hogy ő az „Almáskert"-ben „a hivatalt mint olyat" bírálja. Persze van a mi államunknak hivatala és van a kapitalista államnak hivatala. A régi fajta egyénileg gazdálkodó paraszt számára ez többé-kevésbbé egyre megy. Valójában azonban nem megy egyre.

A második komoly fogyatékosság, amelyben szintén ez a paraszti bírálat jut kifejezésre, az „Almáskert" „deus ex machina" megoldása. Az elbeszélés végén minden jóra fordul, de ez az elbeszélés egész menetében semmiképp nincs megindokolva, az égből pottyan le. Nem látni az elbeszélés egész menetében azt a küzdelmet, amely megelőzte és előkészítette volna azt a gyűlést, amelyen a Barta László által képviselt helyes álláspont győzedelmeskedik. Minthogy pedig az égből pottyan le a megoldás, mivel az előzményekben Veres nem mutatja meg azokat az erőket, azokat az embereket, akikkel együtt Barta a gyűlésen

győzött a bürokraták ellen, ennélfogva nem is lehet elhinni a megoldást, nem hat hitelesnek és nem kelti a felszabadulás érzését. Nem kelti azt az érzést, hogy bármilyen bajok vannak is nálunk — megvannak azok az erők is, amelyekre támaszkodva, amelyekkel együtt le lehet győzni a bajokat.

Harmadszor: Veres Péter nem bírálja, csak látszólag bírálja, lényegében helyesli Barta László szektás magatartását. A hős közbe-közbe elmondja ugyan, hogy „én akkor szektás voltam, mert nem tudtam megbékülni a bürokratákkal, ma már nem vagyok szektás, most már megértem, hogy ez elkerülhetetlen" stb. De ez nem kritikája a szektás magatartásnak, hanem szentesítése. Ez a szentesítés kifejezésre jut Veres Péternek egy külön erre a célra megalkotott fogalmában, a „proletárkommunista" fogalmában. A „proletárkommunista" az a kommunista, akiben az erkölcsileg motivált szektás tulajdonságok megvannak és akit Veres Péter éppen ezért szeretni tud. A többi kommunista: „mozgalmi" ember — Veres Péter megfogalmazásában — és eleve magában hordozza mindazt a bürokratikus elfajulást, amiről az elbeszélés szól.

És végül: az „Almáskert" tanulsága lényegében az, hogy: vissza a közvetlen termelőmunkához, vissza a földhöz! Az osztályharc, a bürokratizmus elleni harc nem orvosság, az orvosság egyedül a természettel való egybeolvadás, a munka. Ez azonban nem a mi társadalmunk visszásságainak leküzdését jelenti, hanem azt, hogy hátat fordítunk e visszásságoknak.

A most folyó szovjet irodalmi vitában szerepelt a követelés: nekünk — vagyis a szovjet irodalomnak — Gogolokra és Scsedrinekre van szükségünk. Ez áll miránk is! Nekünk Móricz Zsigmondokra, Justh Zsigmondokra és Tolnai Lajosokra van szükségünk, hogy bátran és merészen kritizálják azt, ami nálunk rossz. De abból, hogy nekünk Móriczokra van szükségünk, nem következik az, hogy a

szocialista társadalmat olyan írói alkotómódszerrel lehet bírálni, mint amilyennel a cári Oroszországot bírálták, vagy amilyennel Móricz bírálta a nagybirtokos, nagytőkés Magyarországot. Ez a figyelmeztetés — Gogolokra és Scsedrinekre van szükségünk — azt jelenti, hogy a szocialista realizmusnak magában kell foglalnia a kritikai realizmus *kritikai* elemeit, küzdve a mi társadalmunk visszásságai, bürokratikus elfajulásai, polgári csökevényei ellen. De *nem* azt jelenti, hogy a szocialista realizmusnak e jelenségek ellen küzdve vissza kell alakulnia kritikai realizmussá. A cári Oroszországot vagy a régi Magyarországot másképp kellett bírálni, mint a Szovjetunióban vagy a mai Magyarországon előforduló hibákat és visszásságokat.

A szocialista kritikai realizmus nem lehet *csak* leleplezés. A sztálini ösztönzést, hogy Gogolokra és Scsedrinekre van szükségünk, úgy kell értelmeznünk, hogy *szocialista* Gogolokra és Scsedrinekre van szükségünk. És ezt a figyelmeztetést is csak akkor értjük meg igazán, ha egybevetjük és együtt látjuk azzal a bírálattal, amelyet Sztálin Gyemjan Bednij fölött 1930-ban gyakorolt, aki egy bizonyos periódusban csak a rosszat látta meg és ezzel eltorzította a valóságot, rágalmazta a Szovjetuniót.

Bezimenszkijhez, aki hozzáfordult, mert bírálták egyes kritikai írásait, Sztálin elvtárs 1930-ban ezt írta egy levelében: „E művek pátosza abban van, hogy kiélezik apparátusaink fogyatékosságainak kérdését és ugyanakkor e fogyatékosságok kijavításának lehetőségébe vetett mély hit sugárzik belőlük"[3]. Sztálin elvtárs helyeselte, hogy az írók, ha szatírát írnak az új társadalom visszásságairól, *túlozzák* a rosszat.

1925-ben írta Sztálin: „A *Pravda* érdemét, Szosznovszkij érdemét, Gyemjan Bednij érdemét — azt, hogy

[3] *Sztálin* Művei. 12. köt. Szikra 1950. 216. old.

volt bátorságuk kiragadni az eleven valóság egy darabját és bemutatni azt az egész országnak —, ezt az érdemét feltétlenül méltányolni kell. Erről kell beszélni, nem pedig arról, hogy túllőttek a célon ... Olyan esetekben, amikor általános a hajlam arra, hogy formális, hivatalos álláspontra helyezkedjenek, miközben a fekélyek mégis csak ott rejlenek valahol és rontják az egész munkát, ilyen esetekben igenis helyes túllőni a célon"[4].

A rossz írói túlzása helyes és jogos módszere a valóság irodalmi bírálatának. Veres Péternél azonban fennáll az a veszély, hogy az épülő szocializmus társadalmát a régi kritikai realizmus eszközeivel bírálja, nem pedig a szocialista kritikai realizmus eszközeivel. Az „Almáskert"-ben nem az a hiba, hogy csokorba szedi és túlozza a bürokratikus jelenségeket és a rothadt karrieristákat kiélezve ábrázolja. Ez helyes. De nem helyes, hogy semmit sem ábrázol az ellenük folyó valóságos harcból. Barta László kívülálló elbeszélő, nem pedig az eseményekben résztvevő, a bürokratizmus ellen küzdő harcos.

Áttérek a „Szegények szerelmé"-re. A mű erényei: a kiváló, életteli parasztábrázolás, a paraszti élet kiváló ismerete, a népszeretet. Melyek a regény hibái? Először: a paraszti élet bizonyos idillizálása. A könyvben, amely az első világháborút közvetlenül megelőző időt és magát a világháborút tárgyalja, azt az időt, amelyben a magyar társadalomnak egyik fő kérdése, a földkérdés egyre inkább kiéleződött — ez a kérdés egyáltalában nem szerepel. Balogh Janiban megszemélyesítve a magyar parasztság ebben a könyvben tűr, de nem küzd. A paraszti világ áll, mozdulatlan, nem változik, nem fejlődik.

Másik hiba: a paraszti munka bizonyos „mitizálása". Balogh Jani és Varga Julcsi szeretnek dolgozni. Ez helyes is: a becsületes ember szereti a munkát. De nemcsak ma-

[4] *Sztálin* Művei. 7. köt. Szikra 1951. 21. old.

guknak szeretnek dolgozni, hanem a nagybirtokosnak is, szinte „élmunkások", de a régi nagybirtokon.

Nem vagyunk *az idill* ellen. Móricz Zsigmond „Pillangó"-ja, amely szerelmi idill — remekmű. De a „Harmatos rózsa" is az, a „Nem élhetek muzsikaszó nélkül" is az. Csakhogy ezek a regények nem lépnek fel azzal az igénnyel, hogy széles, átfogó rajzai legyenek a magyar társadalomnak. Viszont a „Szegények szerelme" ezzel az igénnyel lép fel. Balogh Jani igen sok vonásában hasonlít a „Boldog ember" Joó Györgyéhez, de Móricz kritikus távlatból nézi és beszélteti Joó Györgyöt. A „boldog ember" tulajdonképpen tragikomikus alak. Tragikus a sorsa és az élete, de komikus az, hogy ő ezt a tragikus életet boldognak érzi. Móricz Zsigmond hallatlanul finom írói eszközökkel, az első személyben való beszéltetés módszerével, az elbeszélés eredeti paraszti nyelvének megtartásával, szeretettel, de egyben iróniával ábrázolja és bírálja Joó Györgyöt. Veres Péter nem bírálja Balogh Janit. Nincs distanciája hőséhez. Móricznak volt. Ezért a „Szegények szerelme" a parasztábrázolás életigazságában elmarad Móricz Zsigmond parasztábrázolása mögött.

Vajjon igaz-e az, hogy a paraszti világ változatlan? Vajjon igaz-e, vajjon szabad-e ezt a világot úgy ábrázolni, hogy ott nem volt küzdelem? A regény az első világháborúban játszik, amikor a harcoló parasztnak, az öntudatra ébredő parasztnak, az urakat meggyűlölő parasztnak a magyar irodalomban már olyan típusa született meg, mint a szabadságra hazatérő katona Móricz „Szegény emberek" című elbeszélésében. És Balogh Jani a „Szegény emberek" parasztjához képest a parasztábrázolás igazságát illetően szintén visszaesés.

Félreértések elkerülése végett: nem azt kívánjuk, hogy Veres Péter Balogh Janiból forradalmárt formáljon. De hőse még lázadni sem lázad. Lázadás és forradalmi öntudat között pedig a magatartásnak és a cselekvésnek igen széles.

skálája van. Helyes, hogy a forradalmár paraszt nem Balogh Janiban, hanem Kis Gabriban van ábrázolva. De a szakadék Kis Gabri és Balogh Jani típusai között túlnagy ahhoz, hogy elhihető legyen.

Nem véletlen Veres Péter elmélete arról, hogy az ember, a jellem, a regényhős nem fejlődik. Achillészre hivatkozott. De Veres Péter megfeledkezik az eposz és a regény alapvető különbségéről a jellemfejlődés szempontjából. Achillész egy stabil, állandó társadalomnak és nem egy folytonos forradalmi változáson átmenő társadalomnak volt a hőse; epikus hős volt és nem regényhős. A regény lényegében a polgári társadalom terméke, mint fejlődésregény született meg és ma is csak mint fejlődésregény igazán regény.

A mögött az elmélet mögött, hogy a jellem állandó, a nép és különösen a parasztság változatlanságának elmélete rejtőzik. Ez veszedelmes elmélet. Nem igaz az, hogy a parasztság állandó és változatlan. Az első világháború és az 1918-as magyar októberi forradalom idején sem volt az: Móricz hőse a „Szegény emberek"-ben pontosan tükrözte a világháború alatt a magyar parasztságban felgyülemlő lázadó indulatokat. A parasztság 1918-ban fejlődött, változott és egyáltalán nem volt alkalmas arra, hogy modellt álljon holmi változatlan paraszthős számára Veres Péter regényében. A frontról hazatérő katonák elkergették a jegyzőket és felgyujtották a kastélyokat, kezdtek földet osztani és csak a szociáldemokrata-polgári koalíciós kormány fegyveres terrorcsapatai verték le a paraszti lázongást.

És ma is változik a parasztság. Ha nem változnék, akkor hogyan építhetnénk a szocialista mezőgazdaságot? A parasztság változatlanságának elmélete mögött az rejlik, hogy a munkás-paraszt szövetségben az aktív fél csak a munkás, a paraszt csak passzív; másszóval: a mezőgazdaság szocialista átalakítása kívülről, felülről jön be a faluba

és megvalósítható a parasztság aktív részvétele nélkül. De ez a felfogás nemcsak irodalmilag hamis, hanem a valóság egyre inkább szembeszökő elemi tényeinek sem felel meg.

Veres Péter szerint a hősök, az emberek nem változnak és nem fejlődnek, hanem csak a társadalmi környezet, csak a valóság változik. De mi változtatja meg a valóságot, ha nem az ember? És ha az ember megváltoztathatja és megváltoztatja a valóságot — amit nem lehet tagadni, hiszen forradalmi víz jócskán lefolyt a Dunán az utolsó évtizedekben —, akkor hogyan változtathatja meg, ha ő maga állandó és nem változik? Veres Péter fejlődése a legjobb cáfolat saját elméletére. Ő maga is — mint író és ember — hatalmasat fejlődött, de néha el akarja hitetni magával, hogy egyhelyben áll. És ez az elhitetés irodalmi munkásságában helytelen következményekkel jár.

A munka mitizálása. Lehetséges, hogy voltak olyan parasztok, akik a nagybirtokosnak is úgy dolgoztak, mint a maguk számára. De ezek — magyarán mondva — buta emberek voltak. Czuczor Gergely jegyzi fel közmondásgyüjteményében a következő mondást: „Aki úrdolgában megszakad, annak f...gal harangoznak." Mély népi bölcseség van ebben, megvetés azokkal a parasztokkal szemben, akik megszakadnak a nagybirtokos számára végzett munkában. Veres Péterrel szemben Illyésnek van igaza, aki „Hősökről beszélek" című költeményében az uraságot meglopó parasztok tolvajlását emelte hőstetté.

A munka ma becsület dolga, de a kapitalizmusban nem volt becsület dolga. És ne kenjük azt el, hogy bár a munka ma már nem kényszer kérdése, hanem becsület dolga, azért még teher is. Persze, a munkás magának dolgozik, a társadalomnak dolgozik és ezért becsület a munka, de amellett még nehéz, az emberi képességeket egyoldalúvá tevő fizikai megterhelés is.

A kapitalizmusban is vannak emberek — és nem is

a legrosszabb fajtából —, akik szeretik a munkát; különösen azok, akik látják munkájuk eredményét: az alkotó értelmiségiek, tudósok, írók stb. De még itt is megvannak a munkamegosztás, a specializálódás emberi egyéniséget sorvasztó elemei. A fizikai munkásnál a céltudatos emberi erőkifejtés eredménye fölötti örömet a kapitalizmusban meg kell hogy keserítse az a tudat, hogy másnak dolgozik, hogy kizsákmányolják.

Az egyénileg dolgozó paraszt a kapitalizmusban nem másnak dolgozik, magának dolgozik — látszólag! De ez a paraszti munka még sokkal inkább barbár teher, mint az ipari munkások munkája. És a paraszt a kapitalizmusban nem magának dolgozik, hanem a banknak, az államnak, az adóvégrehajtónak. A munka mitizálása, elvonatkoztatása konkrét társadalmi jellegétől, körülményeitől: a kistermelő látszólag önmaga számára, saját előnyére, valójában azonban a kizsákmányolók számára végzett munkájának idealizálása.

Tolsztojnál is megvan a munka paraszti mitizálása. Ő a parazita kapitalista, de különösen a parazita nemesi semmittevéssel szemben magasztalta fel a fizikai munkát. Ebben a paraszti kritikában, amely egyrészt a munka mitizálásában jelentkezett, másrészt a semmittevő, henye, parazita, élősdi rétegek leleplezésében, feltétlenül volt haladó elem, de volt benne bizonyos paraszti korlátoltság is.

Veres Péter ideológiai visszacsúszásai összefüggnek azzal, hogy irodalmi közéletünk helyzete lehetővé tette ezeket a visszacsúszásokat, hogy nem nyujtottunk kellő segítséget Veres Péter továbbfejlődéséhez.

V

Irodalmi klikkek

Az írókongresszus jelszava az irodalmi nemzeti egység volt. Ma a magyar irodalom csoportokra és klikkekre bomlott. Olyan élesen állnak szemben ezek a csoportok, mintha ellenséges táborokról volna szó, nem pedig ugyanazt a célt szolgáló írókról.

Mi az oka ennek a bomlásnak? Egyesek szerint az egyes írók más-más származása. A mögött a meghatározás vagy jelszó mögött, hogy: „úri fiúk klikkje" — ez bújik meg. Nem tudom, ki volt az, aki ezt a meghatározást, ezt a jelszót először dobta bele irodalmi közéletünkbe, de aki bedobta, kútmérgező munkát végzett.

Mi van e mögött a jelszó mögött? A polgári származás felhánytorgatása: Devecseri, Somlyó, Aczél, Karinthy, Kuczka stb. tartozik ebbe a klikkbe. Emögött az van, hogy polgári származású írók származásuknál, „csontjukban élő ösztönüknél" fogva nem lehetnek őszinték, csak karrieristák, csak opportunisták lehetnek.

Azonban, aki ezt a jelszót kiadta és akik felkapták, megfeledkeztek arról, hogy itt nem egyszerűen polgári származású írókról, hanem értelmiségi emberekről van szó. A kettő nem ugyanaz. Milyen alapon tagadják ki ezeket a magyar irodalomból? Ha feltételeznénk azt, hogy régi polgári értelmiségiek nem tehetik őszintén magukévá a munkásosztály álláspontját, akkor ez nemcsak az irodalomra vonatkozólag volna érvényes, hanem gazdasági életünkre, a pedagógusokra, tudósokra is. Vagy-vagy!

Ez pedig homlokegyenest ellenkező álláspont a párt álláspontjával, de a valósággal is. A polgári származású értelmiségiek legnagyobb része — és egyre növekvő része — becsülettel igyekszik megváltozni, a mi álláspontunkat elfogadni és ezt tettekben, munkában bizonyítani.

De ez az álláspont, a polgári származás felhánytor-

gatása, nem is következetes, mert a polgári származás szempontját csak a *szembenálló irodalmi csoport* felé veti fel. Csak Karinthy polgári származású? Déry nem? Zelk nem? Az „úri fiúk" jelszó demagóg jelszó.

Természetesen a származásnak, a környezetnek, a neveltetésnek van hatása az írók ideológiájára és magatartására. Nem is lehet másképpen. De meg kell nyomatékkal mondani, hogy a proletár származás egymagában nem jelenti semmiféle biztosítékát a helyes magatartásnak és a helyes ideológiának. A proletárszármazású szociáldemokrata árulók az értelmiségi származású proletárforradalmárokkal szemben szintén mindig a polgári származást vetették fel. És a származás mellett nem kevésbbé fontos a nevelődés, a környezet, az, hogy kiktől és mit tanult valaki. A deklasszált kispolgár sokszor azt hiszi, hogy ő proletárabb, mint a polgári értelmiség. Ez nem igaz. A szociáldemokrata neveltetés vagy a frakciós mult egyáltalán nem jobb, mint például az Eötvös-kollégiumi mult, vagy mint valamely kávéházi literátori mult. Egyik sem plusz, mindegyik mínusz, és ezeket ez meg az is leküzdheti. Nekünk kedvesebb egy olyan volt polgári értelmiségi, aki leküzdötte polgári örökségét, mint egy olyan volt szociáldemokrata vagy frakciós munkás, vagy deklasszált kispolgár, aki nem küzdötte le.

A származást felhánytorgató demagógia annál veszedelmesebb, mert egyesek ad abszurdum viszik. Már nemcsak Benjámin csoportja hangoztatja ezt az Aczél—Karinthy csoporttal szemben, hanem „balról" is hangoztatják — mindenkivel szemben. Erre példa Gergely Mihály elvtárs felszólalása és egy írásban benyujtott felszólalás Kövesi Endre elvtárstól. De ezt a „baloldaliságot" azok provokálták ki, akik az „úri fiú"-származási demagógiát bevetették a magyar irodalom közéletébe. Ennek a demagógiának véget kell vetni! Az irodalomban nem a származás, hanem a mű, az ideológia, a cselekedet, a maga-

tartás számít. Annál inkább véget kell vetni ennek a demagógiának, mert ez és a nyomában járó bomlás irodalmunkban arra vezet, hogy új viszonyok között, más köntösben, de felújul a *régi népies-urbánus ellentét.*

Mi a népies és urbánus csoport szembenállása ellen már annak idején, kezdettől fogva felléptünk. Ez is, az is korlátolt, egyoldalú irányzat volt. Az egyik oldalon volt a paraszti egyoldalúság, amelyet a polgárgyűlölet gyakran a fasizmus felé sodort. A másik oldalon volt a polgári egyoldalúság, amelyet irtózása a néptől és a tömegektől belevitt parasztellenességbe, forradalomellenességbe. Mi mindkét állásponttal a mi szocialista álláspontunkat szegeztük szembe: a munkás-paraszt szövetség, a munkáshegemónia álláspontját, a demokratikus nemzeti függetlenségi egységfront álláspontját.

A mi álláspontunkat, a demokratikus nemzeti függetlenségi front álláspontját bizonyos szociáldemokraták — például Justusék — „balról" bírálták. *Azelőtt* a szociáldemokratizmus szövetkezett a polgári urbánusokkal, a népiesek, a népi írók ellen. *Ma* egyes kommunista íróknál abban jut kifejezésre a szociáldemokratizmus bizonyos maradványa, hogy igyekszenek szövetkezni a népiesekkel a kommunista írók másik csoportja ellen. Az a veszély fenyeget tehát, hogy az urbánus-népies ellentét felújul. A szocialista realizmus irodalmában azonban ez az ellentét nem létezhetik. Aki felújítja, vissza akar rántani bennünket. Aki felújítja, bomlasztja a kommunista írók, a szocialista realista irodalom egységét és megakasztja a baráti, szövetséges írók fejlődését.

Ebben a dologban Benjámin elvtársnak igen komoly a felelőssége. Benjámin kitűnő költő, verseivel, költői munkásságával feltétlenül megérdemelte a két Kossuth-díjat. Ezután is sokat várunk tőle. De ha ezt az irodalompolitikát tovább csinálja, ebből baj lesz, nemcsak a magyar irodalomra, hanem az ő költői fejlődésére nézve is. Az

irodalompolitikája és a költészete közötti konfliktus költőileg is zsákutcába fogja vinni. Ez a konfliktus az oka annak, hogy kétségtelenül érezhető nála bizonyos költői válság. Legújabb verse, a „Hullócsillag" is mutatja a krízist, amelybe jutott. Ez a vers kiagyalt, látszólag nagy vízió, a valóságban száraz, élmény nélküli fantáziálás.

Az *Új Hang*-ot Benjámin szerkeszti, de felszólalásában erről a kérdésről hallgatott. Az az önkritika, amelyet az *Új Hang* legutolsó számában kifejteni próbált, minden, csak nem komoly, őszinte önkritika. Azt mondja: „A szerkesztőség arra törekedve, hogy kritikai életünk kimozduljon tespedtségéből, legyenek harcos, élénk viták, tisztázódjanak irodalmunk problémái, közölte Mészáros és Keszi írásait, remélvén, hogy a vita kigyomlálja téves állításaikat." Továbbá: „... a szerkesztőség nem gondoskodott idejekorán az irodalmi öncélúság minden jelentkezési formáját harcosan és meggyőzően visszautasító válaszcikkekről." Ez képmutatás és diplomácia! A szerkesztőség nem azért közölte Mészáros és Keszi cikkét, mert tudta, hogy ezek helytelenek, de remélte, hogy a helytelen nézetek vitát váltanak ki, hanem azért közölte, mert egyetértett velük. És nem az volt a szerkesztőség hibája, hogy nem gondoskodott az irodalmi öncélúság minden jelentkezési formáját visszautasító válaszcikkekről — voltak ilyen cikkek —, hanem az, hogy a szerkesztőség egyszerűen nem közölte azokat. Diplomáciával és képmutatással nem megyünk előre. Ki kell mondani, hogy az *Új Hang* opportunista, jobboldali irányzatot képviselt irodalompolitikánkban. Szégyen, hogy éppen a DISz a „társtulajdonosa" ennek a lapnak. Az *Új Hang* nem neveli, hanem elrontja a fiatalokat, arisztokratizmusra és apoliticizmusra neveli őket.

Áttérek a másik csoportra, az Aczél—Karinthy csoportra. Csoport-e ez? Klikk-e ez? Vagy pedig helyes irányzat, amely elvi alapon képviseli a párt álláspontját, tehát

nem csoport és nem klikk? Sajnos, nem lehet ezt az utóbbit mondani. Ebben a csoportban is bőven megvannak az elemei a klikk-szellemnek.

Mi a klikk? Baráti szempontok felülkerekedése az elviekkel szemben. Mi bizonyítja, hogy az Aczél—Karinthy csoport állásfoglalásaiban gyakran baráti szempontok nyomják el az elvi szempontokat? Gergely elvtárs könyvének kritikája kapcsán jelentkeztek olyan törekvések, hogy „irodalompolitikai" szempontból kenjék el a könyvnek a *Szabad Nép*-ben megbírált hibáit.

Itt van továbbá a „Honfoglalás" bírálata. Illés Béla elvtárs könyve nem rossz könyv, de nem az a remekmű, amelynek hinni lehetne, csak Gimes elvtárs kritikáját olvasván a *Szabad Nép*-ben. A könyv hasznos, megvannak benne Illés mindenki által elismert elbeszélő erényei, a fordulatos, könnyed stílus. De azért komoly hibái is vannak! Csak kettőt említek. Bizonyos elsietettség, bizonyos aránytalanság mutatkozik az írói módszerek és a téma nagysága között. Már a „Vígszínházi csatá"-val kapcsolatban megbíráltuk emiatt Illés elvtársat.

A másik, komolyabb hiba: az ábrázolás szűk, korlátozott jellege. A hadifoglyok átnevelésének és megnevelésének, a kommunista emigrációnak természetesen fontos szerepe volt. De csak ezt ábrázolni — kiszakítva a magyar nép, a magyar munkásosztály, a Magyar Kommunista Párt itthoni harcaiból — a valóság leszűkítését, a kép bizonyos elferdítését eredményezi. Hiányzik a könyvből az itthoni élet. Gimes elvtárs kritikája ezt nem látta, nem vette észre, felmagasztalta a könyvet, amelynek vannak erényei, de vannak komoly hibái is. Ebben a kritikában is az fejeződik ki, hogy „irodalompolitikai" szempontok elnyomták az elvi szempontokat.

Az Aczél—Karinthy csoport egyik fő hibája: az elvi következetlenség. Devecseri elvtárs a pártos költészet szószólóinak csoportjához tartozik. Hogyan írhatta hát

meg Babitsot kritikátlanul magasztaló cikkét? Történt-e ennek a csoportnak tagjai részéről valóban elvi megbírálása azoknak a formalista, rutin-, stílus-elemeknek, amelyeket Somlyó vagy Devecseri költészetében — sajnos — még bőven megtalálunk? Nem történt!

Ebben az írói csoportban is van bizonyos elfogultság és elvakultság azokkal szemben, akik nem tartoznak a csoporthoz. Már említettem más összefüggésben Molnár elvtárs Juhász fölött gyakorolt kritikájának negatív oldalait.

Van e csoport egyes tagjainál sokszor tudatos, sokszor csak ösztönös ellenállás és elutasítás a volt népi írókkal szemben, ahelyett hogy baráti neveléssel és kritikával hoznák őket még közelebb mihozzánk. Ugyanakkor van bizonyos elfogultság — jóakaratú elfogultság — a régi polgári, kispolgári írók iránt.

De a legnagyobb hibája ennek a csoportnak *az elvi kapituláció*. Erre a legjobb példa maga a *Csillag*. Aczél mint a *Csillag* főszerkesztője, legfőbb hibájaként azt vallotta be, hogy nem elég következetesen harcolt a polgári befolyás ellen. Nem elég következetesen? A *Csillag* nemcsak hogy nem harcolt következetesen, hanem egyenesen *képviselte* ezeket a polgári irányzatokat, áldását adta rájuk. A „Lila tinta" a *Csillag*-ban jelent meg és nem máshol. Nemcsak a polgári ideológia beszivárgása ellen mondtak csődöt, hanem a sematizmus elleni harcot is beszüntették.

Mivel cáfolták meg Keszi ismeretes cikkét a költészetről, az „örök költőiség" álláspontját? A Komlós-féle cikkel, amely szerint a prózaiság a költészet lényege. Ez volt a *Csillag* „elvi harca" a Keszi-féle helytelen álláspont ellen! A gyerek kiöntése a fürdővízzel együtt! Hadd figyelmeztessem ennek a csoportnak tagjait: „Ha férfi vagy, légy férfi, legyen elved, hited!"

A legjobb irodalompolitika — pedig sajnos, nem volt a legjobb — sem pótolja a műveket. „Minden Demosthe-

nesnél szebben beszél a tett." Tett — tehát művek kellenek. Ehelyett ez a csoport erősen hallgatott.

Az egyik irodalmi csoport felé azt kell hangsúlyozni, hogy ne nézzenek gyanakodva az olyan íróra, akinek tehetsége van. A másik oldal felé pedig azt kell hangsúlyozni, hogy a tehetség még nem irodalom, a tehetséggel csak kezdődik az irodalom.

VI

Feladatok

Melyek a feladatok és a tennivalók?

1. *Harc két fronton az irodalomban.* Elvi harc és fokozott éberség a polgári ideológiának, az irodalom öncélúságának minden fajtájával és megnyilvánulási formájával szemben, újrajelentkezése ellen. De ez korántsem jelenti azt, hogy „tüzet szüntess" a sematizmus ellen. Pedig ez a veszély fennáll. Vannak, akik a sematizmus elleni harcot korainak vagy általában károsnak tartották és tartják a polgári csökevények elleni harc szempontjából. Ez helytelen. A sematizmus elnézése és tűrése az irodalmi öncélúság malmára hajtja a vizet, ahogyan az a tény, hogy az irókongresszus óta nem jól, hanem helytelenül vittük a sematizmus elleni harcot, szintén hozzájárult az öncélúság feléledéséhez vagy elburjánzásához. Ez történhet most megfordítva is. A helytelen harc az öncélúság ellen — és helytelen harc az is, ha kizárólag az ellen összpontosítjuk a tüzet — a sematizmus elbizakodásához, feleleven edéséhez és elburjánzásához vezethet.

Nekünk nincs szükségünk írói objektivizmusra, nincs szükségünk irodalmi öncélúságra. Fel kell vennünk a harcot a polgári rothadtság ellen az irodalomban, fel kell vennünk a harcot a polgári melankólia és a halálhangulatok irányzatai ellen. De szirupos optimizmusra sincs szükségünk, giccsre sincs szükségünk, a nehézségeknek, az élet

konfliktusainak az elkenésére sincs szükségünk. Nincs szükségünk arra, hogy retusálják, mesterségesen szépítsék az életet. Nekünk nem kellenek az irodalomban gyáva Bólogató Jánosok. Bátran bíráló, harcos írókra, népnevelő írókra van szükségünk.

Általában a mi irodalmunkat a mai élet ábrázolásánál két veszély fenyegeti. Az egyik: lebecsülni az újat, a fejlődőt, azt, ami születik, és turkálni a felület bajaiban, hiányosságaiban. A másik: lebecsülni a régi maradványait, a régi befolyását és elhanyagolni az ellene való harcot. Sem hurrá-hangulatra nincs szükségünk, sem pánikra nincs szükségünk. Sem idillre, sem tragédiákra nincs szükségünk. Az újnak a harca a régivel, a szocializmus építésének munkája se nem idill, se nem tragédia.

Két fronton, két veszély ellen küzdünk az irodalomban. Melyik a nagyobb veszély? Sztálin elvtárs kiváló mondása szerint: „mind a kettő rosszabb". Az a nagyobbik veszély, amelyik ellen beszüntetjük a harcot.

Az a harc, amelyet a polgári befolyás ellen kell megvívnunk — nem hanyagolva el a sematizmus elleni küzdelmet —, az eszmeiségért vívott állandó harcunknak a továbbfejlesztése. Itt is két veszély van. Az egyik: az eszmeiség puszta deklarálása az irodalomban, a „morál" külsőséges odabiggyesztése úgy, hogy kilóg a lóláb. Nem árt ezzel kapcsolatban idézni Goethet: „Man merkt die Absicht und man wird verstimmt." (Az ember észreveszi a szándékot és lehangolódik.) Az irodalom neveljen, de ne legyen nevelőnő. Ez azt jelenti, hogy az eszmei mondanivalót eleven emberekben, eleven cselekményben, vérbő jellemekben ábrázolja az író és ne az olvasó száraz és unalmas kioktatásában.

A másik veszély: az eszmeiségnek, az eszmei mondanivalónak az elbujtatása, az *új* győzelmének írói elkonspirálása az „objektív" ábrázolás mögött. Az író ne legyen puszta ábrázoló, semleges leíró, merjen leleplezni, merjen

gyűlölni, merje szeretni hőseit és merje átadni ezt a gyűlöletét és szeretetét az olvasónak.

Ide tartozik a témaválasztás kérdése és az állami szükségletek számbavétele az irodalomban. Újra hangsúlyozni kell, bár ezt már számtalanszor elmondtuk (nem túlnagy sikerrel), hogy szocialista-realista irodalmunk megszületése, fejlődése, megerősödése a jelen témáinak feldolgozásával áll, vagy bukik. Ez korántsem jelenti azt, hogy megtiltjuk a multtal való foglalkozást. De a döntő az, hogy a mai élet, a kibontakozó mai élet témái, emberei, hősei felé forduljanak az írók, ábrázolják őket és így segítsék nevelni népünket.

Le kell küzdeni az írókban még ma is meglévő húzódozást és viszolygást az állami tematikai tervvel szemben. Mit jelent az, hogy „állami tematika"? Mivel foglalkozik ez a mi államunk? A népélet döntő kérdéseivel. Mivel kell hogy foglalkozzék az irodalom? Ugyanezzel: a népélet döntő kérdéseivel. Véleményem szerint az állam még mindig túl keveset segít az íróknak abban, hogy módjuk legyen foglalkozni a népélet döntő kérdéseivel. Ha az írók azt követelnék a kormányzattól, az államtól, a párttól: „segítsetek többet és jobban abban, hogy felismerjem, mik a népélet döntő kérdései" — ez érthető volna. De íróink többsége nem ezt csinálja, hanem a fordítottját.

2. *Harc továbbra is az irodalmi egységért.* Ez azt jelenti, hogy kérlelhetetlenül és következetesen le kell küzdeni a klikkeket, fel kell oszlatni, meg kell szüntetni az elvtelen irodalmi csoportokat. Ennek a legjobb módja az, hogy ha mindenki a saját háza előtt söpör és a kritika élét saját csoportjának hibái ellen irányítja.

Irodalmi egység — de az irodalmi egység létrehozása nem közönséges összeadási művelet. A szocialista-realista irodalom elvi alapján való egységről van szó és arról, hogy elősegítsük a velünk szövetséges írók fejlődését e cél felé.

Az irodalmi egységen belül természetesen lehetnek

irányzatok. A népies csoport, urbánus csoport, vagy proletár irodalmi csoportra való bomlás ellen vagyunk, mert ez felbomlása az irodalmi egységnek, de ez nem jelenti, hogy ne legyenek műfaj- és stílus-irányzatok a mi irodalmunkban. Elképzelhetetlen, hogy ne legyenek. Vannak is. Az elbeszélő költészet, mint műfaj és mint stílus helyes és jogos irányzat. A gondolati, patetikus líra jogosult irányzat. Van olyan költői irányzat, amely a népdal hagyományaihoz kapcsolódik. (Itt van Juhász Ferenc, aki a népdalhoz és József Attilához igyekszik kapcsolódni.) A politikai-napi költészet, amelyet Kuczka több-kevesebb sikerrel próbál csinálni, jogosult irányzat. Érdekes, hogy olyan írók, akik stílus-irányzat szempontjából egyáltalán nem tartoznak egymáshoz, *irodalompolitikailag*, csoport-szempontból egymáshoz tartoznak. Például Kónya és Benjámin feltétlenül *két* irányzatot jelent a magyar irodalomban. Mindkettő helyes és jogosult irányzat.

A stílus-irányzatok különbözősége nem egyszerűen csak formális mozzanatok különbözőségét jelenti, hanem az élet látásának különbségét, az élet bizonyos oldalainak meglátását és kiemelését az egyik írónál, az élet más oldalainak meglátását és kiemelését a másiknál. Ezeknek a stílus-irányzatoknak az eszmei versengése irodalmunkban helyes és szükséges, de ez nem irodalmi csoportharcot jelent. Egy nép nem egyarcú. Az olvasók ízlése, szükségletei sokrétűek és a valóság maga sem egynemű. Aki a szocializmust úgy képzeli el, hogy mindent egy kaptafára kell húzni, az nem tudja, hogy mi a szocializmus. Ebből az következik, hogy egyarcú, egysíkú, egy kaptafára húzott, irányzatok nélküli, szürkén egységes irodalom nincs, nem lehet és nem kell. Helyes, szükséges és elkerülhetetlen, hogy az egyik író egyik magyar irodalmi hagyományhoz kapcsolódjék és próbálja azt folytatni, a másik író a másik hagyományhoz.

3. A harc két fronton, a harc az irodalmi egységért és a klikkek felszámolásáért, az éles elvi harc mindazokkal szem-

ben, akik ezt nem fogadják el, nem azt jelenti, hogy mi bárkit is meg akarunk semmisíteni, aki becsületesen szolgálja a szocializmus építését az irodalomban. Nem akarunk megsemmisíteni senkit: *nevelni akarunk.* A párt élesen fellépett a Déry-regény hibái ellen, de senki sem mondhatja, hogy Déry megsemmisítésére törekszünk. És ez vonatkozik mindenkire, akit megbíráltunk.

4. *Meg kell az életet ismerni.* Az élet megismerése nem azt jelenti, hogy hétvégi kirándulásokat szervezünk a szocialista építés ilyen vagy amolyan területeire. Az író az új életnek ne a részleteit, vagy ne csak a részleteit ismerje meg, hanem az országos politika teljes összefüggéseit igyekezzék megismerni, mert enélkül nem tudja a részleteket sem megérteni. Az író alulról is és felülről is — a kormányzat szempontjából is és a nép szempontjából is — igyekezzék az életet megismerni. Az író, az irodalom feladata — azonkívül, hogy az államnak segít nevelni a népet —, hogy segítsen az államnak és a pártnak megismerni az élet teljes gazdagságát, a nép konkrét életét, a kiszámíthatatlan, előre nem látható fordulatokat, amelyek az életben bekövetkeznek, a nép alakuló, fejlődő érzéseit.

Az író elé azt a követelményt állítjuk, hogy ismerje a párt, az állam politikáját. Csak ha ismeri az országos politika összefüggését, tudja megírni az *igazat.*

Ez azt jelenti, hogy tanulni kell. Tanulnak íróink? Alig. Sokan méltóságukon alulinak tartják, hogy résztvegyenek a pártoktatásban, pedig ott meg lehet tanulni éppen az országos politikának azokat az összefüggéseit, amelyek nélkül a „kirándulások az életbe" fabatkát sem érnek.

Ha egy író meg akarja ismerni a marxizmus-leninizmust — s ha nem ismeri meg, akkor előbb-utóbb csődbe jut —, akkor ne csak azt tanulja meg, amit Marx, Engels, Lenin és Sztálin a filozófiáról vagy a kritikai realizmusról

vagy Aiszchiloszról írtak, hanem tanulja meg, hogy mit mondtak például a parasztkérdésről, tanulja meg azt, hogy a párt — támaszkodva Marx, Engels, Lenin és Sztálin elméleti és gyakorlati munkájára — milyen határozatokat hozott a parasztkérdésről. Igen hasznos lenne ez írói munkásságuk számára.

5. *A vezetés megjavítása.* Az Írószövetség vezetősége és a pártszervezet vezetősége csődöt mondott. Nemcsak hogy nem tudtak úrrá lenni a klikk-harcokon, amelyek irodalmi közéletünkben dúltak, de még csak arra sem volt képes sem egyik, sem másik, hogy helyesen felvesse az elvi kérdéseket és ezzel egyengesse a kibontakozás útját. A feladat az, hogy ezen a helyzeten változtassunk az Írószövetség vezetésében is, a pártszervezet vezetésében is.

Nehogy azt várják az írók, hogy a Központi Vezetőség az irodalom vezetését, az irodalmi élet pártirányítását hajlandó úgy értelmezni, hogy dajkaszerepet vállal az írók mellett. *Az íróknak* kell felvetniök, megvitatniok és megoldaniok az irodalom problémáit. A párt kész segíteni ebben, de az írók *helyett* nem fogja megoldani a problémákat.

A kongresszus óta is és a kongresszuson is kissé úgy festett a helyzet, hogy az írók helyett a pártnak kellett gondolkodnia. Ideje ezen változtatni. Mi történt az írókongresszus óta? Egyesek azt mondják, hogy a bajok, a csoportokra oszlás talán azért is következhetett be, mert a párt későn nyúlt bele a dologba. Nem szabad azonban megfeledkezni arról, hogy a párt részéről voltak jelzések: „Írók, vigyázzatok! Új kérdések merültek fel!" Mik voltak ezek a jelzések? A *Szabad Nép* bírálata Tamási elvtársnak arról a cikkéről, amelyben tiltakozott az ellen, hogy a költőket kritizálni merik. Továbbá: a „Rozi" bírálata a *Szabad Nép*-ben; a „Tűzkeresztség"-ről szóló kritika; Benjámin elvtárs cikke, amelyet a párttal való megbeszélés alapján írt Juhász Ferenc művéről, a „Jégvirág kakasá"-ról. Észre kellett volna venni, hogy mi az értelmük ezeknek a jel-

zéseknek. Íróink ehelyett várták a „salamoni" beavatkozást.

A vezetés megjavítása nem utolsósorban az Írószövetség lapjainak, folyóiratainak gyökeres megjavítását jelenti. És a vezetés megjavítása nem utolsósorban azt jelenti, hogy az eddiginél sokkal komolyabban fogjunk hozzá a fiatal írók — megrontása helyett — neveléséhez.

*

Az a kép, amelyet itt nyujtottam a magyar irodalomról, elég sötét, mert tudatosan a bajokat emeltem ki. De nem igaz, hogy csak beteg oldalai vannak irodalmi életünknek. Semmiesetre sem szabad az irodalmi vitának ilyenféle hangulatokra, pesszimizmusra vezetnie.

Tagadhatatlanul komoly eredményei is vannak az irodalmi fejlődésnek az írókongresszus óta. A film sem független az irodalomtól, a film eredményei az irodalom eredményei is. Drámaírásunknak is vannak eredményei. Semmiesetre sem érthetünk egyet azzal, amit Zelk mondott: „líránk mélyponton van!" Nincs és nem is lesz, ha levonjuk a vita tanulságait. Talán leginkább novella és regény dolgában vagyunk elmaradva, bár itt is vannak eredmények.

Minden lehetőség és előfeltétel megvan ahhoz, hogy tovább menjünk és széles utat nyissunk az irodalom fejlődése számára. Népünk szereti az irodalmat, várja az írók munkáit. A párt és az állam ezentúl is megad minden segítséget. Vannak tehetségek, csak még nyersek, nem fejlődtek ki eléggé, de ki fognak fejlődni.

Semmi ok nincs tehát a pesszimizmusra — ha az ideológiai zűrzavart felszámoljuk. Bízunk abban, hogy ez a vita előreviszi irodalmunk fejlődését.

A mi irodalmunknak az a feladata, hogy mutassa meg a fejlődő életet, mutassa meg népünk harcainak értelmét, nevelje a népet. Az a feladata, hogy „hősökről beszélve" előrevigye a szocializmus építésének ügyét.

(Zárszó a MDP Központi Előadói Iroda kultúrpolitikai munkaközösségében rendezett irodalmi vitán. 1952 október.)

MÓRICZ ZSIGMONDRÓL

Tisztelt közönség, kedves elvtársak!

Azért jöttünk ma össze, hogy Móricz Zsigmond halálának tizedik évfordulóján megemlékezzünk a magyar realista prózairodalom legnagyobb mesteréről, hogy kifejezzük a halhatatlan írónak, a magyar nemzeti irodalom egyik legnagyobb büszkeségének, népünk háláját és tiszteletét.

Tíz év telt el Móricz Zsigmond halála óta: a háborús összeomlástól a magyar dolgozó nép teljes győzelméig, a szocializmus alapjainak sikeres lerakásáig hazánkban. E tíz év alatt a magyar nép Móricz Zsigmondot, a magyar demokratikus kultúra nagy klasszikusát, a demokratikus átalakulás egyik legjelentősebb irodalmi előkészítőjét, megismerte és a szívébe zárta.

Az az író, akit a régi Magyarország üldözött és kitagadott, akit újra és újra próbált megkövezni, mert az úri osztályokról megmondta az igazat, Móricz Zsigmond új életre ébredt a munkásosztály, a dolgozó nép, az épülő szocializmus Magyarországában.

Ki volt Móricz Zsigmond?

Móricz Zsigmond Ady Endre harcostársa volt abban az irodalmi forradalomban, amely a XX. század első évtizedében bontakozott ki nálunk, mint a polgári-demokratikus forradalom beharangozója és előkészítője. Akkoriban sok szó esett a magyar irodalom kettészakadásáról:

a konzervatív, úgynevezett „népi-nemzeti" és a modern polgári irodalom táborára. Ma már látjuk, hogy voltaképpen nem két, hanem három táborra szakadt akkor a magyar irodalom. Az akkori modern polgári irodalomban is két irányzat volt: a polgári irodalom Ady és Móricz plebejus demokratikus irányzatával sosem alkotott igazi egységet. Ady és Móricz képviselte a reakciós, álhazafias irodalommal szemben és a kozmopolita nyugatos polgári irodalommal szemben a megújhodó, valóban népi-nemzeti, valóban hazafias irodalmat. Ady és Móricz sosem hódolt be a *Nyugat* terjesztette irodalmi öncélúságnak, ők tudták és hirdették, hogy az irodalomnak politikai hivatása van, ők az irodalmat társadalomátalakító, népnevelő erőnek tekintették. Elsősorban nem nyugatosok voltak, hanem magyarok, akik a magyar pokollal való harcra tették fel életüket, a magyar nép felszabadítását szolgálták irodalmi munkásságukkal.

De Ady Endre és Móricz Zsigmond életútja sokban és alapvetően különbözött is. Ady nem érte meg a proletárforradalmat, nem érte meg az ellenforradalom győzelmét, nem kellett átszenvednie a magyar történelem leggyalázatosabb korszakát, a Horthy-uralmat. Móricz Zsigmond átélte a proletárforradalom győzelmét és bukását is, írói alkotóereje pedig éppen a Horthy-uralom sötét és fojtogató negyedszázada alatt bontakozott ki teljes nagyságában. Ady Endre tudatosabb forradalmár volt, politikai hitvallása érettebb és kiforrottabb volt Móriczénál, de Móricz közelebb állt a nép igazi életéhez, a mindennapi valósághoz. Móricz Zsigmondot mély összeforrása a parasztsággal és ebből származó realizmusa őrizte meg attól, hogy a magyar társadalom fejlődésének és harcainak döntő kérdéseiben megalkudjék. Móricz 1919-ben egész lelkével odaállt a proletárforradalom mellé és bár a forradalom bukása után nem volt többé eleven kapcsolata a munkásosztállyal, sosem tagadta meg 19-es magatartását, nem szórt

hamut a fejére, nem zárkózott elefántcsonttoronyba, mint annyi más magyar író, élén Babits Mihállyal. Voltak ugyan illúziói az uralkodóosztályok egyik-másik csoportjának vagy képviselőjének „népbarátságáról", de a Horthy-rendszerhez sosem dörgölődzött, sosem alázkodott meg, sosem kínálta fel magát, sőt egyre fokozódó erővel leplezte le e rendszer népellenes lényegét.

Móricz irodalmi munkásságának három tisztán megkülönböztethető szakasza volt. Az első: realizmusának *általános demokratikus* korszaka, amelyet a „Hét krajcár" nyit meg és a „Fáklya" zár le. A második: a forradalmak bukásától a harmincas évek elejéig tart, ez *kritikai realizmusa kibontakozásának* korszaka, a nagy leleplező regényeké, amelyeknek sorozata — a „Kivilágos kivirradtig", a „Forró mezők", az „Úri muri" — a „Rokonok" című regényével éri el a csúcspontot. Az író itt kimondja az úri társadalom fölött a halálos ítéletet. A harmadik: *a népforradalomhoz vezető út keresésének* korszaka: a „Betyár"-é, az „Árvácská"-é, a „Rózsa Sándor" regényeké. Móricz itt kimondja a nép és az uralkodóosztályok érdekeinek teljes kibékíthetetlenségét.

Móricz írói pályáján tisztánlátása, leleplező ereje egyre fokozódik, de mindhárom alkotói korszakában megmaradt a parasztság irodalmi szószólójának. Nagy erényei, de bizonyos gyengéi is ebből fakadnak. Társadalombírálatának paraszti kiindulópontja: forrása realizmusának, de forrása bizonyos illúzióinak is, annak, hogy a feudális rothadás mellett a kapitalista rothadást kevésbbé vette észre és bár nem kente el, hanem feltárta a parasztság belső bomlását és osztályrétegeződését, a szegényparasztság mellett nem tudta meglátni és felismerni a munkásosztály döntő szerepét. Mégis, Móricz Zsigmond parasztidemokratikus realizmusának nemcsak magyar, hanem nemzetközi jelentősége van. Móricz ahhoz a kevés nagy európai íróhoz tartozott, akik az európai polgári irodalom

hanyatlása korában realisták tudtak maradni és a polgári-demokratikus forradalom plebejus irányát képviselve, hatalmas erejű társadalomkritikát tudtak gyakorolni.

Móricz néhány művét lefordították ugyan németre, franciára, angolra, de jelentőségét a kapitalista nyugat nem tudta felismerni. A kapitalista nyugatnak Molnár Ferenc kellett, nem Móricz Zsigmond. A polgári Európának a paraszti-plebejus magyar íróhoz nem volt semmi köze, mint ahogy nem volt köze a keleteurópai népek többi nagy realista írójához, Osztrovszkijhoz, Scsedrinhez, Eminescuhoz, Jirásekhez.

Móricz Zsigmond fő ereje a realista társadalomkritika. De irodalmi munkásságán végigvonul a vágy a pozitív, építő hősök, a harmonikus, boldog élet után. Társadalomkritikai regényeinek legtöbbjében tragikus és sötét a légkör: a „Fáklyá"-ban, az „Úri muri"-ban, az „Árvácská"-ban tűzvész pusztítja el a rothadt világot, a „Sárarany"-ban, a „Szegény emberek"-ben, a „Forró mezők"-ben, a „Rokonok"-ban gyilkosok vagy öngyilkosok golyója oltja ki a megromlott életeket és mégis, mindhárom írói korszakában ott vannak azok a művek, amelyekkel Móricz az élet szépségét és boldogságát próbálja hirdetni, utalok a „Harmatos rózsá"-ra, vagy a „Pillangó"-ra.

Móricz Zsigmond szerette az életet, szerette az embert, békességet, boldogságot szánt az emberiségnek. Legtöbbször ebből a vágyából származnak gyönyörű szerelmi idilljei, nempedig abból, hogy a valóság véres ellentéteiről megfeledkezett. Ez a vágy az idill, a harmónia, a szépség és a boldogság után sokszor akadályozta abban, hogy társadalomkritikája mindvégig következetes legyen. Másrészt ebben a vágyában éppúgy van előremutató vonás, mint népforradalmi útkeresésében. Móricz a legnagyobb magyar kritikai realista, de meg tudta őrizni, a magyar úri társadalom embertelen világában is, azt az egészséges romantikát, amelyet Jókaitól, Mikszáthtól, Gárdonyitól örökölt és

ami a rothadó úri társadalom bírálata közben is kifejezte humanista optimizmusát. Ebben különbözik a magyar kritikai realizmusnak azoktól az alakjaitól, akiknek társadalombírálata a pesszimizmusból, a szkepticizmusból fakadt, vagy abba torkollott. Móricz kritikai realizmusával is, humanista optimizmusával is, a mi elődünk és útmutatónk, a szocialista realizmus előfutárja.

Ezen az ünnepélyen fogadjuk meg, hogy Móricz Zsigmond emlékét méltóan fogjuk ápolni. Ezzel kapcsolatban három fő kötelességünk van: *1.* Ki kell minél előbb adnunk összegyüjtött műveit, hogy népünk és születő új irodalmunk még jobban megismerhesse, még többet tanulhasson tőle. *2.* Meg kell írni Móricz Zsigmond életrajzát, amely művéhez és életéhez méltó, és amelyben értékelnünk kell irodalmi munkásságát, a magyar társadalom és a magyar irodalom fejlődésében elfoglalt helyét és szerepét a maga teljességében. *3.* Meg kell mutatnunk Móricz Zsigmondot egész nagyságában a szabad népeknek, hogy műve ne csak a magyar, hanem a nemzetközi demokratikus kultúrának is szerves részévé váljon.

Ami a Magyar Dolgozók Pártját és a Magyar Népköztársaság kormányát illeti, teljesíteni fogjuk kötelességünket Móricz Zsigmond emléke, élete, munkássága iránt.

Ezzel megnyitom az Irodalomtörténeti Társaság és az Írószövetség mai emlékünnepélyét. Meleg szeretettel üdvözlöm külföldi íróvendégeinket, a német, a bolgár, a román, a csehszlovák írók küldötteit.

(Megnyitóbeszéd Móricz Zsigmond halálának tizedik évfordulóján, 1952 szeptember 5-én rendezett emlékünnepségen.)

TARTALOM

A MDP II. kongresszusán mondott beszéd 5
A magyar irodalom feladatai 41
Színház- és filmművészetünk kérdéseiről..... 68
Az új magyar építészet kérdései 91
Megjegyzések egy regényhez 116
Irodalmunk egyes kérdéseiről 150
Móricz Zsigmondról 211

4773. Franklin-nyomda Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28.
Felelős: Vértes Ferenc.